

Zasada równości szans w projektach Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej – raport z badania ewaluacyjnego

Część I – Wstęp.....	3
Część II – Metodologia badania ewaluacyjnego.....	4
CZĘŚĆ III. Zasada równości szans – podstawowe pojęcia	8
1. Płeć biologiczna (<i>sex</i>) i płeć kulturowa (<i>gender</i>)	8
2. Niepełnosprawność i jej rodzaje	9
3. Dyskryminacja i jej rodzaje.....	10
4. Równość szans	12
Część IV – Zasada równości szans w dokumentach unijnych	14
1. Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej	14
2. Komunikat Komisji Europejskiej „Niedyskryminacja i równość szans: odnowione zobowiązanie” ..	15
3. Rozporządzenia Rady Europejskiej dot. Funduszy Strukturalnych	16
4. Komunikat Komisji Europejskiej „Dążenie do dostępnego społeczeństwa informacyjnego”	17
5. Prawo budowlane	18
CZĘŚĆ V. Analiza literatury	20
CZĘŚĆ VI. Zasada równości szans w PO RPW	24
Analiza dokumentów programowych i wywiadów	24
Analiza osi priorytetowych pod kątem równości szans	45
Oś priorytetowa I: Nowoczesna Gospodarka.....	45
Oś priorytetowa II: Infrastruktura społeczeństwa informacyjnego	67
Oś priorytetowa III: Wojewódzkie ośrodki wzrostu.....	73
Oś priorytetowa IV: Infrastruktura transportowa.....	83
Oś priorytetowa V: Zrównoważony rozwój potencjału turystycznego	89
CZĘŚĆ VII. Narzędzia monitorowania zasady równości szans w PO RPW	97
CZĘŚĆ VIII. Podsumowanie i rekomendacje.....	129
1. Podnoszenie świadomości beneficjentów oraz IZ/IP PO RPW.....	129
2. Włączanie polityki równości do głównego nurtu wdrażania PO RPW przez IP/IZ PO RPW	131
3. Zbieranie i analizowanie danych przez beneficjentów oraz IP/IZ PO RPW	131
4. Działania wyrównawcze	131
CZĘŚĆ IX. Załączniki	133
Załącznik nr 1 – Kwestionariusz wywiadu dla przedstawicieli/ek IZ i IP	133
Załącznik nr 2 – Kwestionariusz wywiadu dla Projektodawców	140
Załącznik nr 3 – Lista osób, z którymi przeprowadzono wywiady	147
Załącznik nr 4 – Wyniki analizy literatury.....	148
Załącznik nr 5 – Przykłady równościowych działań.....	177

Część I – Wstęp

Cele i założenia

Niniejszy raport ma na celu przedstawienie wyników badania ewaluacyjnego „Zasada równości szans w projektach PO RPW”. Badanie zrealizowała firma Idea Zmiany na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego w okresie czerwiec - lipiec 2010 r.

Celem badania była identyfikacja działań uwzględniających specyfikę poszczególnych typów projektów, które mogłyby wzmocnić realizację zasady równości szans w PO RPW. Ponadto celem badania było zaproponowanie założeń i narzędzi systemu monitorowania zasady równości szans w PO RPW.

Badaniu towarzyszyły dwa założenia. Po pierwsze przeglądowi zostały poddane wszystkie osie i działania PO RPW, niezależnie od etapu realizacji, a zatem również te, które są już w zaawansowanym stadium. Po drugie, PO RPW został przeanalizowany przez pryzmat „standardu maksimum”, to znaczy – punktem odniesienia był maksymalny sposób zapewnienia realizacji zasady równości szans w odniesieniu do płci i niepełnosprawności.

Zawartość raportu

Raport składa się z dziewięciu części.

Część I prezentuje cele i założenia raportu oraz opis zawartości poszczególnych rozdziałów.

Część II opisuje metodologię zastosowaną w procesie badawczym.

W części III definiujemy pojęcia istotne dla rozumienia zasady równości szans: płeć kulturową (*gender*), niepełnosprawność, dyskryminację i równość szans.

W części IV prezentujemy założenia dotyczące zasady równych szans jako zasady horyzontalnej Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, powołując się na dokumenty prawne i strategiczne Unii Europejskiej. Wskazujemy także, jakie wytyczne zobowiązują projektodawcę PO RPW do realizacji zasady równości szans i przeciwdziałania dyskryminacji.

Część V zawiera podsumowanie analizy literatury dotyczącej rozwiązań polskich i międzynarodowych wzmacniających realizację zasady równości szans w odniesieniu do płci i niepełnosprawności. Szczegółowe informacje dotyczące zawartości analizowanej literatury, dobre praktyki oraz spis dostępnych podręczników i stron internetowych znajdują się w załączniku nr 4.

Część VI składa się z dwóch części: analizy zasady równości szans z perspektywy PO RPW – z perspektywy dokumentów programowych, wywiadów z przedstawicielami/kami Instytucji Pośredniczącej, Zarządzającej, a także Beneficjentów. W części tej znajduje się również analiza poszczególnych osi priorytetowych pod kątem równości szans oraz pomysły na równościowe działania.

Część VII zawiera propozycje monitorowania zasady równości szans w PO RPW poprzez stosowanie list kontrolnych, zarówno przez projektodawców, jak i instytucje wdrażające.

Część VIII zawiera podsumowanie i rekomendacje do dalszych działań.

Część IX zawiera zbiór załączników.

Część II – Metodologia badania ewaluacyjnego

W celu uzyskania odpowiedzi na postawione pytania badawcze zastosowano następujące metody:

1. **Analizę dokumentów:**
 - a) Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej,
 - b) Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych,
 - c) Kryteria wyboru projektów w ramach PO RPW 2007-2013
2. **Wywiady** z przedstawicielami i przedstawicielkami Instytucji Zarządzającej i Pośredniczącej PO RPW (15 wywiadów) oraz beneficjentów (10 wywiadów).
3. **Analizę literatury** dotyczącej kwestii równości szans w odniesieniu do niepełnosprawności i płci w projektach infrastrukturalnych i promocyjnych.
4. **Spotkania z przedstawicielami i przedstawicielkami organizacji pozarządowych** specjalizującymi się w działaniach na rzecz równości szans w obszarze płci lub niepełnosprawności.

II.1. Analiza dokumentów PO RPW

Cele tej części badawczej to:

- Analiza celów i zakresu poszczególnych priorytetów PO RPW pod kątem barier równości oraz równościowych działań na rzecz przeciwdziałania dyskryminacji oraz promocji równości szans.
- Identyfikacja potrzeb oraz barier dostępu kobiet i mężczyzn, ze szczególnym uwzględnieniem kobiet i mężczyzn z niepełnosprawnością.

Metody: Do analizy zostały wykorzystane narzędzia:

- o *Analiza pod kątem równości / płci (equality / gender analysis),*
- o *Analiza wpływu na równość / płeć (equality / gender impact assessment).*

Analizy te realizowane były wg następującego schematu:

- **Krok 1 – zbieranie danych ilościowych i jakościowych** – odpowiedź na pytanie: jak jest?

Zbieranie danych ilościowych z podziałem na płeć i niepełnosprawność.

Zbieranie danych jakościowych w odniesieniu do badanych grup społecznych.

- **Krok 2 – analiza danych** – odpowiedź na pytanie: dlaczego tak jest?

Analiza poprzez teorię płci społeczno-kulturowej (*gender*) oraz perspektywę antydyskryminacyjną (dyskryminację strukturalną, bariery równości).

- **Krok 3 – badanie wpływu**

Ocena potencjalnych skutków danego działania na sytuację i położenie poszczególnych grup kobiet i mężczyzn.

- **Krok 4 – rekomendacje**

Pomysły na równościowe działania.

W obu narzędziach zawiera się pytanie o zróżnicowanie grup, między innymi pod kątem niepełnosprawności.

Efekty analizy tej części obszaru badawczego to:

1. Identyfikacja kluczowych wyzwań i barier równości, które powinny być wzięte pod uwagę przy planowaniu projektów w ramach PO RPW.
2. Rekomendacje i listy równościowych działań, w poszczególnych obszarach PO RPW.

II.2 Wywiady z IP, IZ oraz projektodawcami

W ramach badania zrealizowano 26 wywiadów kwestionariuszowych, w tym 13 z przedstawicielami/kami projektodawców, 3 z przedstawicielami/kami Instytucji Zarządzającej – Ministerstwem Rozwoju Regionalnego, 10 z przedstawicielami/kami Instytucji Pośredniczącej – Polską Agencją Rozwoju Przedsiębiorczości. Lista osób, z którymi przeprowadzono rozmowy jest zawarta w załączniku nr 3.

Cele:

- Zbadanie stopnia znajomości i rozumienia zasady równości szans wśród przedstawicieli/ek IZ, IP, projektodawców.
- Analiza obecnych procedur i narzędzi monitorowania pod kątem możliwości efektywnego monitorowania wdrażania zasady równych szans.
- Zbadanie gotowości przedstawicieli/ek IZ, IP oraz projektodawców do podjęcia działań edukacyjnych wzmacniających realizację zasady równości szans.
- Wskazanie dobrych praktyk z zakresu wdrażania zasady równości szans spośród realizowanych projektów.

Metody:

Na potrzeby badania zostały opracowane dwa kwestionariusze wywiadów:

- dla przedstawicieli/ek projektodawców (Załącznik nr 1)
- dla przedstawicieli/ek Instytucji Zarządzającej i Pośredniczącej (Załącznik nr 2).

Wywiady były prowadzone bezpośrednio przez przedstawicielki Idei Zmiany, 1 wywiad został przeprowadzony telefonicznie.

Efekty:

- Lista trudności i ograniczeń związanych z wdrażaniem zasady równości szans w projektach realizowanych w ramach PO RPW,
- Zdiagnozowanie rozwiązań z zakresu zasady równości szans mogących stanowić dobrą praktykę, zastosowanych w projektach realizowanych w ramach PO RPW,
- Rekomendacje dotyczące rodzajów działań możliwych do zastosowania w zakresie podnoszenia kompetencji przedstawicieli/ek IZ, IP, projektodawców.

II.3 Analiza literatury

W ramach badania analizie poddano literaturę dotyczącą równość szans w obszarze płci i niepełnosprawności, zarówno polską, jak i zagraniczną (głównie anglojęzyczną).

Cele tej części badawczej to:

- Przegląd dostępnej literatury oraz stworzenie listy, która może być pomocna osobom zainteresowanym i poszukującym informacji w konkretnych wymiarach i obszarach PO RWP.
- Zebranie dobrych praktyk i pomysłów na równościowe działania interesujące z punktu widzenia PO RPW.

Metody: kwerenda literatury, przegląd stron internetowych.

Efekty analizy tej części obszaru badawczego to:

1. Określenie kluczowych wątków i obszarów problemowych analizowanych w literaturze.
2. Stworzenie listy kryteriów, które są pomocne w doprecyzowaniu zasady równości szans w działaniach PO RPW.
3. Pomysły, inspiracje równościowych działań oraz dobre praktyki przydatne dla PO RPW.
4. Spis publikacji i stron internetowych pomocnych w zdobyciu informacji na temat równości szans.

II.4 Spotkanie z przedstawicielami i przedstawicielkami organizacji pozarządowych

Panel ekspercki odbył się 29 czerwca 2010 roku, uczestniczyli w nim przedstawicielki i przedstawiciele organizacji pozarządowych, działających na rzecz równych szans kobiet i mężczyzn oraz osób z niepełnosprawnością.

Spotkanie polegało na dyskusji grupy ekspertów/ek prowadzonej przez moderatorki Idei Zmiany. Eksperci reprezentowali różne grupy osób marginalizowanych w życiu społecznym, natrafiające na trudności w korzystaniu z infrastruktury będącej przedmiotem projektów realizowanych w ramach PO RPW.

W panelu, oprócz przedstawicielek Idee Zmiany, uczestniczyli:

1. Marcin Fiedorowicz, Towarzystwo Pomocy Głuchoniewidomym
2. Piotr Kowalski, Polski Związek Głuchych
3. Józef Mendruń, Fundacja Polskich Niewidomych i Słabowidzących „Trakt”
4. Piotr Todys, Fundacja TUS
5. Michał Wroński, Fundacja Rozwoju Dzieci im. A. Komeńskiego, oraz inicjatywa Tato.net
6. Maria Ślesik, MRR
7. Marta Krasowska, MRR

Cele spotkania była następująca:

- dyskusja na temat przyjętych w badaniu kryteriów równościowych (obecność – dostępność – bezpieczeństwo),
- zebranie dobrych praktyk dla PO RPW, realizujących zasadę równości szans w sposób uwzględniający zarówno płeć, jak i niepełnosprawność,
- podzielenie się doświadczeniami z zakresu uczestnictwa w konsultacjach społecznych.

Metody: analiza tekstu, dyskusja grupowa, burza pomysłów.

Efekty seminarium to:

- Redefinicja, uszczegółowienie i wyostrenie, zgodnie ze zgłoszonymi uwagami i pomysłami, przyjętych kryteriów.
- Opracowanie listy dobrych praktyk dotyczących promocji i transportu, z podziałem na spełnienie wymagań obecności, dostępności i bezpieczeństwa – w załączeniu.
- Rekomendacje dotyczące prowadzenia konsultacji społecznych.

CZĘŚĆ III. Zasada równości szans – podstawowe pojęcia

Badanie ewaluacyjne dotyczyło analizy równości szans przede wszystkim w dwóch obszarach: płci i niepełnosprawności. W obu przypadkach pojęcia te wymagają definicji. Wyjaśnienia wymagają również pojęcia dyskryminacji i równości szans. Poniżej przedstawiamy te definicje, o pojęciu dyskryminacji i równości szans piszemy również w części prawnej.

1. Płeć biologiczna (*sex*) i płeć kulturowa (*gender*)

W języku angielskim funkcjonują dwa pojęcia na określenie płci: płeć biologiczna (*sex*) oraz płeć kulturowa (*gender*). Poprzez *sex* rozumie się wszystko to, co odnosi się do biologicznych różnic między kobietami a mężczyznami. Płeć biologiczna odnosi się do tych różnic między kobietami i mężczyznami, które są uniwersalne i niezmiennicze. W przypadku płci kulturowej mówimy o cechach nabytych, nie wrodzonych, które przypisywane są kobietom i mężczyznom w danej kulturze. **Gender – płeć kulturowa dotyczy cech nabytych, czyli nie tych, które są wrodzone, biologiczne. Dwa ważne wymiary, które odróżniają płeć kulturową od płci biologicznej to czas i przestrzeń. Ważne dla odróżnienia płci biologicznej od kulturowej jest to, iż płeć kulturowa jest konstruowana społecznie, a więc zmienna.**

Wymiar czasu dotyczy zmienności na przestrzeni wieków – przykładem zmieniającego się *gender* dla kobiet jest np. dostęp do edukacji czy udział w rynku pracy. W odniesieniu do mężczyzn przykładem na zmieniające się *gender* jest udział mężczyzn w tzw. sferze prywatnej. Rola ojcowska zmienia się na dużo bardziej aktywną, co odzwierciedlają też zmiany w prawie – mężczyźni mają obecnie możliwość korzystania z urlopów ojcowskich.

Wymiar przestrzeni związany jest z kontekstem kulturowo-geograficznym. Jak zaobserwowano, wzorce męskości i kobiecości są różne w różnych kulturach.

Gender mówi nam również o relacjach między kobietami i mężczyznami. W kulturze patriarchalnej, czyli takiej, w której „męskie” oznacza „uniwersalne”, tworzące normę, relacje władzy kształtują się na niekorzyść kobiet. Mężczyznom przypisuje się władzę (i też faktycznie ją posiadają), od kobiet oczekuje się podporządkowania, posłuszeństwa i dostosowania.

W kontekście PO RPW *gender* będzie się przejawiać na przykład w takich wymiarach jak:

- o Zróżnicowane wzorce podróżowania kobiet i mężczyzn
- o Różnice między kobietami i mężczyznami w podejściu do kwestii bezpieczeństwa
- o Bariery przedsiębiorczości, których doświadczają kobiety
- o Aktywniejsza rola ojcowska, zwłaszcza wśród młodych mężczyzn i potrzeby infrastrukturalne związane z opieką nad dziećmi – np. montowanie przewijaków także w toaletach, z których korzystają ojcowie
- o Prezentowanie stereotypowych wizerunków kobiet i mężczyzn, w tradycyjnych rolach i zawodach – w promocji, materiałach informacyjnych, ulotkach itp.
- o Dostęp kobiet i mężczyzn do Internetu i nowych technologii

2. Niepełnosprawność i jej rodzaje

Nie istnieje jedna powszechnie obowiązująca definicja niepełnosprawności. Jest to określenie płynne i różnie interpretowane przez rozmaite instytucje. Trzeba pamiętać, że w życiu każdej osoby pojawiają się chwile mniejszych lub większych możliwości lub ograniczeń. Nawet to, co w danym momencie jest dla nas łatwo dostępne, za kilka lat może stać się barierą trudną do pokonania. Pomijając ograniczenia będące wynikiem nieszczęśliwych wypadków, dysfunkcje, podobnie, jak niepełnosprawności, mogą pogłębiać się z wiekiem. Zgodnie z definicjami¹ sformułowanymi przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) niepełnosprawność opisuje się jako nieprzystosowanie funkcji organizmu do warunków, w jakich się znajduje.

Niesprawność (*impairment*) – każda utrata sprawności lub nieprawidłowość w budowie czy funkcjonowaniu organizmu pod względem psychologicznym, psychofizycznym lub anatomicznym.

Niepełnosprawność (*disability*) – każde ograniczenie bądź niemożność (wynikające z niesprawności) prowadzenia aktywnego życia w sposób lub zakresie uznawanym za typowy dla człowieka.

Osoba niepełnosprawna – to osoba, u której istotne uszkodzenia ciała i obniżenie sprawności funkcjonowania organizmu powodują uniemożliwienie, utrudnienie lub ograniczenie sprawnego funkcjonowania w społeczeństwie.

Decyzją Rady z dnia 26 listopada 2009 r. (2010/48/WE) Wspólnota Europejska ratyfikowała Konwencję Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych, co pozostaje aktem bez precedensu. Ww. Konwencja jest pierwszym międzynarodowym dokumentem dotyczącym praw człowieka, do którego przystąpiła UE.

W niniejszym opracowaniu przyjęto szerokie rozumienie niepełnosprawności zgodne z przyjętą właśnie Konwencją Praw Osób Niepełnosprawnych ONZ, wg której niepełnosprawność powstaje **w wyniku interakcji pomiędzy osobami z dysfunkcjami a barierami środowiskowymi i wynikającymi z postaw ludzkich, będącej przeszkodą dla pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu społecznym, na równych zasadach z innymi obywatelami**². Taka definicja jest odzwierciedleniem interaktywnego modelu niepełnosprawności³, w którym usuwanie problemów związanych z niepełnosprawnością polega na dokonywaniu zmian sposobów wzajemnego oddziaływania jednostki i otoczenia. Inaczej niż w medycznym modelu niepełnosprawności **nie naprawiamy jednostki, ale dostosowujemy otoczenie do jej potrzeb**.

Stereotypowo z niepełnosprawnością kojarzą się przede wszystkim osoby niepełnosprawne ruchowo. Należy jednak pamiętać, że niepełnosprawność może dotyczyć wielu innych obszarów:

- niepełnosprawność wzrokowa
- niepełnosprawność ruchowa
- niepełnosprawność słuchowa
- niepełnosprawności wzrokowo-słuchowa
- niepełnosprawność intelektualna

¹ <http://www.unic.un.org.pl/niepelnosprawnosc/definicja.php>

² Tekst Konwencji dostępny jest pod adresem: www.niepelnosprawni.gov.pl/dokumenty-organizacji-narodow-zj/konwencja-o-prawach/

³ Por. *Dostępna edukacja. Samorząd równych szans, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Kraków 2009, str.8*

Planując wszelakie obiekty i rozwiązania, które powinny być dostępne dla wszystkich osób, nie można zapominać o osobach z niepełnosprawnościami innymi niż ruchowa.

Proponowane tutaj ujęcie niepełnosprawności umożliwia ponadto dostrzeżenie innych grup mieszkańców, którzy mogą doświadczać trudności i zagrożeń związanych z codziennym funkcjonowaniem. Są to m.in.: kobiety i mężczyźni z czasowym ograniczeniem sprawności, osoby starsze, małe dzieci, ich rodzice i opiekunowie.

W tym kontekście należy zwrócić uwagę, że w Polsce w wymienionych grupach kobiety stanowią większość: np. 52,9% osób niepełnosprawnych⁴. Ponadto obciążenie opieką kobiet pozostających w małżeństwie z dziećmi jest ponad 3,8 raz większe niż mężczyzn⁵.

W krajach Unii Europejskiej około 15% populacji to osoby niepełnosprawne. W Polsce jest ich 5.997.100, co stanowi 15% ludności kraju. Oznacza to, że co szósty mieszkaniec naszego kraju jest osobą niepełnosprawną lub za taką się uważa. W odniesieniu do województw objętych PO RPW statystyka wygląda następująco: warmińsko-mazurskie – 16,6%, podlaskie – 14,6%, lubelskie – 20,3%, świętokrzyskie – 15,5%, podkarpackie – 16,9%⁶.

Struktura osób z niepełnosprawnością w wieku produkcyjnym wg stopnia niepełnosprawności wynosi: 41,9% lekki stopień, 39,6% umiarkowany stopień, 18,5% znaczny stopień (dane GUS, II kwartał 2008).

3. Dyskryminacja i jej rodzaje

Na dyskryminację możemy patrzeć z kilku perspektyw. Dyskryminacja – *łac. discriminatio* = rozróżnienie – polega na nierównym, gorszym traktowaniu osób ze względu na przynależność do jakiejś grupy. W ujęciu psychologicznym dyskryminacja powstaje wg następującego mechanizmu:

Stereotypy + Emocje = Uprzedzenia

Uprzedzenia + Władza (rozumiana szeroko) = Dyskryminacja

Dyskryminacja jest zjawiskiem, które przejawia się jednocześnie na kilku poziomach: indywidualnym, instytucjonalnym oraz strukturalnym.

Ważne dla zrozumienia instytucjonalnej, nie tylko osobistej, odpowiedzialności jest rozumienie, jakie mogą być rodzaje i poziomy dyskryminacji.

Poziom indywidualny to sytuacja, w której dana osoba doświadcza dyskryminacji, bądź też czuje się dyskryminowana. Rodzajem doświadczania dyskryminacji na poziomie indywidualnym jest np. molestowanie seksualne, bądź odmowa zatrudnienia z powodu płci czy niepełnosprawności.

Poziom instytucjonalny to takie praktyki instytucji – niekoniecznie oficjalne i ogłoszone – które w efekcie utrudniają korzystanie z zasobów i usług należących się każdemu obywatelowi/obywatelce. Przykładem są bariery architektoniczne dla osób niepełnosprawnych, czy utrudniony dostęp do

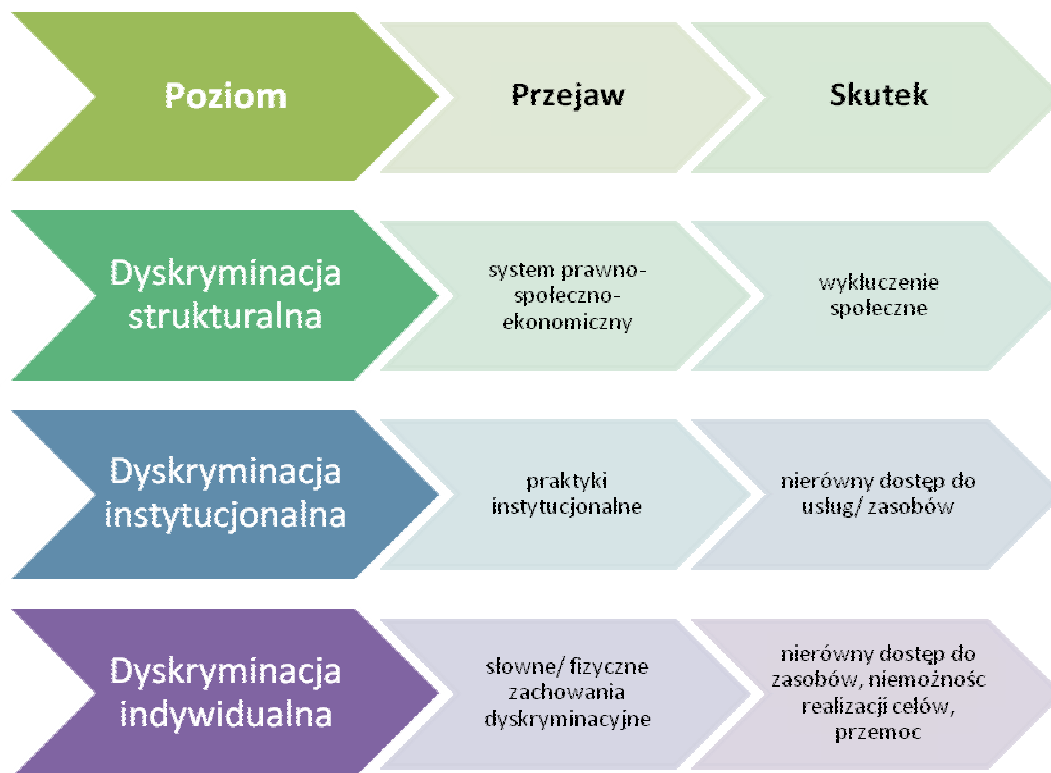
⁴ Dane na podst.: *Osoby niepełnosprawne oraz ich gospodarstwa domowe 2002 cz. I*, GUS, Warszawa 2003

⁵ Dane na podst.: *Kobiety w Polsce*, GUS, Warszawa 2007

⁶ *Stan zdrowia ludności Polski w przekroju terytorialnym w 2004 r.*, GUS 2007

informacji – brak syntezy mowy na stronach internetowych urzędów publicznych, czy brak tłumacza języka migowego.

Poziom strukturalny to całość systemu społeczno-prawno-ekonomicznego, który poprzez swoje struktury, prawo, praktyki nie uwzględnia potrzeb wszystkich osób. Skutkiem dyskryminacji strukturalnej jest wykluczenie społeczne.

Przejęte przez ONZ definicje dyskryminacji ze względu na płeć oraz niepełnosprawność odwołują się do dyskryminacji strukturalnej:

Dyskryminacja ze względu na płeć to **wszelkie zróżnicowanie, wyłączenie lub ograniczenie**, którego skutkiem lub celem jest uszczuplenie lub uniemożliwienie jednej z płci korzystania na równi z drugą płcią z zasobów, praw człowieka oraz podstawowych wolności w dziedzinach życia politycznego, gospodarczego, społecznego, kulturalnego, obywatelskiego i innych.

ONZ, Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji wobec kobiet, 1979

Dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność oznacza **wszelkie formy różnicowania, wykluczania lub ograniczania** ze względu na niepełnosprawność, których celem lub wynikiem jest utrudnienie lub uniemożliwienie uznania, korzystania lub egzekwowania wszelkich praw człowieka i fundamentalnych swobód, na równych zasadach z innymi obywatelami, w sferze politycznej, gospodarczej, społecznej.

ONZ, Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, 2006

Dyskryminacja wielokrotna

O dyskryminacji wielokrotnej mówimy wówczas, gdy ktoś doświadcza dyskryminacji z więcej niż jednego powodu. W europejskim społeczeństwie mamy obecnie do czynienia ze wzrostem zrozumienia dla złożoności kwestii dyskryminacji. Ludzi coraz trudniej opisać w prostych kategoriach, jak kobieta/mężczyzna, niepełnosprawny/niepełnosprawna czy młody/stary. Osoby są różnorodne oraz wielowymiarowe i czasem spotyka ich niesprawiedliwe traktowanie z więcej niż jednego powodu. Dyskryminacja wielokrotna może przejawiać się na trzy sposoby:

1. **Pierwszy typ pojawia się wówczas, gdy ktoś doświadcza dyskryminacji z kilku powodów, w oddzielnych sytuacjach.** Przykładem może być kobieta niepełnosprawna, którą omija awans, ponieważ jej szef woli mężczyznę na stanowisku kierowniczym, a przy innej okazji ta sama osoba zostaje wykluczona, ponieważ nie jest w stanie uczestniczyć w spotkaniu, które odbywa się w miejscu niedostępnym dla niej ze względu na jej niepełnosprawność.
2. **Dyskryminacja sumowana** – z drugim typem dyskryminacji wielokrotnej mamy do czynienia w sytuacji, gdy wymaga się od danej osoby wypełnienia kilku warunków lub wyróżniania się kilkoma cechami jednocześnie. Przypadki te pojawiają się w sytuacjach, gdy mamy do czynienia z szeregiem wymagań, chociażby dotyczących stanowiska pracy. Nie spełnienie jednego z kryteriów znacznie zmniejsza szanse na zdobycie takiej pracy, a brak kolejnych pożądanых cech, jeszcze bardziej zmniejsza prawdopodobieństwo sukcesu⁷.
3. **Dyskryminacja krzyżowa** – trzeci typ pojawia się wtedy, gdy dyskryminacja ma więcej niż jedną przyczynę, a przyczyny te wzajemnie oddziałują w taki sposób, że nie da się ich od siebie oddzielić.

Skutki dyskryminacji

- **Ograniczone możliwości wyboru** i realizacji własnej drogi życiowej, rozwijania talentów i zdolności.
- **Ograniczony lub brak dostępu do cennych i ważnych zasobów** takich jak: pieniądze, czas, informacja, szanse edukacyjne, szanse zdrowotne.
- Wykluczenie społeczne czyli **brak lub ograniczone możliwości uczestnictwa, wpływania i korzystania** z podstawowych instytucji/usług/praw publicznych, które powinny być dostępne dla wszystkich.

4. Równość szans

Zasada równości szans jest w prawie i dokumentach strategicznych Unii Europejskiej rozumiana dwojako:

1. jako **zasada równego traktowania i niedyskryminacji**,
2. jako **obowiązek** planowania konkretnych działań wyrównawczych, w przypadku stwierdzenia nierówności, których doświadcza konkretna grupa osób lub w przypadku doświadczania specyficznych barier dostępu, mogących powodować wykluczenie społeczne.

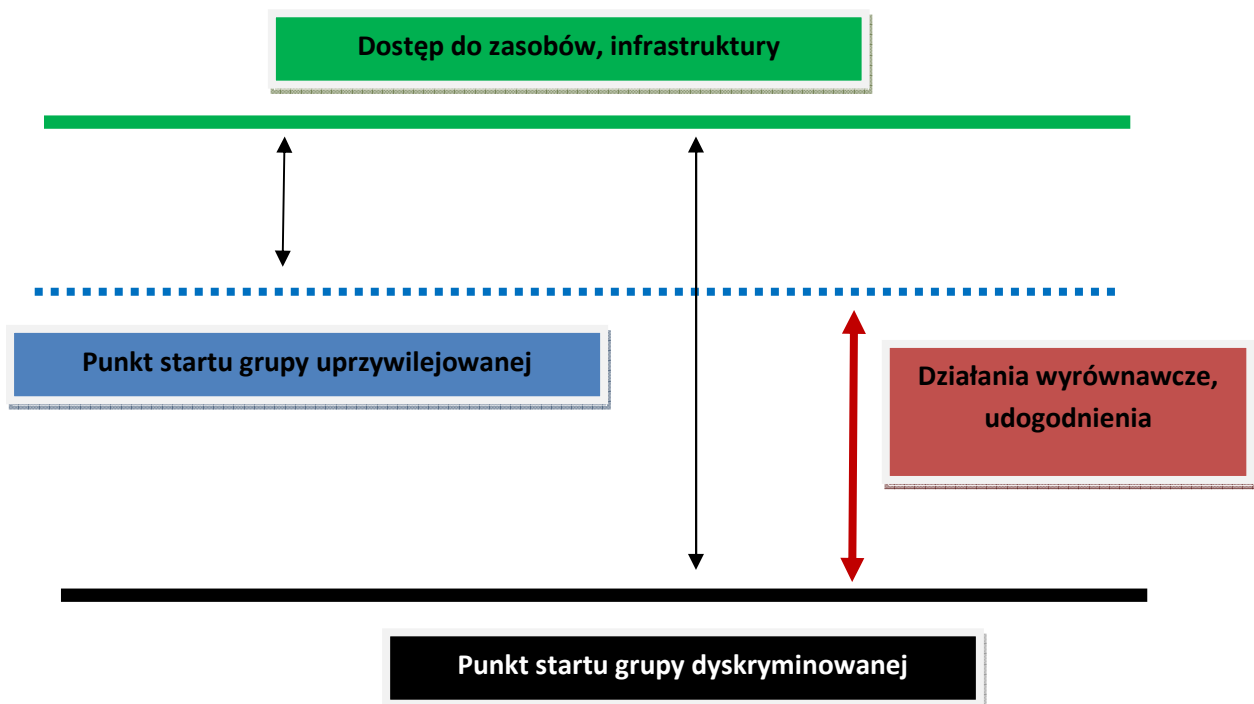
⁷ Na podstawie tekstu: "Multiple discrimination: the need for justice for the whole person", tłumaczenie: Fundacja Autonomia, www.bezuprzedzen.org

Definiowanie równości szans obejmuje dwa podejścia do rozumienia i stosowania tej zasady:

- **podejście horyzontalne** przyjmuje, że każdy powinien mieć takie same możliwości bez względu na wiek, płeć, niepełnosprawność i koncentruje się przede wszystkim na przesłankach prawnie chronionych.
- **podejście wertykalne** przyjmuje, że grupy w szczególnie trudnym położeniu powinny być dodatkowo wspierane.

Przeciwdziałanie dyskryminacji nie opiera się jedynie na zaniechaniu dyskryminacji. **Dbanie o równość szans to przede wszystkim aktywne działanie i planowanie rozwiązań przyczyniających się do zmniejszania barier, których doświadczają różne grupy społeczne w swobodnym dostępie do dóbr, usług, informacji, infrastruktury.** W działaniach równościowych lekarska максима „po pierwsze nie szkodzić” to zdecydowanie za mało.

Mechanizm wyrównywania szans

Część IV – Zasada równości szans w dokumentach unijnych

Poniżej prezentujemy założenia dotyczące polityki równych szans jako kwestii horyzontalnej we wszystkich działaniach Unii Europejskiej. Ma to zasadniczo trzy cele:

- wyjaśnia perspektywę, z jakiej dokonano analizy działań w poszczególnych osiach priorytetowych PO RPW,
- stanowi podstawę i uzasadnienie przedstawionych w części końcowej wniosków i rekomendacji,
- może służyć jako źródło dodatkowej wiedzy nt. zasady równych szans i sposobów jej realizacji.

Podstawowe dokumenty:

1. Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, tekst skonsolidowany, Dziennik urzędowy Unii Europejskiej, C 83/47
2. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów nr 2008/2171 - Niedyskryminacja i równość szans: odnowione zobowiązanie, COM(2008) 420 wersja ostateczna, Bruksela 2008
3. Rozporządzenie Rady Europejskiej (WE) nr 1083/2006, rozporządzenie Rady i Parlamentu Europejskiego nr 1080/2006
4. Komunikat Komisji do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów „Dążenie do dostępnego społeczeństwa informacyjnego, COM(2005)425 wersja ostateczna, Bruksela 2005
5. Ustawa - Prawo budowlane – ze względu na specyfikę projektów PO RPW przedstawiamy kluczowe dokumenty istotne ze względu na równość szans w kontekście przeciwdziałania barierom architektonicznym dla osób z niepełnosprawnością ruchową.

1. Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej

Zasada równego traktowania i niedyskryminacji to jedna z najistotniejszych zasad konstytucyjnych prawa UE. Zabrania się dyskryminacji ze względu na płeć, wiek, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek i orientację seksualną. Zapisy te odnajdujemy w artykule 10 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (dawny Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską) oraz Karcie praw człowieka (art. 21 ust. 1). W stosunkach pracy zabrania się dyskryminacji ze względu na płeć - art. 157 (TWE art. 141).

Traktat równocześnie zobowiązuje Wspólnotę do tego, aby we wszystkich swych działaniach i politykach zmierzała do **zniesienia nierówności** oraz **wspierania równości kobiet i mężczyzn** (art. 8 Traktatu o funkcjonowaniu UE). Przepis ten wyraża zasadę *gender mainstreaming*, która nakłada obowiązek analizy wszelkich działań i polityk prowadzonych przez UE z perspektywy płci i analizowania czy w równym stopniu korzystają z nich kobiety i mężczyźni. Pod tym kątem powinno się też analizować decyzje w sprawie przeznaczania przez UE środków finansowych na określone cele.

Jednocześnie prawo pierwotne UE otwiera drogę do podejmowania faktycznych działań na rzecz wyrównywania szans:

Art. 19. ust. 1. (dawny artykuł 13 TWE) Bez uszczerbku dla innych postanowień niniejszego Traktatu i w granicach kompetencji, które Traktaty powierzają Unii, Rada, stanowiąc jednomyślnie zgodnie ze specjalną procedurą ustawodawczą i po uzyskaniu zgody Parlamentu Europejskiego, może podjąć środki niezbędne w celu zwalczania wszelkiej dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną.

Na podstawie tego przepisu wydano dwie dyrektywy przeciwdziałające dyskryminacji ze względu na płeć oraz na rasę i pochodzenie etniczne, również **w innych niż zatrudnienie obszarach**, tj. dostępie do dóbr i usług⁸ oraz w dostępie do edukacji (tylko dyrektywa rasowa)⁹.

Niezwykle istotne znaczenie dla wyrównywania szans kobiet i mężczyzn w praktyce ma ust. 4 art. 157 Traktatu o funkcjonowaniu UE, który stanowi, że: „zasada równości traktowania nie stoi na przeszkodzie w utrzymywaniu lub wprowadzaniu przez państwa członkowskie specyficznych korzyści dla osób należących do płci niedoreprezentowanej w celu ułatwienia im wykonywania działalności zawodowej bądź zapobiegania niekorzystnym sytuacjom w karierze zawodowej i ich kompensowania”. Jest to wyraźne otwarcie na kwoty i inne sposoby preferencyjnego traktowania w zatrudnieniu, czyli na stosowanie środków tzw. uprzywilejowania wyrównawczego.

2. Komunikat Komisji Europejskiej „Niedyskryminacja i równość szans: odnowione zobowiązanie”

Komisja Europejska skorzystała z traktatowej możliwości formułując w 2008 roku strategiczne wytyczne dotyczące polityki równych szans. Kluczowy z tej perspektywy jest Komunikat KE 2008/2171 definiujący rozumienie zasady równych szans:

Identyczne traktowanie może zaowocować formalną równością, ale nie doprowadzi do faktycznego wyrównania szans. Dlatego obowiązująca w prawie UE zasada równego traktowania nie stanowi przeszkody dla Państwa Członkowskiego w podejmowaniu przez nie działań, które mają zapobiec lub zrekompenzować niekorzystne położenie grup objętych ochroną prawną.¹⁰

Komisja Europejska definiuje następnie, że polityka wyrównywania szans jest uzasadniona w każdym przypadku, w którym osoby/grupy doświadczają barier równości:

⁸ Dyrektywa 2004/113/WE – przewiduje stosowanie zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn w dostępie do dóbr i usług oraz dostarczania dóbr i usług.

⁹ Dyrektywa 2000/43 - wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne, zakazująca dyskryminacji rasowej w dziedzinie zatrudnienia, szkolenia, edukacji, opieki społecznej, świadczeń społecznych oraz dostępu do dóbr i usług.

¹⁰ “Identical treatment may result in formal equality, but cannot suffice to bring about equality in practice. EU non-discrimination legislation does not prevent any Member State from maintaining or adopting specific measures to prevent, or compensate for, disadvantages linked to discrimination on grounds where there is provision for protection”. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Non-discrimination and equal opportunities: A renewed commitment, (COM 2008) 420, Brussels 2.07.2008, str. 3.

Jeśli nierówności i dyskryminacja mają zostać faktycznie zniesione, to zasady prowadzenia polityki wyrównywania szans (equality mainstreaming) powinny być stosowane we wszystkich obszarach, wymienionych w Art. 13 Traktatu WE.¹¹

W tym samym Komunikacie Komisja wskazuje cztery sposoby faktycznej realizacji zasady równych szans, które uzupełniają – przewidzianą w prawie – zasadę równego traktowania.

*Faktyczne wyrównywanie szans i przeciwdziałanie dyskryminacji polega zarówno na skuteczniejszym przestrzeganiu prawa, jak i stosowaniu narzędzi politycznych. Te obejmują: **podnoszenie świadomości** [w zakresie dyskryminacji, przepisów dot. równego traktowania etc.– przyp. aut.], **wprowadzanie polityki równości do głównego nurtu** działań w każdym obszarze (equality mainstreaming), **zbieranie i analizowanie danych** [dotyczących faktycznego położenia grup narażonych na dyskryminację, mające na celu oszacowanie skali zjawiska dyskryminacji i ocenę postępów – przyp. aut.] oraz **stosowanie konkretnych działań wyrównawczych** (positive action)¹².*

3. Rozporządzenia Rady Europejskiej dot. Funduszy Strukturalnych

Rozporządzenie Rady Europejskiej (WE) nr 1083/2006 i rozporządzenie Rady i Parlamentu Europejskiego nr 1080/2006 to dwa kluczowe dokumenty wykonawcze (precyzujące sposób zarządzania i wdrażania PO RPW), uznające zasadę równości szans jako horyzontalną, a politykę *gender mainstreaming* za obowiązkową na każdym etapie wdrażania funduszy strukturalnych.

- **Rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 z dnia 11 lipca 2006 r. ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1260/1999.**

We wstępie do rozporządzenia zaznacza się, że w ramach działań podejmowanych na rzecz osiągnięcia spójności gospodarczej i społecznej, Wspólnota stawia jako swoje cele, **na wszystkich etapach wdrażania funduszy:**

- zniesienie nierówności,
- wspieranie równości mężczyzn i kobiet,
- zwalczanie dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną.

Rozporządzenie tym samym określa obszary możliwych działań na rzecz faktycznej równości: zlikwidowanie istniejących barier równości, promocję równego statusu kobiet i mężczyzn oraz podejmowanie konkretnych działań pozytywnych (wyrównawczych), skierowanych na wsparcie płci niedoreprezentowanej w danym obszarze i przeciwdziałanie praktykom społecznym i instytucjonalnym, powodującym nierówne traktowanie osób/ grup społecznych z powodu tzw. cech prawnie chronionych (przesłanek dyskryminacji).

Artykuł 16 Rozporządzenia dotyczy w całości horyzontalnej zasady równości szans (*Równość mężczyzn i kobiet oraz niedyskryminacja*): *Państwa członkowskie i Komisja zapewniają wsparcie*

¹¹ "Mainstreaming principles should apply across all grounds covered by Article 13 EC if the inequality and discrimination suffered by all groups are to be reduced". Ibidem.

¹² "The various grounds of discrimination differ substantively, and each demands a tailored response. This is not a question of creating a hierarchy between the various grounds, but of delivering the most appropriate form of protection for each of them.

zasady równości mężczyzn i kobiet oraz uwzględniania problematyki płci na poszczególnych etapach wdrażania funduszy. Państwa członkowskie i Komisja podejmują odpowiednie kroki w celu zapobiegania wszelkiej dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną na poszczególnych etapach wdrażania funduszy, a w szczególności – w dostępie do nich. W szczególności dostępność dla osób niepełnosprawnych jest jednym z kryteriów, których należy przestrzegać podczas określania operacji współfinansowanych z funduszy oraz które należy uwzględnić na poszczególnych etapach wdrażania.

W rozporządzeniu podkreśla się, że podejmowanie działań na rzecz równości i niedyskryminacji ma dotyczyć **każdego etapu** wdrażania operacji współfinansowanych z EFRR, na poziomie Programu Operacyjnego dotyczy to w szczególności: zarządzania i wdrażania Programu (m.in.: programowanie, monitorowanie przygotowania i wyboru projektów, zarządzanie finansowe, monitorowanie i ewaluacja, kontrola, informacja i promocja) oraz realizacji projektu. Beneficjent, który realizuje projekt jest zobowiązany do przestrzegania zasad zawartych w umowie o dofinansowanie, wytycznych i rozporządzeniach krajowych oraz wspólnotowych.

W artykule 11 Rozporządzenia zawarto regulacje dotyczące partnerstwa, odnoszące się również do zasady równości szans, a wskazujące wśród podmiotów, które powinny wchodzić w skład partnerstwa, organizacje/ instytucje odpowiedzialne za wspieranie równości kobiet i mężczyzn.

- **Rozporządzenie (WE) nr 1080/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1783/1999**

Rozporządzenie stanowi, że: *Na kolejnych etapach wdrażania programów operacyjnych współfinansowanych z EFRR państwa członkowskie i Komisja powinny zagwarantować niedyskryminację ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną* (Wstęp, pkt. 8). A w artykule dotyczącym europejskiej współpracy terytorialnej wskazuje, iż: *EFRR może przyczyniać się **do propagowania (...)** równości płci i równości szans* (art. 6).

4. Komunikat Komisji Europejskiej „Dążenie do dostępnego społeczeństwa informacyjnego”

Komunikat ten jest ważny ze względu na specyfikę projektów PO RPW, których część dotyczy nowych technologii i rozwoju komunikacji internetowej. W Komunikacie Komisja analizuje sytuację oraz stawia cele związane ze zwiększeniem e-dostępności. Jakkolwiek działania wskazywane w komunikacie określają przede wszystkim działania na szczeblu europejskim oraz państwach członkowskich, to ważne jest również wprowadzenie wspólnej definicji dotyczącej e-dostępności. Jak czytamy w Komunikacie **e-dostępność** oznacza: *Zlikwidowanie barier technicznych oraz problemów, z jakimi stykają się osoby niepełnosprawne, w tym często osoby starsze, pragnące uczestniczyć na równych warunkach w społeczeństwie informacyjnym. Aby umożliwić wszystkim obywatelom jednakowe warunki uczestnictwa w społeczeństwie należy zapewnić dostęp do pełnego zakresu towarów, produktów i usług opartych na ICT. Kategoria ta obejmuje komputery, telefony, telewizory, internetowe portale rządowe, zakupy przez internet, centra obsługi telefonicznej, terminale samoobsługowe jak np. bankomaty czy automaty do sprzedaży biletów.*

5. Prawo budowlane

W ramach działań PO RPW są m.in. realizowane projekty dotyczące powstawania lub przebudowy obiektów (w tym obiektów użyteczności publicznej). Z punktu widzenia zasady równości szans w ich przypadku istotne jest uwzględnienie przepisów ustawy - Prawo budowlane.

W polskim prawie budowlanym od stycznia 1995r. obowiązują przepisy, które nakładają wymóg dostosowania obiektów użyteczności publicznej do potrzeb osób niepełnosprawnych w tym osób poruszających się na wózkach inwalidzkich. Kwestię tą reguluje art. 5 ust. 1 pkt. 4 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. 2006 nr 156 poz. 1118 z późn. zm.):

Obiekt budowlany wraz ze związanymi z nim urządzeniami budowlanymi należy, biorąc pod uwagę przewidywany okres użytkowania, projektować i budować w sposób określony w przepisach, w tym techniczno-budowlanych, oraz zgodnie z zasadami wiedzy technicznej, zapewniając: (...)niezbędne warunki do korzystania z obiektów użyteczności publicznej i mieszkaniowego budownictwa wielorodzinnego przez osoby niepełnosprawne, w szczególności poruszające się na wózkach inwalidzkich.

Szczegółowe wytyczne w tym zakresie znajdują się w przepisach wykonawczych do ustawy Prawo budowlane:

- Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz. U. 2002 nr 75, poz. 690 z późn. zm.), zwraca uwagę na konieczność zapewnienia dostępności dojść i dojazdów do budynku, miejsc postojowych dla samochodów osobowych, zieleni i urządzeń rekreacyjnych, ogrodzeń, wejść do budynków i mieszkań, schodów, pochylni, pomieszczeń higieniczno-sanitarnych, wind;
- Rozporządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z dnia 2 marca 1999 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać drogi publiczne i ich usytuowanie (Dz. U. 1999 r. nr 43 poz. 430) formułuje konieczność dostosowania do potrzeb osób niepełnosprawnych chodników, parkingów, stanowisk postojowych, tramwajowych wysepek przystankowych (peronów), wysepek i pasów dzielących w obrębie przejść dla pieszych w poziomie jezdni, a także bezkolizyjnych przejść dla pieszych;
- Rozporządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z dnia 30 maja 2000 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać drogowe obiekty inżynierskie i ich usytuowanie (Dz. U. 2000r. nr 63 poz. 735) zwraca uwagę na kwestie dostosowania dla osób z niepełnosprawnością kładek dla pieszych nad drogami, liniami tramwajowymi lub kolejowymi, mostów;
- Rozporządzenie z dnia 26 lutego 1996 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać skrzyżowania linii kolejowych z drogami publicznymi i ich usytuowanie (Dz. U. 1996 r. nr 33 poz. 144) wskazuje na konieczność zapewnienia dogodnych warunków dla ruchu pieszych, w tym również dla osób niepełnosprawnych na skrzyżowaniach linii kolejowych z drogami publicznymi.

Pomimo istnienia regulacji prawnych dotyczących obowiązku zapewnienia dostępności obiektów dla osób z niepełnosprawnością, trzeba zwrócić uwagę na kilka kwestii, które mogą mieć znaczący wpływ na stosowanie w praktyce ww. przepisów. Po pierwsze ani ustawa, ani jej rozporządzenia wykonawcze nie precyzują kogo należy rozumieć pod pojęciem osoby niepełnosprawnej. Wymogi techniczne dostosowania obiektów zawarte w rozporządzeniach wykonawczych dotyczą w głównej mierze potrzeb osób niepełnosprawnych poruszających się na wózkach inwalidzkich, nie uwzględniając potrzeb osób z innymi rodzajami niepełnosprawności (np. osób niewidomych czy osób starszych). Po drugie ustawa nie precyzuje sformułowania „niezbędne warunki” do korzystania z obiektów przez osoby niepełnosprawne, co umożliwia dowolną interpretację tego zapisu. Po trzecie jak wskazuje dr inż. Liliana Schwartz:

Problemem jest brak norm krajowych (Polskich Norm) dotyczących szeroko rozumianego budownictwa bez barier, określających na przykład parametry techniczno-przestrzenne do projektowania budynków zgodnie z wymaganiami osób niepełnosprawnych czy też norm szczegółowych dotyczących urządzeń i wyposażenia budynków o różnym przeznaczeniu zgodnie z ww. wymaganiami. Normy takie od lat istnieją nie tylko w krajach Unii Europejskiej. Kilka poradników i podręczników dla projektantów wydanych przed wielu laty w małym nakładzie trafiło do niewielu odbiorców¹³.

Prawo budowlane nie gwarantuje pełnej realizacji zasady równości szans z uwagi na fragmentaryczność przepisów w zakresie rozwiązań technicznych uwzględniających potrzeby osób niepełnosprawnych. Analizy wyników kontroli budynków użyteczności publicznej przeprowadzonych przez Główny Urząd Nadzoru Budowlanego wskazują, że w praktyce budowlanej ciągle zdarzają się przypadki zastosowania wskazanych w przepisach rozwiązań technicznych w sposób wadliwy, w praktyce uniemożliwiający korzystanie z obiektu osobom niepełnosprawnym.

Realizacja zasady równości szans wymaga nie tylko bezwzględnego zastosowania obowiązujących regulacji prawnych, ale także podejmowania nieuwzględnionych w przepisach działań, które zapewnią faktyczną dostępność dla wszystkich (w tym dla osób z różnymi typami niepełnosprawności fizycznej i intelektualnej, kobiet, dzieci, osób starszych).

¹³ Polska droga do Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych ONZ, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Kraków 2008, str. 61

CZĘŚĆ V. Analiza literatury

Analiza literatury podzielona jest na pięć części i obejmuje:

1. Koncepcję projektowania uniwersalnego.
2. Opis kluczowych wyzwań: świadomość i obecność.
3. Dostępność i bezpieczeństwo – kluczowe kryteria projektowania uniwersalnego.
4. Narzędzia analizy, planowania, realizacji oraz monitorowania działań pod kątem spełniania zasady równości szans.
5. Inspiracje i dobre praktyki.

Szczegółowe wnioski z analizy literatury znajdują się w załączniku nr 4 do raportu.

Najważniejsze wnioski z przeprowadzonej analizy

Dostępna literatura

Istnieje obszerna literatura dotycząca kwestii związanych z zasadą równości szans, którą można zastosować w projektach realizowanych w ramach PO RPW, ale zdecydowana większość nie jest dostępna w języku polskim. Polskie opracowania dotyczą w głównej mierze zagadnień związanych z dostępnością architektoniczną budynków i ich otoczenia dla osób z niepełnosprawnością, zwłaszcza osób poruszających się na wózkach inwalidzkich. Zdecydowanie brakuje publikacji w języku polskim, które odnosiłyby się do kwestii związanych z równością szans kobiet i mężczyzn w obszarach innych niż rynek pracy.

Autorzy i autorki wszystkich analizowanych opracowań są zgodni co do tego, że kwestia równości szans w bardzo dużym stopniu dotyczy zagadnień związanych z szeroko rozumianą infrastrukturą (drogi, budynki, miejsca użyteczności publicznej, transport), ponieważ **fizyczne otoczenie człowieka ma fundamentalny wpływ na jego codzienne funkcjonowanie**. Dlatego analizowane opracowania poświęcone są nie tylko odpowiedzi na pytanie „dlaczego warto zwracać uwagę na kwestię równości szans?”, ale także przedstawieniu propozycji konkretnych rozwiązań.

Literaturę omawianego zagadnienia podzielić można na trzy rodzaje:

- pozycje prezentujące ideę dostępności dla wszystkich i korzyści z niej wynikające,
- poradniki zawierające narzędzia wdrażania zasady dostępności dla wszystkich, na każdym etapie działania (od planowania, przez wykonanie, po ewaluację i monitorowanie),
- analizy i badania dotyczące specyficznych problemów związanych z kwestią dostępności.

Projektowanie uniwersalne

Jednym z podstawowych tematów związanych z zasadą równości szans jest koncepcja projektowania uniwersalnego. Jej istotą jest przeniesienie punktu ciężkości z obiektu na użytkownika. Perspektywa użytkownika jest stale obecna i stanowi gwarancję faktycznego dostosowania obiektów/produktów do potrzeb różnych grup. Tak znacząca pozycja tematu projektowania uniwersalnego w analizowanej literaturze wskazuje też na pewną trwałą tendencję w myśleniu o otoczeniu wytwarzanym przez człowieka. Działania w obszarze infrastruktury są niezwykle kosztowne zarówno w aspekcie finansowym jak i nakładów czasu, dlatego należy dołożyć wszelkich starań, żeby zabezpieczyć ich właściwe wykonanie. Planowanie jest momentem krytycznym dla tego procesu, ponieważ na tym etapie stosunkowo łatwo o wprowadzenie zmian.

Niewystarczające regulacje prawne

Kolejną istotną kwestią z punktu widzenia analizowanego tematu jest stosunek do regulacji prawnych. Wąskie podejście polegające na stosowaniu jedynie tych rozwiązań technicznych, które są wprost wskazane w zapisach ustaw i rozporządzeń nie gwarantuje w żaden sposób faktycznego zastosowania zasady równości szans. Autorzy analizowanych opracowań dostrzegając wagę istnienia odpowiednich uregulowań prawnych w zakresie dostępności, podkreślają jednocześnie, że niemożliwe jest zapisanie w przepisach wszystkich przypadków i sytuacji, które mogą się pojawić podczas prowadzenia działań. Dodatkowo wraz z rozwojem techniki pojawiają się coraz to nowe rozwiązania, które pozwalają jeszcze lepiej odpowiedzieć na potrzeby różnych grup odbiorców. Dlatego zapisy prawne są uzupełniane o podręczniki, przewodniki, normy i wytyczne opracowywane przez specjalistów, które nie tylko ułatwiają właściwe zrozumienie przepisów, ale dają praktyczne i szczegółowe wskazówki działania i stosowania określonych rozwiązań w konkretnych przypadkach.

Badanie potrzeb użytkowników i użytkowników

Na uwagę zasługuje jeszcze kwestia zasadnicza dla projektowania uniwersalnego – tj. określanie potrzeb użytkowników. Przeprowadzona analiza literatury w tym zakresie pozwala stwierdzić, że jest to jedno z największych wyzwań dla zapewnienia zasady równości szans. Na pewnym poziomie ogólności łatwo wygenerować katalog potrzeb określonej grupy użytkowników. Ale przeprowadzanie analizy potrzeb konkretnej grupy mieszkańców/użytkowników jest uzależnione od wielu zmiennych. Decydujące znaczenie mają tutaj definicje jakie przyjmujemy na początku procesu zbierania danych, który stanowi wstęp do późniejszej analizy. Przyjęcie określonej perspektywy na początku analizy ma wpływ na jej wyniki np. brak danych w podziale na płeć uniemożliwi dostrzeżenie różnic między płciami w danym obszarze. Dlatego najważniejszym wnioskiem płynącym z analizowanej literatury jest konieczność podnoszenia świadomości i wiedzy wszystkich uczestników działań (urzędników, projektantów, wykonawców, użytkowników) na temat kwestii związanych z dostępnością, projektowaniem uniwersalnym, analizą użytkowników czy konkretnymi rozwiązaniami technicznymi.

Ocena użyteczności analizy dla celów badania ewaluacyjnego PO RPW

Przeprowadzona analiza miała znaczący wpływ na osiągnięcie celów badania ewaluacyjnego PO RPW tj. na identyfikację działań – uwzględniających specyfikę poszczególnych typów projektów – które mogłyby wzmocnić realizację zasady równości szans w PO RPW oraz zaproponowanie założeń i narzędzi systemu monitorowania zasady równości szans w PO RPW. Następujące elementy analizy posłużyły bezpośrednio formułowaniu wskazówek i rekomendacji zawartych w badaniu:

- przegląd specyficznych potrzeb osób z niepełnosprawnościami stanowił punkt odniesienia dla rekomendacji konkretnych rozwiązań technicznych dla poszczególnych typów projektów,
- przegląd argumentów na rzecz korzyści wynikających z dostępności stanowił punkt odniesienia dla rekomendacji związanych z intensyfikacją działań na rzecz dostępności, przegląd wybranych zaleceń związanych z bezpieczeństwem był pomocny w formułowaniu zaleceń w perspektywie genderowej,
- przykłady narzędzi do ewaluacji dostępności jak również inne dobre praktyki stanowiły inspirację dla identyfikacji działań wzmacniających zasadę równości szans wobec małej ilości dobrych przykładów podawanych przez ankietowanych projektodawców PO RPW.

Opracowany spis pozycji literatury stanowić może źródło wiedzy dla projektodawców, a także osób zajmujących się wdrażaniem PO RPW.

3 kryteria uwzględniania równości szans

Na podstawie przeprowadzonej analizy literatury sformułowano 3 kryteria równościowe przyjęte w badaniu, które zostały poddane konsultacjom na spotkaniu z przedstawicielami/kami organizacji działających na rzecz równości szans.

3 kluczowe kryteria:

1. Obecność

- Identyfikowanie, konsultowanie oraz włączanie potrzeb różnych grup odbiorców w analizę problemu i planowanie działań, produktów oraz ich promocję.

2. Dostępność

- Zapewnienie możliwości jak najbardziej samodzielnego korzystania z przestrzeni i infrastruktury publicznej oraz produktów.

3. Bezpieczeństwo

- Wprowadzanie rozwiązań zwiększających bezpieczeństwo fizyczne i psychologiczne.
- Kryterium bezpieczeństwa jest najczęściej możliwe do spełnienia, jeżeli wcześniej uwzględniono w planowaniu działań kryteria obecności (świadomość potrzeb) oraz dostępności (zaplanowanie odpowiednich rozwiązań).

Kryteria opisane powyżej należy odczytywać w kontekście określonych grup, które powinny być obecne w myśleniu projektowym PO RPW. **Grupy, których potrzeby należy uwzględnić w projektach PO RPW to:**

1. Kobiety i mężczyźni,
2. Kobiety i mężczyźni z niepełnosprawnościami (niepełnosprawności ruchowe, wzrokowe, słuchowe, intelektualne),
3. Kobiety i mężczyźni w starszym wieku,
4. Dzieci: chłopcy i dziewczynki,
5. Osoby opiekujące się osobami zależnymi – osobami starszymi, z niepełnosprawnościami, dziećmi.

W każdej z tych grup należy uwzględnić również płeć jako kryterium horyzontalne, podczas prowadzenia badania – na etapie zbierania i analizy danych – należy uwzględnić zróżnicowanie ze względu na płeć w obrębie każdej wyróżnionej grupy, np. osób z niepełnosprawnością, a zatem uwzględniać obecność kobiet i mężczyzn z niepełnosprawnością, wieku – obecność kobiet i mężczyzn w starszym wieku, dzieci – obecność dziewczynek i chłopców. Zbieranie danych z podziałem na płeć w obrębie każdej grupy, umożliwi analizę danych odrębnie dla każdej z podgrup. W ten sposób będzie można sprawdzić, czy badane zjawisko nie dotyczy jednej z płci w stopniu większym niż drugiej. Przyjęcie tej perspektywy pozwoli uniknąć zjawiska dyskryminacji wielokrotnej – kiedy osoba doświadcza wykluczenia z powodu więcej niż jednej cechy prawnie chronionej, jak np. kobiety starsze, doświadczając wykluczenia ze względu na płeć i wiek jednocześnie.

CZĘŚĆ VI. Zasada równości szans w PO RPW

Analiza dokumentów programowych i wywiadów

Przegląd Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej pod kątem horyzontalnej zasady równości szans został dokonany w odwołaniu do dokumentów źródłowych, precyzujących, w jaki sposób powinna być ona zachowywana na etapie planowania i realizacji projektu finansowanego z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

I. Równość szans jako zasada horyzontalna w dokumentach strategicznych

Podstawowe dokumenty, na których opiera się obowiązek realizacji horyzontalnej polityki równości szans w Programie Operacyjnym Rozwój Polski Wschodniej to:

1. Dokumenty strategiczne i definiujące cele wsparcia PO RPW, odwołujące się do zasady równości szans (w tym równości kobiet i mężczyzn), w szczególności **Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007 – 2013** wspierające wzrost gospodarczy i zatrudnienie.

Równość szans wymieniono, jako jedną z głównych zasad warunkujących realizację celu strategicznego określonego w Narodowych Strategicznych Ramach Odniesienia. Jak podkreślono w tym dokumencie „Realizacja strategii rozwojowej będzie opierać się o zasady i wartości, wynikające z przyjętego systemu uregulowań prawnych, wspólnotowych i krajowych, jak i o dodatkowe zasady, których **stosowanie jest niezbędne dla osiągnięcia postawionych celów**”¹⁴.

Równość szans w rozumieniu NSRO oznacza zapewnienie wsparcia zasady równości mężczyzn i kobiet oraz uwzględnianie problematyki równości szans na poszczególnych etapach wdrażania funduszy strukturalnych. Wiąże się to z zapobieganiem wszelkim przejawom dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub przynależność etniczną, wyznanie lub przekonania, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną.

2. **Dokumenty wykonawcze**, precyzujące sposób zarządzania i wdrażania PO RPW: rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006, rozporządzenie Rady i Parlamentu Europejskiego nr 1080/2006 – uznające zasadę równości szans jako horyzontalną, a politykę *gender mainstreaming* za obowiązkową na każdym etapie wdrażania funduszy strukturalnych, w tym Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (1083 i 1080 omówione na str. 18-19 Raportu).

3. **„Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020”**, dokument będący podstawą uruchamiania operacyjnych działań publicznych zorientowanych na wspieranie rozwoju społeczno-gospodarczego tego obszaru, określający priorytety i kierunki działań, który jako jeden z celów wskazuje tworzenie warunków dla lepszego wykorzystania kapitału ludzkiego w odniesieniu do kobiet, aby zasadniczo zwiększyć poziom partycypacji kobiet na rynku pracy.

¹⁴ Narodowe strategiczne ramy odniesienia 2007-2013 *Wspierające wzrost gospodarczy i zatrudnienie*, Narodowa Strategia Spójności, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, maj 2007, str. 38

Wyżej wymienione dokumenty przede wszystkim określają zakres definicyjny zasady równości szans oraz określają cele i priorytety poszczególnych funduszy, strategii i programów w odniesieniu do niej. Aspekt bardziej praktyczny stanowią te zapisy, które wskazują na obowiązek stosowania zasady równości szans na każdym etapie wdrażania funduszy strukturalnych. Zapisy te powinny znaleźć odzwierciedlenie w Programie Operacyjnym Rozwój Polski Wschodniej, co najmniej na podobnym poziomie, jeśli chodzi o zakres definicyjny i praktyczny.

II. Równość szans w Programie Operacyjnym Rozwój Polski Wschodniej

PO RPW stanowi, że cele programu są zgodne z krajowymi dokumentami programowymi i polityką spójności UE na lata 2007-2013, a ich realizacja będzie przebiegać z *poszanowaniem zagadnień horyzontalnych*, w tym równości szans:

Program będzie realizowany z poszanowaniem zasady zwalczania dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną. Współfinansowanie projektów, które negatywnie oddziałują na zwalczanie dyskryminacji nie będzie dozwolone¹⁵.

Zapis ten nie wyczerpuje przepisów wykonawczych w zakresie zasady równości szans. Wymienia jedynie przesłanki dyskryminacji (cechy prawnie chronione), z powodu których zakazane jest nierówne traktowanie oraz jeden z obszarów działania na rzecz równości, czyli *zwalczanie dyskryminacji*. **Z punktu widzenia realizacji celów PO RPW istotne byłoby także podejmowanie działań zmierzających do zniesienia istniejących i/lub potencjalnych nierówności oraz wspierających lub promujących równość kobiet i mężczyzn reprezentujących różne grupy społeczne, zwłaszcza marginalizowane i znajdujące się w szczególnej sytuacji.**

Ważne w odniesieniu do realizacji celów programu zgodnie z zasadą równości szans, byłoby również opisanie jak jest pojmowana równość szans i na czym polega jej wypełnianie w projektach infrastrukturalnych, jaki ma związek z celami EFRR, do jakich grup się odnosi w szczególności. Działania realizowane w ramach PO RPW wymagają opisu bardziej operacyjnego, ponieważ równość szans jest kojarzona przede wszystkim z tzw. projektami „miękkimi”, Europejskim Funduszem Społecznym, a nie z projektami „twardymi”, których efektem jest powstanie infrastruktury transportowej, informatycznej, czy budowlanej.

PO RPW nie precyzuje także, co w praktyce oznacza *negatywne oddziaływanie na zwalczanie dyskryminacji*, ani nie wskazuje jak ma wyglądać wdrażanie zasady na każdym etapie realizacji projektu – co pomogłoby zarówno projektodawcom, jak i IP, we właściwym rozumieniu i wykonaniu zasady równości szans.

Diagnoza uwzględniająca równość szans winna opierać się na analizie pod kątem równości (*equality analysis*) oraz płci (*gender analysis*), a także analizie wpływu na równość/płeć (*equality/gender impact assessment*). Są to dwa narzędzia analityczne, służące do zbadania danego obszaru z uwzględnieniem perspektywy równości i płci. Nie służą do wykonania „dodatkowej” analizy, ale gwarantują, że w diagnozowanym obszarze nie „przegapimy” zróżnicowanych problemów na jakie natrafiają kobiety i mężczyźni reprezentujący różne grupy społeczne.

¹⁵ PO RPW, Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007, str. 63

- Analiza pod kątem równości/ płci:
 - o bada sytuację kobiet i mężczyzn reprezentujących różne grupy marginalizowane (osoby niepełnosprawne, starsze, emigrantów) w danym obszarze problemowym,
 - o przedstawia dane ilościowe i jakościowe w podziale na płeć w danym obszarze problemowym,
 - o identyfikuje bariery, które powodują dysproporcje w położeniu kobiet i mężczyzn reprezentujących poszczególne grupy,
 - o identyfikuje zróżnicowane potrzeby kobiet i mężczyzn w danym obszarze problemowym.
- Analiza wpływu na równość / płeć:
 - o bada wpływ (programu/ projektu/ działania) na sytuację kobiet i mężczyzn reprezentujących poszczególne grupy,
 - o sprawdza i ocenia poziom zróżnicowania danego programu/ projektu/ działania na sytuację obu płci reprezentujących poszczególne grupy, aby nie dopuścić do wystąpienia jakichkolwiek przejawów nierówności czy dyskryminacji,
 - o umożliwia weryfikację pod kątem tego, czy dany program/ projekt/ działanie faktycznie przyczynia się do uwzględnienia zróżnicowanych potrzeb kobiet i mężczyzn reprezentujących poszczególne grupy, poprzez oferowanie różnych, zindywidualizowanych form wsparcia, odpowiadających na odmienne potrzeby kobiet i mężczyzn.

Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej w PO RPW nie uwzględnia tego rodzaju równościowej analizy sytuacji społeczno-gospodarczej regionu Polski Wschodniej. Jedyne dane (ilościowe) z podziałem na płeć dotyczą rynku pracy (aktywność ekonomiczna, bezrobocie), ale już nie przedsiębiorczości. Brakuje również analizy sytuacji kobiet i mężczyzn niepełnosprawnych – nie ma żadnych danych na ten temat w diagnozie. Także w uzasadnieniach poszczególnych osi priorytetowych nie ma odwołania do barier ze względu na płeć i/lub niepełnosprawność, jakie występują w poszczególnych obszarach tematycznych.

Ze względu na brak równościowej analizy na poziomie priorytetów nie wskazano rozwiązań systemowych lub działań, sprzyjających upowszechnianiu zasady równości szans.

System wskaźników zawartych w programie operacyjnym powinien umożliwiać gromadzenie i zbieranie danych statystycznych w podziale na płeć. System wskaźników zawartych w PO RPW jest „ślepy” pod kątem płci – tylko w jednym przypadku wskazuje się liczbę osób (studentów) korzystających z efektów realizacji projektów z podziałem na płeć, ale podany wskaźnik - 50/50 - nie odnosi się do zróżnicowanej sytuacji studentów i studentek na polskich uczelniach¹⁶. W pozostałych przypadkach wskaźniki rezultatu lub oddziaływania są określane bez podziału na płeć.

Tymczasem odnosząc się do podanego wskaźnika należałoby zbadać, kogo w rzeczywistości ten wskaźnik ma dotyczyć i jakie realizować cele, uwzględniając, iż:

¹⁶ Oś priorytetowa Nowoczesna Gospodarka, wskaźnik rezultatu I.9: Liczba studentów korzystających z efektów realizacji projektów w ciągu roku, z tego: kobiety 11000, mężczyźni 11000

od roku akademickiego 1999/2000 notuje się systematyczny spadek udziału studentów na kierunkach inżynieryjno-technicznych w stosunku do ogółu studentów. Obecnie odsetek studiujących w tej grupie kierunków studiów wynosi 7,9% (lata 2005/2006). Zauważalny jest niższy udział kształcących się kobiet w tej grupie kierunków wynoszący 17,9% (GUS). Najmniejszy odsetek kobiet studiował na kierunkach informatycznych (11%) natomiast kobiety przeważają w ogólnej liczbie studentów kierunków medycznych (76,3%) oraz biologicznych (81,9%). W roku akademickim 2004/2005 absolwenci kierunków ekonomicznych i administracyjnych stanowili 31,3%, kierunków pedagogicznych 15,6%, kierunków społecznych – 14,5%, humanistycznych – 7,1%, a inżynieryjno-technicznych – 5,7% ogółu absolwentów (GUS, 2006). Taka struktura kształcenia nie pozostaje bez wpływu na bezrobocie wśród ludzi młodych. W coraz większym stopniu wiąże się ono z kierunkiem ukończonych studiów oraz wynika z niedopasowania oferty edukacyjnej szkolnictwa wyższego do wymogów rynku pracy. Cechą odróżniającą Polskę od innych krajów UE jest niższy (w 2004 r. 21,5%, wobec 25,8%, średnio w UE) odsetek studentów matematyki, kierunków ścisłych i technicznych¹⁷.

Gdy ustalamy liczbę osób powinniśmy przyjąć kryterium adekwatności (do problemu, do sytuacji kobiet i mężczyzn w danym obszarze), ale także patrzeć realistycznie. Sposób w jaki określimy cel liczbowy ma konsekwencje dla równości. **Kryterium 50/50:**

- **Może pogłębiać nierówność** – gdy na etapie diagnozy problemu dostrzegamy, że problem nie dotyczy „po równo” kobiet i mężczyzn, ale, że jedna z płci ma wyraźnie gorszą sytuację.
- **Może być nierealistyczne do osiągnięcia** – z powodu stereotypów płci i poziomej segregacji rynku pracy (co wynika z wcześniejszej segregacji poziomej w edukacji), nie znajdziemy tylu reprezentantów w danej grupie.
- **Jest adekwatne w przypadku składów ciał decyzyjnych, doradczych** – kiedy potrzebny jest zrównoważony udział przedstawicieli danej płci.

Podstawowa zasada przy ustalaniu równościowego, mierzalnego celu: wzmacniać tę grupę, która jest w mniej korzystnej sytuacji. Można:

1. **Odzwierciedlać proporcję** – utrzymując w ten sposób *status quo*;
2. **Wzmacniać grupę marginalizowaną** – przyjmując wskaźnik nieco wyższy niż istniejąca proporcja, aby wskaźnik był realistyczny do osiągnięcia;
3. **Kierować działania jedynie do grupy marginalizowanej** – prowadząc działania wyrównawcze (*specific actions*)¹⁸.
- 4.

3. Uwzględnienie zasady równości szans w kryteriach wyboru projektów

Zasada równości szans w Kryteriach wyboru projektów w ramach Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej 2007-2013 stanowi jedno z kryterium dostępu. W ramach punktu 3 *Zgodność z*

¹⁷ Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2003-2017, s. 62-63

¹⁸ Na podstawie: M. Branka, M. Rawłuszko, A. Siekiera, *Zasada równości szans kobiet i mężczyzn w projektach PO KL. Poradnik*, MRR, Warszawa 2009, s. 32-33

politykami unijnymi analizowana jest zgodność projektu z sześcioma politykami w tym, w punkcie 3.a jest on poddawany analizie zgodności z polityką w zakresie równych szans.

Zapis ten we wszystkich Działaniach brzmi następująco:

Ocena czy projekt nie wpłynie negatywnie w jakikolwiek sposób na równość szans. W szczególności sprawdzeniu podlegać będzie fakt czy w projekcie nie są stawiane bariery głównie ze względu na płeć przede wszystkim w zakresie zatrudniania i polityki kadrowej prowadzonej w stosunku do osób, które będą zatrudniane w jego ramach.

Przedsięwzięcie nie może w żaden sposób przyczyniać się do bezpośredniej lub pośredniej dyskryminacji (ze względu na wysokość wynagrodzeń, równe traktowanie, dostęp do zatrudnienia, szkoleń, awansu, i warunków pracy)¹⁹

Tak opisany wskaźnik sprawia, że kryterium to jest znacznie zawężone: po pierwsze tylko do jednej z przesłanek – płci, po drugie tylko do jednej z barier – dyskryminacji ze względu na płeć w polityce zatrudnienia i polityce kadrowej, po trzecie tylko do jednego wymiaru – realizacji projektu²⁰.

Rekomendowane jest przeformułowanie opisu tego kryterium.

Należy też zaznaczyć, że kryterium zgodności projektu z polityką równości szans umieszczono zgodnie z wytycznymi unijnymi jako kryterium dostępu. Jednakże poprzez umieszczenie przy nim zapisu „jeśli dotyczy” określono jako kryterium fakultatywne, które opcjonalnie dotyczy danego projektu. Zgodnie zaś z wytycznymi unijnymi jest to kryterium horyzontalne, którego **spełnienie jest wymagane przez wszystkie projekty** finansowane z środków unijnych, nawet te, które zostaną uznane za „neutralne”. „Neutralność” projektu nie zwalnia z dokonania analizy pod kątem perspektywy równościowej oraz zamieszczenia w opisie kryterium, wyników tej analizy mówiących o jego „neutralnym” charakterze. Należy też podkreślić, że klasyfikowanie projektu jako „neutralny” powinno każdorazowo być argumentowane, z odwołaniem do zebranych danych. Jednocześnie należy podkreślić, że *de facto* nie wiele projektów w istocie jest neutralnych wobec zasady równości, nawet jeżeli w sensie formalnym działanie kierowane jest do instytucji, nie bezpośrednich beneficjentów, to w efekcie oddziałuje na konkretne osoby, z konkretnymi potrzebami. Zwiększenie świadomości na temat rozumienia zasady równości szans pozwoli w sposób realny oceniać charakter projektu w kontekście zasady równości szans. **Rekomendowane jest zlikwidowanie zapisu „jeśli dotyczy” przy kryterium zgodności projektu z polityką równości szans.**

Poza explicite wymienionym kryterium zgodności projektu z polityką równości szans, w dokumencie Kryteria wyboru projektów w ramach Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej 2007-2013 znajduje się jeszcze jedno odwołanie do zasady równości szans. W kategorii *Wartość dodana projektu, w szczególności korzyści społeczno – gospodarcze dla regionu i społeczności lokalnej* umieszczono kryterium *Wpływ projektu na zwiększenie dostępności infrastruktury oraz metod kształcenia do potrzeb niepełnosprawnych studentów i wykładowców.*

Kryterium to zostało opisane następująco:

Ocenie podlega wpływ projektu na zwiększenie dostępności infrastruktury oraz metod kształcenia dla potrzeb niepełnosprawnych studentów i wykładowców.

¹⁹ Kryteria wyboru projektów w ramach Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej 2007-2013

²⁰ Szeroko aspektowe rozumienie zasady równości szans jest opisane w rozdziale Zasady równości szans niniejszego raportu

Punktacja:

2 pkt – jeżeli projekt w sposób kompleksowy rozwiąże problemy osób niepełnosprawnych w dostępie do infrastruktury edukacyjnej i metod kształcenia nie tylko poprzez podstawowe ułatwienia (np. podjazdy dla wózków inwalidzkich, windy), ale również poprzez liczne rozwiązania ergonomiczne wewnątrz budynku dla osób niepełnosprawnych ruchowo, np. odpowiednie dostosowanie toalet, wejść do sal wykładowych, wewnątrz sal wykładowych umożliwiającym sprawne poruszanie się osób niepełnosprawnych, montaż tablic z regulacją wysokości, która umożliwi osobom niepełnosprawnym pisanie na nich, stworzenie stanowisk laboratoryjnych / w salach ćwiczeniowych dla osób niepełnosprawnych itp., i/bądź zastosowanie rozwiązań umożliwiających podjęcie studiów przez osoby niepełnosprawne słuchowo lub osoby ociemniałe;

1 pkt – jeżeli projekt pozytywnie wpłynie na zwiększenie dostępności infrastruktury dla potrzeb osób niepełnosprawnych, w podstawowym zakresie, np. podjazdy dla wózków inwalidzkich, windy.

Jeżeli projekt nie spełnia niniejszego kryterium w zakresie punktacji 2 bądź 1 należy przyznać ocenę 0 punktów.²¹

Bardzo cenne jest wskazanie w opisie niniejszego kryterium innych, niż wskazanych w prawie budowlanym, rozwiązań mających wpływ na dostępność infrastruktury dla osób niepełnosprawnych, np. wskazanie przykładów rozwiązań ergonomicznych. Należy jednak zauważyć, że zasada równości szans, w tym dostępności obiektu dla osób z niepełnosprawnością, jest kryterium dostępu oraz jest wymogiem prawa budowlanego, a więc jej spełnienie, m.in. rozumiane jako oddanie obiektu w takim stanie, aby był on dostępny dla wszystkich osób, w tym z niepełnosprawnością, powinno mieć charakter obligatoryjny w projektach dofinansowywanych z PO RPW. Tym samym umieszczenie w kategorii *Wartość dodana projektu* kryterium *Wpływ projektu na zwiększenie dostępności infrastruktury oraz metod kształcenia do potrzeb niepełnosprawnych studentów i wykładowców* wydaje się być niezgodne z założeniem obligatoryjnego charakteru zasady równości szans. Opis tej zasady zwraca uwagę na jedną z barier dostępu jaką są bariery architektoniczne, nie odnosząc się do barier społecznych.

Rekomendowane jest przeniesienie kryterium *Wpływ projektu na zwiększenie dostępności infrastruktury oraz metod kształcenia do potrzeb niepełnosprawnych studentów i wykładowców* do kryteriów dostępu, jako jednego ze wskaźników realizacji zasady równości szans. **Rekomendowane jest również rozszerzenie opisu tego kryterium o przykłady przeciwdziałania barierom społecznym.**

Zasada równości szans jest polityką horyzontalną, co oznacza, że powinna być ona stosowana na wszystkich etapach realizacji projektu, w tym na etapie planowania, realizacji i ewaluacji, oraz że powinna być jednym z kryteriów weryfikacji każdego elementu projektowego. Pożądana byłaby sytuacja, gdyby odniesienia do tej zasady znalazły się na każdym etapie oceny projektu.

²¹ Kryteria wyboru projektów w ramach Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej 2007-2013

Analiza i podsumowanie wywiadów indywidualnych

Podczas badania przeprowadzono 26 wywiadów kwestionariuszowych, z czego:

- 10 z pracownikami/pracowniczkami z Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości²²
- 13 z projektodawcami (w tym jeden telefoniczny)
- 3 z pracownikami Instytucji Zarządzającej

Pełna lista osób, z którymi przeprowadzono wywiady, wraz ze wskazaniem stanowiska, oraz kwestionariusz wywiadu znajdują się w załączniku nr 3.

Informacje zebrane podczas wywiadów

W przypadku osób z PARP, prawie wszystkie osoby, z którymi przeprowadzono wywiady to osoby pracujące w PARP powyżej dwóch lat (osiem z dziewięciu osób), czyli od początku wdrażania PO RPW. W przypadku IZ jedna osoba pracuje przy realizacji PO RPW od roku, a dwie od ponad dwóch lat.

Zapytane o to, na czym *polega realizacja zasady równości szans w projekcie infrastrukturalnym*?²³ najwięcej osób odniosło realizację zasady do dostępności infrastruktury dla osób niepełnosprawnych. Również dużo odpowiedzi dotyczyło określenia zasady równości szans jako inwestycji, która będzie dostępna dla każdej osoby, *każdy kto będzie chciał będzie mógł z niej korzystać*. Dużo osób w wypowiedziach odnosiło się już do efektu projektu, np. budynku, drogi, trasy rowerowej, a nie do procesu realizacji projektu czyli planowania i wykonywania inwestycji.

Kategoria	Liczba wskazań		
	IP ²⁴	Projektodawcy ²⁵	= IZ ²⁶
Dostępność infrastruktury dla osób niepełnosprawnych	4	6	1
Dostępność infrastruktury dla matek z dziećmi	0	1	1
Dostępność infrastruktury dla wszystkich, m.in. kobiet, mężczyzn, osób niepełnosprawnych i innych	3	3	1
Równe traktowanie wszystkich	0	3	1
Niedyskryminacja ludzi, w tym ze względu na cechy prawnie chronione	0	2	0
Stosowanie parytetu w zatrudnianiu, w tym kadry do projektu	0	2	0
Docieranie z przekazem promocyjnym do różnych grup odbiorców	1	0	0

²² Rozmawiano z 9 osobami, z p. Arkadiuszem Dewódkim jako osobą pełniącą dwie różne funkcje w systemie wdrażania PO RPW przeprowadzono dwa wywiady

²³ Kursywą zaznaczono cytaty z kwestionariusza bądź wywiadu.

²⁴ Można było wskazać więcej niż jedną kategorię

²⁵ Można było wskazać więcej niż jedną kategorię

²⁶ Można było wskazać więcej niż jedną kategorię

Kierowanie działań promocyjnych do osób niepełnosprawnych	0	1	0
Stosowanie równych zasad i procedur w procedurze zamówień publicznych	0	2	1
Wyrównywanie szans pomiędzy regionami	0	2	0
Zagwarantowanie dostępności dokumentacji projektowej każdej zainteresowanej grupie/prowadzenie konsultacji społecznych	0	0	1
Zasada równości szans nie dotyczy projektów infrastrukturalnych/promocyjnych	1	0	1
Nie wiem, trudno powiedzieć	1	1	0

Tabela 1 – Rozkład odpowiedzi na pytanie: *Na czym polega realizacja zasady równości szans w projekcie infrastrukturalnym/promocyjnym?*

Tak więc, rozumienie zasady równości szans wśród przedstawicieli/przedstawicielek IP oraz projektodawców realizujących projekty w ramach PO RPW można podzielić na 5 obszarów:

- Stosowanie partycypacyjnych procedur przygotowywania projektów** – np. dostępność dokumentacji projektowej oraz możliwości wpływu na kształt projektu przez różne grupy, m.in. poprzez proces konsultacji projektu inwestycji.
- Realizacja inwestycji** – tu przede wszystkim zwraca się uwagę na:
 - dostosowywanie inwestycji do potrzeb osób niepełnosprawnych (w oparciu o prawo budowlane) oraz innych słabszych grup społecznych, np. osób starszych:
Infrastruktura powinna uwzględniać rozwiązania, które umożliwią równy dostęp dla różnych osób: niskich, wysokich, niepełnosprawnych, grubych, kobiet.
 - stosowanie równości szans w obszarze zamówień publicznych,
 - stosowanie nie dyskryminujących procedur zatrudnienia w projekcie, a nawet parytetu płci,
 - docieranie z przekazem promocyjnym do różnych grup, w tym do os. niepełnosprawnych.
- Dostępność gotowego produktu (obiektu) dla wszystkich chętnych**, dzięki:
 - rozwiązaniom architektonicznym,
 - nie dyskryminującym zasadom korzystania.
- Równe traktowanie wszystkich**
Generalnie równość i równe traktowanie wszystkich beneficjentów bez względu na to, z jakiego regionu pochodzimy, jakie są u nas zasoby ludzkie, jakie mamy możliwości – generalnie takie równe traktowanie wszystkich po prostu.
- Wyrównywanie szans pomiędzy regionami.**

Konsekwencją pytania poprzedniego była prośba o wskazanie, jakie grupy powinny być objęte wsparciem w ramach realizacji zasady równości szans.

Kategoria osób, które powinny być objęte wsparciem	Ilość wskazań IP	Ilość wskazań projektodawców	Ilość wskazań IZ
Osoby niepełnosprawne	6	10	2
Osoby słabowidzące	1		
Osoby niedosłyszające	1		
Kobiety	6	7	1
Kobiety w ciąży/ z dziećmi	1	2	1
Mężczyźni	6	2	
Dzieci	1	2	
Mniejszości etniczne	1	2	1
Osoby starsze	1	6	2
Mieszkańcy małych miejscowości	1	3	1
Grupy wykluczone		2	
Osoby ubogie		2	
Osoby o niskich kwalifikacjach		1	
Przedsiębiorcy		1	1
Wszyscy	1	1	

Tabela 2 – Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące wskazania osób, które powinny być objęte wsparciem w ramach zasady równości szans.

Jak widać najwięcej wskazań było na osoby niepełnosprawne i kobiety. W grupie przedstawicieli i przedstawicielek IP dużo wskazań otrzymali także mężczyźni, a w grupie projektodawców osoby starsze. W przypadku respondentów/ek z IP taki rozkład mógł być zamodelowany wprowadzeniem do wywiadu, w którym osoba przeprowadzająca wywiad, krótko wyjaśniała cel badania odnosząc go właśnie do tych trzech grup osób.

Ciekawy jest fakt, że z grupy osób niepełnosprawnych jedna z osób wyodrębniła osoby słabowidzące i niedosłyszające. Można się zastanawiać, na ile definicja osoby niepełnosprawnej rozumiana przez opiekunów projektów jest ograniczona do niepełnosprawności ruchowej. Świadczyć może też o tym fakt, widoczny w dalszej części wywiadów, że jako przykłady stosowania zasady równości szans podawano głównie przestrzeganie prawa budowlanego, które reguluje tylko kwestie dostępności obiektów dla osób niepełnosprawnych ruchowo.

Przedstawiciele projektodawców w większym stopniu uszczegółowili grupy, które powinny być objęte wsparciem w ramach zasady równości szans, co wynika najprawdopodobniej z ich doświadczeń projektowych.

Mimo, że nie pojawiły się bezpośrednie wskazania na kategorię „wszyscy” to podczas rozmowy bardzo często zasada równości szans pojawiła się jako kwestia niezrozumiała dla projektodawców i przedstawicieli IP ze względu na fakt, że projekty realizowane w ramach PO RPW są adresowane do „wszystkich”:

Nawet nie trzeba tu było naciągać w jakiś sposób tej ideologii, że projekt ma w jakiś szczególny sposób służyć tym grupom nieuprzywilejowanym, bo generalnie on jest skierowany do wszystkich. Ja tutaj nie widzę żadnych takich sytuacji, że on[projekt] mógłby

służyć bardziej komuś kto jest uprzywilejowany niż komuś kto uprzywilejowany nie jest. Nie znajduję takich sytuacji – nie ma czegoś takiego.

Za główną korzyść, związaną z realizacją zasady równości szans w projektach infrastrukturalnych realizowanych w ramach PO RPW, wskazywano zmianę świadomości ludzi, którzy będą korzystali z obiektów, np. dróg, laboratoriów, wybudowanych w ramach Programu, w sytuacji, gdy podczas korzystania z obiektu będą tam spotykali osoby niepełnosprawne:

Większa świadomość beneficjentów, mimo, że jakieś działanie bezpośrednio nie wpływa, to będzie wpływało np. na przełamanie barier wobec osób niepełnosprawnych.

Jako korzyść związaną z realizacją zasady równości szans w kwestii poprawy dostępności transportu dla osób niepełnosprawnych, wskazywały osoby realizujące projekty z Działania: III.1 Systemy miejskiego transportu zbiorowego.

W przypadku projektów informatycznych z Działania II: Infrastruktura społeczeństwa informacyjnego wskazywaną korzyścią przez projektodawców w kontekście zastosowania zasady równości szans było wprowadzenie możliwości pracy *on-line*, edukacji w systemie e-learning, tańszych usług telefonicznych, ograniczenie kosztów transportu:

więcej można załatwić z domu, a kobiety rzadziej mają prawo jazdy, więc to dla nich ułatwienie, podniesienie szans regionów wykluczonych.

Pojedynczy projektodawcy wskazywali także na korzyści ekonomiczne związane z zastosowaniem zasady równości szans, np. dostosowanie Punktu informacji turystycznej do potrzeb osób z niepełnosprawnościami zapewni większą liczbę klientów, a co za tym idzie większe obroty finansowe.

W jednym wywiadzie wskazano na korzyści finansowe wynikające z zastosowania zasady równości szans na etapie planowania inwestycji:

Jest to pewnie trochę droższe niż bez tych udogodnień. Na pewno jest to taniej, gdy się o tym pomyśli na etapie planowania, zanim coś się zbuduje, niż potem, gdy się okazuje, że mamy dostępnych na rynku doskonałych fachowców, których nie możemy umieścić u nas w pracy, bo budynek nie jest dostosowany. Wtedy, albo trzeba dostosować budynek, albo człowieka nie zatrudnić i w obu przypadkach koszty są duże.

Uszczegółowienie tego pytania w kontekście projektów, którymi zajmują się pracownicy PARP pokazało, że chociaż widzą oni korzyści w stosowaniu tej zasady to jednak znaczna część z nich swoje projekty postrzega jako te, których ta zasada nie dotyczy.

My wskazujemy, że wpływ jest neutralny w odniesieniu do zasady równości szans, a nie pozytywny. (...) Nasze projekty dotyczą przede wszystkim działań poza miastem, gdzie jest tylko obwodnica, wówczas nie bardzo ma to zastosowanie. (...) Widzę zastosowanie w odniesieniu do niepełnosprawności, ale w odniesieniu do równości płci, to nie wiem, przecież do dróg jest dostęp publiczny, nikt nie będzie dyskwalifikowany, więc nie wiem, co by to mogło być.

Kluczowe trudności, które zostały zasygnalizowane w wywiadach to przełożenie zasady równości szans na działania związane z budową dróg i obwodnic. Respondenci/cki stwierdzili, że łatwiej jest zastosować tę zasadę w takich inwestycjach, jak budynki, komunikacja miejska (przepisy budowlane nakazują dostosowanie obiektów do potrzeb osób niepełnosprawnych) oraz tam, gdzie pojawiają się

kwestie zatrudnienia lub opis użytkowania budynku w przyszłości, np. uczelni, gdzie można zaznaczyć procentowo użytkowanie budynku zarówno przez kobiety, jak i przez mężczyzn.

Jako trudność w obszarze zastosowania zasady równości szans wskazano konieczność przeprowadzania konsultacji społecznych. Trudność wg respondentów/ek polegała na ewentualnej konieczności modyfikacji realizacji projektu, np. przebiegu drogi, co niesie za sobą opóźnienia i dodatkowe koszty.

W przypadku działań związanych z promocją, osoby udzielające wywiadu jako trudności wskazywały (w taki sposób diagnozowały problem) brak gotowości polskiego społeczeństwa na przygotowywanie działań promocyjnych z udziałem osób niepełnosprawnych, brak wiedzy, że osoby niepełnosprawne mogą uprawiać aktywną turystykę, np. wspinąć się na linie po skałkach. Jest to bariera mogąca mieć wpływ na skuteczność akcji promocyjnej.

Stopień znajomości zasad Typ respondentów/ek	Regulacje w zakresie wdrażania zasady równości szans są mi znane	Regulacje w zakresie wdrażania zasady równości szans nie są mi znane
Projektodawcy	10	3
Przedstawiciele/ki IP	7	3
IZ	2	1

Tabela 3 – Rozkład odpowiedzi znajomości regulacji w zakresie wdrażania zasady równości szans w projektach dofinansowanych w ramach PO RPW.

Większa część respondentów/respondentek zadeklarowała znajomość regulacji w zakresie wdrażania zasady równości szans. Osoby te wiedzę w tym zakresie posiadają przede wszystkim z dokumentów programowych, takich jak PO RPW, Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Rozwój Polski Wschodniej 2007-2013, kryteria oceny projektów.

Źródła	Ilość wskazań IP	Ilość wskazań projektodawców	Ilość wskazań IZ
Dokumenty programowe (PO RPW, Szczegółowy opis osi priorytetowych, kryteria oceny projektów)	4	4	2
Instytucja Zarządzająca	1	0	0
Traktat Unijny	2	0	2
Rozporządzenie nr 1083	2	2	2
Internet	1	2	0
Portal www.mrr.gov.pl	1	2	0
Rozwiązania z PO KL	1	2	0
Instrukcja wypełniania wniosku o dofinansowanie projektu	1	1	1
Szkolenia z zakresu przygotowywania wniosku (część poświęcona zasadzie równości szans)	0	1	0

Tabela 4 – Rozkład odpowiedzi na temat źródeł informacji w zakresie regulacji wdrażania zasady równości szans w projektach dofinansowanych w ramach PO RPW.

Dla 8 z 10 osób z PARP i dla 9 z 13 projektodawców wymagania unijne związane z wdrażaniem zasady na poziomie przygotowania wniosku o dofinansowanie, wdrażania projektu oraz na etapie monitorowania i ewaluacji są jasne. 4 osoby z 23 zwróciły uwagę, że zapisy w PO RPW w dokumentacji programowej i w Szczegółowym opisie osi priorytetowych Programu Rozwój Polski Wschodniej 2007-2013, a także w Kryteriach wyboru projektów w ramach Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej 2007-2013, Instrukcji wypełnienia wniosku o dofinansowanie realizacji projektu Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej 2007-2013 są zbyt ogólne i nie dają wiedzy na temat tego jak to powinno wyglądać:

Na etapie realizacji projektu można mówić o równości szans w dostępie do tych prac wykonawczych czyli ta otwartość procedur przetargowych. Co to dokładnie znaczy, że należy przestrzegać zasady równości szans? Czy to znaczy, że kierownikiem powinna być kobieta, żeby stosować ta zasadę?

Zastanawialiśmy się pracując nad formularzem aplikacyjnym, czy to dotyczy nas, czy też tego jak ma wyglądać kampania, czyli bardziej od strony beneficjenta, ale zdecydowaliśmy, że to się odnosi do nas. Instrukcja do wniosku tego nie określała. To jest wybór beneficjenta, jak rozumie to pytanie, czy jako skierowane do siebie, czy do wykonawcy.

Projektodawcy wskazywali jako trudność fakt, że projekty te nie zawierają działań skierowanych do osób, a więc tym samym trudno wykazać, że projekt bezpośrednio pomoże jakiej grupie osób będących w trudniejszym położeniu:

Generalnie infrastruktura wytwarzana w ramach działania tej osi priorytetowej [działanie III.1] jest ogólnie dostępna, nie ma tu jakichkolwiek ograniczeń czy wykluczeń – nie jest skierowana bezpośrednio do jakiej grup. (...) Jest to trudne, bo czasami rzeczywiście trzeba zastosowanie tej zasady uargumentować, a tu jakby można to zrobić jednym stwierdzeniem, że wszystko jest otwarte, dostępne ogólnie dla każdego. Można powiedzieć, że zasada jest w pełni stosowana – otwartość na każdym etapie.

Z jednej strony większość projektodawców deklaruje, że regulacje dotyczące wdrażania zasady równości szans są im znane i są dla nich jasne, z drugiej zaś strony pytani o trudności mówią, że nie wiadomo jak je opisać, gdyż prowadzone przez nich inwestycje (budynki, trasy rowerowe, drogi) są z założenia otwarte i dostępne dla wszystkich. Kolejną trudnością jest fakt, że część odpowiedzialności za realizację inwestycji ponoszą wykonawcy, a nie projektodawcy.

Jeśli chodzi o realizację w sensie budów, dostaw to tu trudno jest tę politykę realizować, bo wypadłaby wymagać od każdego dostawcy usług deklarację, że on stosuje taką zasadę.

Z wywiadów z osobami z IP wynika, że przy ocenie stopnia zgodności projektów z zasadą równości szans są brane pod uwagę trzy perspektywy:

1. Przestrzeganie barier architektonicznych.
2. Przestrzeganie równości szans w polityce zatrudnienia przy realizacji projektu.
3. Jakość wypełnienia właściwego pola we wniosku, przy czym brak jasnych wytycznych co do sposobu wypełnienia tego pola.

Według osób, z którymi przeprowadzono wywiady, członkowie/członkinie Komisji Oceniającej Projekty nie zostali/ły specjalnie przygotowani/e do oceny w projektach zgodności projektu z zasadą równości szans. Nie było zorganizowanych odrębnych szkoleń poświęconych tej tematyce, gdyż jak powiedziała jedna z osób:

Jest to pojęcie subiektywne i trudno o tym szkolić.

Są ważniejsze rzeczy, które muszą być objęte szkoleniami (np. prawo zamówień publicznych). Znajomość polityk horyzontalnych jest wystarczająca, pracownicy muszą się szkolić z ważniejszych rzeczy. Ta kwestia nie jest najważniejsza, dbałość jest, ale nie popadajmy w przesadę.

Odbywały się szkolenia nt. polityki zgodności z zamówieniami publicznymi, prawem budowlanym. Zwracaliśmy uwagę na inne kompetencje ze względu na neutralność kwestii w naszym działaniu.

Szkolenie z równości szans było częścią 1-dniowego szkolenia, jak należy oceniać wnioski oraz częścią szkolenia na temat wszystkich polityk horyzontalnych.

Przykładem podanym podczas wywiadów, obrazującym zapewnienie zasady równości szans podczas oceny wniosków był wybór ekspertów z listy Ministerstwa Rozwoju Regionalnego oparty o przejrzystą procedurę zamówień publicznych oraz sposób pracy ekspertów – nie musieli przyjeżdżać, swoje opinie wysyłali elektronicznie, była to, wg opinii respondentów/ek, procedura pracy przyjazna dla osób niepełnosprawnych i matek.

Na pytanie: *W jakim stopniu w projektach realizowanych w ramach PO RPW monitorowanych przez respondentów/respondentki jest wdrażana zasada równości szans?* - rozkład odpowiedzi wśród przedstawicieli/ek IP był zróżnicowany.

Ocena stopnia wdrażania zasady równości szans	Ilość Wskazań IP	Ilość wskazań IZ
w dużym stopniu	2	2
średnim	3	1
w niewielkim stopniu	2	0
w ogóle	1	0

Tabela 5 – Rozkład odpowiedzi na temat stopnia wdrażania zasady równości szans w projektach dofinansowanych w ramach PO RPW.

Jako dobre praktyki stosowania zasady równości szans w projektach dofinansowanych w ramach PO RPW przedstawiciele/lki IP wskazały 3 projekty:

1. *Elbląski Parku Technologiczny na Modrzewinie Południe* – dostosowanie infrastruktury do potrzeb os. niepełnosprawnych.

Jednym z nadrzędnych wymagań postawionych projektantowi przez Inwestora - Gminę Miasto Elbląg było zastosowanie rozwiązań umożliwiających korzystanie z obiektu przez osoby niepełnosprawne.

Zastosowane rozwiązania przyjazne dla osób niepełnosprawnych.

- Głównym obiektem EPT jest zaprojektowany Budynek Logistyczny.

Na terenie zaprojektowano układ dróg wewnętrznych, parkingów chodników oraz zieleńców. Przy budynku zaprojektowano wydzielone miejsca parkingowe dla niepełnosprawnych o wymiarach zgodnych z przepisami. Ilość tych miejsc jest dostosowana do planowanej wielkości obiektu. Lokalizacja miejsc została zaprojektowana tak, aby dostęp do budynku był jak najmniej uciążliwy. Przy Budynku Logistycznym zaprojektowano pięć miejsc parkingowych dla niepełnosprawnych.

- Budynek Logistyczny – wejścia.

W pierwszym etapie w budynku zaprojektowano cztery wejścia umożliwiające bezpośredni dostęp do obiektu na poziom parteru z poziomu przyległego chodnika, prowadząc w ten sposób do minimum uciążliwość dla osób niepełnosprawnych poruszających się na wózkach. Ponadto główne wejście do budynku w etapie pierwszym oraz docelowe główne wejście są wyposażone w automatyczne drzwi rozsuwane. Wszystkie wejścia w ostatecznym kształcie budynku są zaprojektowane z dostępem bezpośrednio z przyległego chodnika.

- Budynek Logistyczny – transport pionowy.

Wszystkie kondygnacje obiektu obsługują dźwigi wewnętrzne, które spełniają wymagania przepisów oraz normy EN 81-70 w zakresie przystosowania do transportu osób niepełnosprawnych.

- Budynek Logistyczny – węzły sanitarne.

W budynku zaprojektowano na poszczególnych kondygnacjach węzły sanitarne przeznaczone wyłącznie dla osób niepełnosprawnych w tym poruszających się na wózkach. Węzły te zostały zaprojektowane i wyposażone zgodnie z przepisami. W pierwszym etapie realizacji budynku logistycznego zaprojektowano siedem takich węzłów sanitarnych.

Projekt budowlany został uzgodniony przez konsultanta ds. likwidacji barier architektonicznych Elbląskiej Rady Konsultacyjnej Osób Niepełnosprawnych.

2. *Kompleksowe przygotowanie terenu pod inwestycje związane z uruchomieniem działalności produkcyjnej w Zambrowie* – projekt polegał na uzbrojeniu terenów, natomiast zasada równości szans była przestrzegana poprzez zapewnienie równości płci w zespole projektowym, także przy pracach sezonowych.
3. *Rozwój systemu komunikacji publicznej w Kieleckim Obszarze Metropolitalnym* - dostosowanie systemu komunikacji do potrzeb os. niepełnosprawnych.

W ramach projektu zakupione zostaną autobusy dostosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych (autobusy niskopodłogowe, bez stopni poprzecznych we wnętrzu, z trzema parami drzwi o szerokości nie mniejszej niż 1200 mm i z bezstopniowymi wejściami, wyposażone w podest dla wózków inwalidzkich). Dworce autobusowe wybudowane przy pętlach autobusowych wyposażone zostaną w toalety przystosowane dla osób niepełnosprawnych. Tabor komunikacyjny miejski wyposażony będzie w system zapowiadania przystanków. W ramach projektu planowany jest zakup i montaż elektronicznych przystankowych tablic informacyjnych z zastosowaniem jasnoświecących diod LED.

Projektodawcy jako zastosowane przez siebie rozwiązania, podawali m.in.

1. Opracowanie Studium uwarunkowań atrakcyjności turystycznej Polski Wschodniej w oparciu o analizę i badania jakościowe różnych grup społecznych.
2. Motywacyjny system płac gwarantujący wysokość zarobków nie ze względu na płeć, ale ze względu na wyniki pracy.
3. Wpisywanie do SIWZ wymogu dostarczenia taboru umożliwiającego przejazd osobom niepełnosprawnym, np. wyposażenie autobusów w odpowiednie rampy.
4. Zapisanie w celach projektu poprawy dostępności komunikacyjnej, a poprzez to zwiększenie mobilności na rynku pracy osób korzystających z komunikacji publicznej.
5. Weryfikacja przebiegu trasy autobusowej w oparciu o analizę potrzeb grup najczęściej korzystających na tym terenie z komunikacji publicznej, np. zaplanowanie przebiegu autobusu w pobliżu szpitala wojewódzkiego i dziecięcego, co ułatwi dostęp do tych placówek osobom starszym i matkom z dziećmi.
6. Dobór kadry do zespołu zarządzającego pod względem parytetu płci.

Niektóre z wyżej wymienionych przykładów można uznać za dobre praktyki, jak weryfikacja przebiegu trasy autobusowej w oparciu o analizę potrzeb grup najczęściej korzystających na tym terenie z komunikacji publicznej, a także wpisanie do Specyfikacji Istotnych Warunków Zamówienia wymogu dostarczenia taboru umożliwiającego przejazd osobom niepełnosprawnym.

Jednakże część przykładów pokazuje nierozumienie zasady równości szans przez projektodawców, np. utworzenie systemu płac gwarantującego wysokość zarobków ze względu na wyniki pracy, a nie na płeć. Jest to działanie obligatoryjnie wynikające z kodeksu pracy, wprowadzenie zróżnicowania finansowego w wynagrodzeniach ze względu na kryterium płci, a nie wykonywaną pracę jest naruszeniem prawa. Tak więc podany przykład nie jest dobrą praktyką, ale działaniem obowiązkowym.

Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku doboru kadry do zespołu zarządzającego projektem pod względem parytetu płci. Preferowanie jednej z płci przy rekrutacji można uznać za działania zgodne z zasadą równości szans o charakterze wyrównawczym²⁷, o ile przeprowadzona wcześniej analiza uzasadnia konieczność wzmocnienia zatrudnienia jednej z płci w danym sektorze, przyjęte podczas procesu rekrutacji kryteria są merytoryczne i spełniają je wszyscy kandydaci i kandydatki, a preferencja dla jednej z płci były komunikowana podczas procesu aplikacji, np. poprzez zapisy w ogłoszeniu „szczególnie zapraszamy do składania aplikacji przez XXX”. Kryterium płci może być jedynie kryterium dodatkowym i decydującym dopiero po spełnieniu przez wszystkich kandydatów/ek kryteriów merytorycznych (porównywalne kwalifikacje). W innym przypadku zatrudnienie w oparciu o kryterium płci jest naruszeniem kodeksu pracy, a więc działaniem niezgodnym z prawem i dyskryminującym. To, o czym należy pamiętać, korzystając z tego wyjątku od zasady równego traktowania, to fakt, że preferencje muszą mieć **cel wyrównawczy**, preferowani kandydaci/kandydatki muszą **spełniać wszystkie merytoryczne** warunki do wykonywania danej pracy, a działanie wyrównawcze mogą być przyjmowane jedynie na czas określony – stają się bezprawne i **ustają po osiągnięciu celu**.

²⁷ Kodeks pracy, Art. 18^{3b}§ 3

Jedna z osób zwróciła uwagę na konieczność zastosowania np. w projektach finansowanych z Działania III.2. Infrastruktura turystyki kongresowej i targowej, rozwiązań uwzględniających potrzeby dzieci, np. niskie toalety i umywalki.

Zapytani o to, co pomogłoby w lepszym wdrażaniu zasady równości szans w projektach realizowanych w ramach PO RPW, respondenci i respondentki wskazali na następujące obszary:

- Kampania edukacyjna wśród społeczeństwa.
- Zmiana systemu oceny projektu – kryterium dostępu dot. równości szans powinno być kryterium rankingowym, gdzie byłaby gradacja punktacji.
- Stworzenie katalogu możliwości działań, z których beneficjenci mogliby wybrać działania możliwe do zastosowania w ich projektach.
- Podniesienie kwalifikacji projektodawców w zakresie przygotowywania wniosków, w tym uwzględniając zasadę równości szans.
- Uszczegółowienie przez Instytucję Zarządzającą dokumentacji w tym zakresie.
- Większa uważność w procesie monitorowania projektu na realizację zasady równości szans.
- Większa liczba szkoleń w tym zakresie.
- Publikacja, z przykładami konkretnych zastosowań i rozwiązań w tym zakresie.

Zdania, co do tego czy realizacji zasady równości szans była lub jest uwzględniana w ramach monitorowania projektów, były podzielone. Według 5 z 10 osób reprezentujących IP zasada ta jest monitorowana. Jako przykład monitorowania zasady podano sprawdzanie zgodności parametrów sprzętu zaplanowanego do zakupu i opisanego w projekcie, w tym np. przystosowania autobusów do potrzeb osób niepełnosprawnych, z realnie zakupionym sprzętem:

monitorowanie (...) to sprawdzenie zgodności stanu rzeczowego zaplanowanego ze stanem realizowanym. Jeśli ktoś zaplanował zakup autobusów niskopodłogowych i tego nie zrobił to wyjdzie w kontroli, ale jeśli zasada równości szans nie dotyczy postępu rzeczowego to nie jest monitorowana, np. brak procedur dyskryminacyjnych przy zatrudnianiu osób do zespołu projektowego.

Według pozostałych osób zasada nie jest przedmiotem monitorowania projektów, gdyż nie ma do tego wyodrębnionych narzędzi²⁸. Monitorowanie tej zasady jest niewielką częścią procesu monitorowania projektu i według znacznej części respondentów/ek tak powinno zostać.

Przedstawiciele/ki IP zapytani o to, czy obecne narzędzia monitorowania i kontroli pozwalają na weryfikowanie stosowania tej zasady, 3 osoby z IP odpowiedziały, że częściowo pozwalają, 1 że całkowicie pozwalają, pozostałe nie miały zdania na ten temat. Osoby, które stwierdziły brak wyodrębnionych narzędzi monitorowania zasady równości szans, uważały, że tak powinno zostać, gdyż zasada ta jest mało istotna z punktu widzenia procesu realizacji projektu, a co za tym idzie uwzględnienie jej w minimalnym zakresie we wniosku o płatność jest wystarczające:

proszę nie polecać MRR szczegółowych instrumentów w rekomendacjach, bo biurokracja i przepisy nas zalewają; proszę nie przesadzać. Kiedyś mogliśmy się skupiać na relacji i rozmowach z beneficjentem, a teraz więcej się dzieje na papierze niż bezpośrednio.

²⁸ Podstawowym narzędziem monitorowania jest wg respondentów wniosek o płatność, w którym w punkcie 20 Informacja o zgodności realizacji projektu z zasadami polityk wspólnotowych znajduje się pytanie o zgodność projektu z zasadą równości szans.

(...) zwiększenie nakładu na politykę równości szans byłoby niewspółmierne do ryzyka, jakie jest w tym obszarze.

Podobna sytuacja ma miejsce podczas kontroli projektów²⁹. Tylko w kontroli końcowej, według respondentów/ek z IP, jest wprowadzony wymóg sprawozdania z polityki równości szans. Tylko dwie osoby z IP wskazały, że podczas kontroli projektu sprawdzały strukturę organizacyjną instytucji beneficjenta, w tym zatrudnienie pod kątem płci.

Według przedstawicieli/ek IP projektodawcy nie zgłaszali podczas monitorowania projektów i kontroli żadnych trudności związanych z wdrażaniem zasady równości szans. Zapytania beneficjentów dotyczące stosowania zasady równości szans mają wg przedstawicieli/ek IP charakter incydentalny i stanowią ok. 1% zapytań. Jest to m.in. niezrozumienie zastosowania tej zasady w materiałach promocyjnych oraz przy konstruowaniu SIWZ. Także w opinii większości projektodawców wdrażanie tej zasady podczas realizacji projektu nie sprawiało im na razie trudności, pojedyncze osoby mówiły o trudnościach w zastosowaniu zasady równości płci przy projektach inwestycyjnych na etapie realizacji inwestycji.

Jeśli chodzi o opinię respondentów/ek na temat stosowania zasady równości szans w procesie zarządzania przez Instytucję Pośredniczącą, to według wszystkich respondentów/ek zasada ta jest przestrzegana w PARP:

W polityce zatrudnienia – do tej pory nie spotkałam się z dyskryminacją. To jest instytucja publiczna, wszystko jest jawne, zatrudnienia są ogłaszane w BIP.

Osobiście nie odczułem i nie słyszałem, żeby ktoś się żalił, że jest traktowany gorzej. Nie ma dyskryminacji ze względu na płeć, wiek, przekonania. Nie ma barier poza doświadczeniem, kwalifikacjami – to jest naturalna selekcja związana z wiedzą i doświadczeniem.

Na 100%, nie ma dyskryminacji. Pracuje tu więcej kobiet, nawet dyrektorzy dążą, żeby było więcej mężczyzn. Pracowały też tu osoby na wózku – są podjazdy. Jest też pokój dla matki z dzieckiem.

Według respondentów/ek w ich zespołach nie ma osób mających kompetencje dotyczące zasady równości szans (7 odpowiedzi wśród IP, 11 odpowiedzi wśród projektodawców):

Większy nacisk kładziemy na specyficzne obszary. Polityki horyzontalne były traktowane całościowo.

Wskazano także, że mimo, że nie ma specjalistycznych³⁰ kompetencji w zakresie polityki równości szans, to wśród osób realizujących projekty (w przypadku projektodawców) oraz osób pracujących w PARP przy realizacji PO RPW są osoby mające podstawową wiedzę z zakresu polityki równości szans ze względu na swoje doświadczenia zawodowe, np. wcześniejsze doświadczenia z realizacji projektów finansowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego. Jak powiedziała jedna z osób:

²⁹ Większość projektów nie była jeszcze poddawana kontroli.

³⁰ Respondenci/cki jako kompetencje rozumieli formalne wykształcenie w tym kierunku lub skończone szkolenia poświęcone tylko tej tematyce.

w wymiarze podstawowym wszystkie osoby pracujące w PARP mają tę kompetencję, gdyż jest to standardowa kompetencja.

Projektodawcy z nikim nie konsultowali zgodności swoich projektów z zasadą równości szans oraz nie znają instytucji/organizacji, które zajmują się tą tematyką i mogłyby udzielić takich konsultacji.

5 z przedstawicieli/ek PARP (co stanowi ponad 50% respondentów), z którymi rozmawiano nie zna żadnych podmiotów zajmujących się równością szans. Pozostali wymienili: Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Rzecznika Praw Obywatelskich, Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumenta, Pełnomocnik Rządu ds. Równego Traktowania.

Żadna z osób z Instytucji Pośredniczącej, z którymi przeprowadzano wywiady nie brała udziału w szkoleniach z zasady równości szans. Po pierwsze odrębne szkolenia poświęcone tej tematyce nie były według nich organizowane (tematyka ta była częścią szkolenia z wszystkich polityk horyzontalnych, które było zorganizowane przez IZ), a po drugie większość respondentów/tek nie czuła takiej potrzeby.

Respondenci i respondentki najchętniej w celu podniesienia swojej wiedzy skorzystaliby z publikacji, która prezentowałaby konkretne rozwiązania w tym obszarze oraz wzięli udział w seminarium lub jednodniowym szkoleniu, na którym prezentowane byłyby modelowe rozwiązania w projektach infrastrukturalnych w tym zakresie.

Forma podnoszenia kompetencji	Wskazanie IP	Wskazanie projektodawców	Wskazanie IZ
Lektura broszury poświęconej równości szans, do 20 str.	6	8	3
Udział w 1-dniowym szkoleniu	4	10	1
Przegląd strony www skierowanej do realizatorów projektów w ramach PO RPW	3	6	2
Doradztwo specjalistyczne	2	6	2
Kontakt z organizacjami zajmującymi się tą kwestią	1	6	0
Udział w seminarium/konferencji	4	1	1
Powołanie zespołu doradczego ds. równości szans przy projekcie	0	2	0

Tabela 6 – Rozkład odpowiedzi na preferowanych przez pracowników i pracowniczki PARP sposobów podnoszenia kompetencji w zakresie wdrażania zasady równości szans w projektach dofinansowanych w ramach PO RPW.

W przypadku szkoleń i konferencji zwracano uwagę, aby były omawiane konkretne przypadki i rozwiązania świadczące o realizacji zasady równości szans.

Pojawił się pomysł opracowania listy kontaktowej z danymi konkretnych osób, do których można się zwrócić w sprawie wdrażania w projekcie zasady równości szans.

Respondenci i respondentki zostali poproszeni o dokonanie oceny na skali od 0 do 6, gdzie 0 oznacza „w ogóle”, a 6 „bardzo istotna”, w jakim stopniu kwestia równości szans jest według nich istotna dla realizacji projektów z zakresu danego działania.

	W ogóle	Bardzo	Mało	Średnio	Dość	Istotna	Bardzo	średnia
--	---------	--------	------	---------	------	---------	--------	---------

Skala	nie istotna	mało istotna	istotna	istotna	istotna		istotna	
	0 pkt	1 pkt	2 pkt	3 pkt	4 pkt	5 pkt	6 pkt	
Liczba wskazań IP	0	1	0	2	5	1	0	3.50
Liczba wskazań projektodawców	0	0	1	4	4	1	2	3.92
Liczba wskazań IŻ	0	0	0	1	1	1	0	4.00

Jak widać zasada ta jest najbardziej istotna dla przedstawicieli/ek IŻ, a najmniej dla IP. W jednym przypadku respondentka stwierdziła, że jest to uzależnione od tego czy projekt jest na etapie realizacji i wówczas zasada ta jest bardzo mało lub mało istotna, czy na etapie korzystania z obiektu i wówczas zasada ta jest bardzo istotna. Respondentka nie widziała wpływu pierwszego etapu realizacji projektu na drugi etap.

Kluczowe wnioski z wywiadów

1. Rozumienie zasady równości szans

- Bardzo niewielu respondentów/ek wskazało, że zasada równości szans nie dotyczy projektów realizowanych w ramach PO RPW. Większość osób zasadę równości szans w projektach finansowanych z PO RPW rozumiało głównie jako likwidację barier architektonicznych dla osób niepełnosprawnych oraz zatrudnienia kobiet przy realizacji projektu. W przypadku projektów promocyjnych zasadę rozumiano jako dotarcie z kampanią promocyjną do osób niepełnosprawnych.
- Duża część osób mówiła o tym, że projekty infrastrukturalne na etapie realizacji inwestycji są projektami neutralnymi w kwestii zasady równości szans. Zasadę tę można dopiero stosować na etapie korzystania z wybudowanych obiektów.
- W niewielkim stopniu rozumienie zasady równości szans pojawiło się w odniesieniu do procesu przygotowywania wniosku o dofinansowanie (a co za tym idzie inwestycji czy kampanii). Kwestia konsultacji społecznych była postrzegana przez respondentów/teki jako czynnik hamujący realizację projektu.
- Zasada równości szans była przez respondentów/teki przedstawiana na ogół w kategoriach „rzeczy oczywistej”, np. dostępność drogi czy ścieżek rowerowych dla wszystkich użytkowników – z racji, czego z jednej strony nie budzącej żadnych wątpliwości, z drugiej natomiast, jako rzecz oczywista, trudna do zastosowania na poziomie zaplanowania konkretnych działań i rozwiązań.

2. Znajomość regulacji dotyczących zasady równości szans oraz podmiotów zajmujących się tą kwestią.

- Respondenci/teki w większości deklarują znajomość regulacji i dokumentów określających rozumienie zasady równości szans w polityce unijnej. Jednak podawane przez nich definicje wskazują, że ich rozumienie zasady równości szans jest bardzo zawężone w stosunku do rozumienia tej zasady w polityce unijnej.

- Zapisy w dokumentach respondenci/teki oceniają na ogół jako ogólne, ale jednocześnie jako wystarczające, co oznacza przykładowie przez nich małej wagi do kwestii wdrażania zasady równości szans w projektach realizowanych w ramach PO RPW.
- Oceniając znaczenie zasady równości szans dla projektów realizowanych w ramach PO RPW respondenci w większości ocenili ją jako średnio istotną (na skali 0 – 6, na poziomie między 3 a 4).
- W większości ani projektodawcy, ani przedstawiciele/ki IP i IZ nie znają instytucji zajmujących się zasadą równości szans i nie korzystali z takiego wsparcia przy przygotowywaniu projektów.
Rekomendowane jest powstanie listy kluczowych instytucji na poziomie regionalnym mogących pełnić funkcje doradcze w zakresie wdrażania zasady równości szans.

3. Proces monitorowania projektów

- Nie ma odrębnych narzędzi do monitorowania realizacji zasady równości szans. Monitorowanie projektów w tym zakresie polega na weryfikacji zapisów we wniosku o dofinansowanie z realnie podjętymi działaniami. Jedynym narzędziem do monitorowania tej zasady jest wniosek o płatność punkt 20. Ze względu na fakt, że jeśli jakieś rozwiązania bądź działania nie zostały zaplanowane w projekcie nie podlegają one procesowi monitorowania, trudno jest dokonać zmian w obszarze wdrażania zasady równości szans w projektach, w których na etapie planowania nie uwzględniono takich działań.
- Przedstawiciele IP i większość projektodawców jest w małym stopniu zainteresowana zwiększeniem działań na rzecz wdrażania zasady równości szans w projektach, uważając, że obecnie istniejące narzędzia oraz procedury są wystarczające.
- Jednym z celów niniejszej ewaluacji (zgodnie z zapisami w SOPZ) było wypracowanie list monitorujących wdrażanie zasady równości szans w projektach PO RPW. W związku z nastawieniem respondentów/ek (deklarowanie zarówno przez projektodawców jak i IP niechęci do dodatkowych zadań związanych z monitorowaniem projektu) rekomendowane jest wypracowanie **prostego** narzędzia do monitorowania wdrażania zasady równości szans, które możliwe byłoby do wykorzystania zarówno przez IP podczas wizyt monitorujących jak i samodzielnie przez projektodawców.

4. Rodzaj wsparcia

- Większość osób, z którymi przeprowadzono wywiady nie widzi potrzeby rozwijania swojej wiedzy w zakresie realizacji zasady równości szans. Nie uważa tego tematu za temat priorytetowy. Część respondentów/ek stwierdziła, że przykładanie nadmiernej wagi do tej kwestii, może wywołać opór wśród projektodawców i wśród pracowników IP.
- Jako ewentualne preferowane formy zdobywania wiedzy w tym zakresie wskazano:
 - o Lekturę krótkiej broszury
 - o Udział w 1-dniowym szkoleniu
 - o Przegląd strony www skierowanych do realizatorów projektów w ramach PO RPW
 - o Doradztwo specjalistyczne
- Część respondentów/ek stwierdziła, że niniejsze badanie oraz opracowane na jego podstawie rekomendacje i rozwiązania są działaniem zdecydowanie spóźnionym, gdyż wszystkie

zaplanowane w ramach tego Programu środki już zostały rozdysponowane, a projekty są realizowane i trudno, a być może i niemożliwe będzie wprowadzenie w nich rekomendowanych zmian.

Analiza osi priorytetowych pod kątem równości szans

Oś priorytetowa I: Nowoczesna Gospodarka

Działanie I.1 Infrastruktura uczelni

Cel działania

Celem działania jest: Przygotowanie uczelni do aktywnego udziału w tworzeniu konkurencyjnej gospodarki.

Przykładowe rodzaje projektów:

- budowa i inne roboty budowlane oraz wyposażenie w sprzęt naukowo - badawczy obiektów dydaktycznych, w tym laboratoriów, pracowni komputerowych, bibliotek;
- budowa i inne roboty budowlane dotyczące infrastruktury uczelni (np. domy studenckie, obiekty administracyjne) – o ile stanowi to element projektów, których zasadniczą część obejmuje obiekty dydaktyczne i jest bezpośrednio związana z ich realizacją.

Kluczowe bariery i wyzwania związane z równością szans

- Niski udział kobiet na uczelniach wyższych na kierunkach ścisłych i technicznych – Polska mieści się w średniej europejskiej, jeśli chodzi o udział kobiet wśród ogółu studiujących na kierunkach ścisłych i technicznych. Pomiędzy latami 2000 a 2006 odnotowano nieznaczny spadek odsetka kobiet na studiach z zakresu nauk ścisłych i przyrodniczych i pewien wzrost na kierunkach inżynierskich i technicznych. W tym drugim obszarze udział studentek w Polsce jest wyraźnie niższy niż w wielu innych krajach europejskich. W roku akademickim 2005/2006 na kierunku Nauki ścisłe i przyrodnicze kobiety stanowiły 34 proc. ogółu studiujących (podgrupa informatyczna – 13 proc. kobiet), na kierunku nauki techniczne – 26 proc. (inżynieria, technika – 18 proc. kobiet)³¹.
- Mimo iż obecność kobiet w edukacji i nauczaniu w obszarze nauk ścisłych i technicznych w perspektywie długofalowej, wzrasta od kilkudziesięciu lat, to w ostatnich latach obserwuje się pewien regres. Na fakt konieczności zwiększenia obecności i zainteresowania młodych ludzi, zwłaszcza kobiet, edukacją i karierą w obszarze nauk ścisłych i technicznych zwracają dokumenty programowe UE, postulujące m.in.: *osiąganie wskaźników liczbowych dotyczących zwiększenia liczby absolwentów w dziedzinie matematyki, nauk ścisłych i technologii, w szczególności zmniejszenie nierównowagi płci, oraz uwzględnienie powiązań z kształceniem na poziomie podstawowym i średnim*³².

³¹ Młodzież i nauka. Jak zainteresować młodzież naukami ścisłymi i technicznymi? Jak rozmawiać o nauce z dziewczynami i chłopakami w gimnazjum?, Ośrodek Badań Młodzieży, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW, publikacja w ramach projektu GAPP – Gender Awareness Participation Process

³² Komunikat Komisji do Rady w sprawie polityk europejskich dotyczących młodzieży „Wychodzenie naprzeciw obawom młodych ludzi w Europie – wprowadzenie w życie Europejskiego Paktu na rzecz Młodzieży i wspieranie aktywnego obywatelstwa” – SEC(2005)693, str. 8, Bruksela 2005

- Niski udział osób z niepełnosprawnością na uczelniach wyższych – wśród osób z niepełnosprawnością w wieku produkcyjnym w 2009 roku wykształcenie co najmniej średnie, posiadało 32,8%. Udział osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym posiadających wykształcenie wyższe w 2009 roku wynosił jedynie 5,1%. Wzrósł natomiast udział osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym – do 39,8% w grupie os. niepełnosprawnych. Mała obecność osób z niepełnosprawnością na uczelniach wyższych spowodowana jest barierami architektonicznymi, komunikacyjnymi i społecznymi, z jakimi muszą się borykać osoby z niepełnosprawnością.
- Przestrzeganie przepisów prawa budowlanego nie oznacza, że spełniona jest zasada równości szans, ponieważ przepisy prawa budowlanego nie zawierają kompleksowego katalogu rozwiązań w obszarze równości. Przepisy prawa budowlanego nie precyzują, kogo należy rozumieć pod pojęciem osoba niepełnosprawna, co prowadzi do różnorodnych interpretacji tych przepisów.
- Przepisy prawa budowlanego nie zabezpieczają w sposób jednoznaczny faktycznego i skutecznego wykonania dostosowania obiektu do potrzeb osób z niepełnosprawnością (np. brak wymogów posiadania opinii spełniania warunków dostępności dla osób niepełnosprawnych itp.)³³.
- Przepisy prawa budowlanego nie definiują specyficznych potrzeb różnych grup użytkowników obiektów budowlanych. Świadomość i wiedza na temat różnic między poszczególnymi grupami użytkowników oraz potrzeb poszczególnych grup jest warunkiem niezbędnym do właściwego dostosowania obiektów (w tym infrastruktury uczelni wyższej). Więcej na temat barier architektonicznych w części poświęconej Działaniu III.2
- Otoczenie obiektu stanowi ważny element związany z dostępnością. Nawet najlepiej dostosowana przestrzeń uczelni nie da możliwości skorzystania z niej, jeśli ścieżki i drogi dojazdowe do tego obiektu również nie będą dostępne.
- Poza barierami architektonicznymi istnieją też bariery komunikacyjne. W zależności od rodzaju niepełnosprawności (ruchowa, sensoryczna, poznawcza) różne grupy użytkowników uczelni będą miały odmienne potrzeby w zakresie informacji. Wykorzystywanie w niewielkim stopniu urządzeń audiowizualnych oraz prostych komunikatorów wizualnych, niedostosowanie zarówno procedury rekrutacji, jak i procesu edukacyjnego do osób o ograniczonej percepcji ogranicza możliwość udziału w edukacji na uczelniach wyższych osób np. słabowidzących i niedosłyszących.
- Zagadnienie bezpieczeństwa w projektach infrastrukturalnych wiąże się zarówno z architektonicznymi parametrami bezpieczeństwa jakie powinien spełnić dany obiekt, jak również z subiektywnym odczuciem bezpieczeństwa jego użytkowników. Ważnym elementem związanym z subiektywnym poczuciem bezpieczeństwa w tego typu obiektach jest oznakowanie w sposób jasny i przejrzysty, zrozumiałe dla każdej osoby, systemu bezpieczeństwa przeciwpożarowego. System sygnalizacyjny powinien być dostosowanych do różnego typu możliwości percepcyjnych użytkowników obiektu.
- Kluczową barierą społeczną są stereotypy i wynikający z nich brak wiary we własne możliwości. Bardzo istotnym czynnikiem przy wyborze kariery jest indywidualne przekonanie o posiadaniu określonych predyspozycji, a także przeświadczenie, że pewne kariery są odpowiednie zarówno

³³ Ibidem

dla dziewcząt, jak i chłopców, dla osób sprawnych oraz z niepełnosprawnościami, a nie bardziej odpowiednie dla jednych lub drugich. Wyobrażenia o odpowiedniości pewnych karier są kreowane, a co najmniej wzmacniane przez określone oddziaływanie środowiska społecznego. Używane w szkołach podręczniki wzmacniają tradycyjne stereotypy płciowe. Nauczyciele często formułują odmienne oczekiwania wobec chłopców i dziewcząt. Oczekują, że dziewczęta będą lepsze w zajęciach humanistycznych, a chłopcy w matematyce. W efekcie uczennice, mając prawie takie same wyniki w matematyce i przedmiotach przyrodniczych, co uczniowie, myślą o wykonywaniu zupełnie różnych zawodów w życiu. Wybierając studia, dziewczęta stronią od nauk ścisłych i zawodów inżynierskich. Wiele dziewcząt rezygnuje również z kariery naukowej, uważając, że bycie naukowcem wiąże się z rezygnacją z posiadania rodziny, co oznacza niezawieranie małżeństwa (wchodzenia w stałe związki partnerskie) lub szybki rozpad związku, rezygnację z posiadania dzieci itd.³⁴

- Należy zwrócić uwagę na brak świadomości oraz zrozumienia wagi i znaczenia problemów wynikających z niedostosowania budynków do potrzeb osób niepełnosprawnych, co dotyczy osób bezpośrednio związanych z procesem projektowo-inwestycyjnym, a także przygotowujących i uchwalających przepisy.
- Struktura zatrudnienia w szkolnictwie ma kształt piramidy – im wyższe stanowisko, tym mniej kobiet, zarówno w kadrze uczącej, jak i zarządzającej. We władzach administracyjnych polskich uczelni znajduje się 10 proc. kobiet. Wśród 84 rektorów jest tylko 9 kobiet³⁵. Wśród rektorów uczelni technicznych jest jedna kobieta (rektorka Politechniki Częstochowskiej). Na ponad 70 prorektorów politechnik jest tylko 5 kobiet (stanowią 7%), a na szczeblu władz dziekańskich – wśród 164 dziekanów – jest ich zaledwie 10 (6,1%). Mniej, niż co dziesiąty pracownik uczelni technicznych z tytułem profesora jest kobietą. Na wielu wydziałach uczelni technicznych, zwłaszcza tych *stricto* technicznych, nie ma ani jednej profesor³⁶.
- Zasada równości szans nie polega na deklaracji zatrudnienia w projekcie osób konkretnej płci. Zatrudnianie pracowników z uwzględnieniem kryterium płci stanowi naruszenie kodeksu pracy i jest działaniem dyskryminacyjnym.

Równościowe działania:

- 1. Planowanie.** Obiekt dydaktyczny oraz cała infrastruktura uczelni zrealizowana w ramach tego Działania musi nadawać się do użytku dla osób o różnym poziomie sprawności. Aby to zapewnić na etapie planowania należy przeprowadzić proces konsultacji z różnymi grupami osób (studentów i studentek, potencjalnych studentów i studentek, pracowników uczelni, ze zwróceniem uwagi, aby były wśród nich osoby z różnymi rodzajami niepełnosprawności lub osoby reprezentujące interesy takich grup).
- 2. Partycypacja.** W celu zapewnienia pełnego udziału przedstawicieli/ek różnorodnych grup w konsultacjach należy m.in.:

³⁴ Renata Siemieńska, Kobiety w (męskim) zawodzie naukowca, w: Raport Kongresu Kobiet Polskich 2009, Kobiety dla Polski, Polska dla kobiet. 20 lat transformacji 1989-2009, Fundacja Feminoteka, Warszawa, www.konkreskobiet.pl

³⁵ Ministerstwo Nauki ma pomysł, jak zwiększyć udział kobiet we władzach szkół wyższych, www.praca.gazetaprawna.pl, 6 kwietnia 2010

³⁶ www.dziewczynynapolitechniki.pl - badanie przeprowadziła Fundacja Edukacyjna Perspektywy na grupie 20 publicznych uczelni technicznych. Dane obrazują stan na rok akademicki 2008/2009.

- o dotrzeć z informacją o konsultacjach do różnych grup, np. poprzez zastosowanie różnorodnych kanałów komunikacji oraz języka uwzględniającego perspektywę różnych grup docelowych, m.in. perspektywę płci,
 - o zapewnić możliwość zapoznania się z dokumentacją i planami budowy, np. poprzez udostępnienie materiałów w alfabecie Braille'a, przygotowanie wypukłych planów zagospodarowania przestrzennego uczelni, możliwych do „obejrzenia” przez osoby niewidome i słabowidzące, zapewnienie tłumaczy języka migowego podczas procesu konsultacji, itp.
- 3. Działania dodatkowe.** Ze względu na główny cel Osi Priorytetowej I: *Stymulowanie rozwoju konkurencyjnej gospodarki opartej na wiedzy* oraz przewidywane efekty na poziomie Osi Priorytetowej m.in. *podniesienie jakości kształcenia na poziomie wyższym, w szczególności w zakresie tworzenia i wykorzystania nowoczesnych technologii oraz narzędzi i technik informacyjnych*, a także cel Działania I.1 *Przygotowanie uczelni do aktywnego udziału w tworzeniu konkurencyjnej gospodarki* należy zarówno likwidować bariery architektoniczne, jak i komunikacyjno-społeczne oraz stosować mechanizmy włączające (np. dedykowana rekrutacja) osoby z grup marginalizowanych, w tym osoby z niepełnosprawnością oraz kobiety, do procesu edukacji na uczelniach wyższych.
- 4. Procedury przetargowe.** W celu uzyskania wysokiej skuteczności podejmowanych na rzecz poprawy jakości działań, należy pełnić nadzór merytoryczny nad pracami budowlanymi, np. poprzez umieszczenie w SIWZ szczegółowych wymogów dotyczących zastosowania rozwiązań z zakresu dostosowania obiektu do potrzeb różnorodnych grup, w tym osób z niepełnosprawnościami oraz kobiet. Warto wprowadzić do Specyfikacji Istotnych Warunków Zamówienia w kryteriach oceny ofert kryterium zastosowania rozwiązań budowlanych zgodnych z zasadą równości szans. Należy rozważyć wprowadzenie przez Instytucję Pośredniczącą arkusza monitorującego wdrażanie zasady równości szans w kolejnych fazach realizacji projektu, nie tylko w oparciu o zapisy rzeczowe we wniosku o dofinansowanie.
- 5. Dostosowanie przestrzeni obiektów.** Wymiary i przestrzeń użytkowania danego obiektu (zarówno budynku dydaktycznego jak i infrastruktury uczelni, ze szczególnym uwzględnieniem laboratoriów) zgodnie z wymogami prawa budowlanego muszą być odpowiednie dla podejścia i użycia bez względu na wielkość ciała użytkownika, kondycje lub zdolność poruszania się. Jest to kwestia m.in. zastosowania podjazdów o odpowiednim spadku, dostosowania infrastruktury sanitarnej, odpowiedniej szerokości drzwi tak, żeby osoby z niepełnosprawnością uczące się lub zatrudnione w obiektach dydaktycznych lub infrastruktury uczelni mogły funkcjonować w pełni samodzielnie.
- 6. Zastosowanie rozwiązań aerodynamicznych.** Zastosowanie rozwiązań obligatoryjnych zapisanych w prawie budowlanym nie jest wystarczające dla spełnienia w pełni zasady równości szans. W celu pełnej dostępności należy zastosować także rozwiązania aerodynamiczne nie wymagane prawem budowlanym, m.in. duże, widoczne przyciski, drzwi, przełączniki, pokrywy, klapy itd. wymagające małej siły fizycznej, itp. (patrz rozdział *Analiza literatury, Dostępność i bezpieczeństwo – kluczowe kryteria projektowania uniwersalnego*).

- 7. Wyposażenie laboratoriów i pracowni** powinno zagwarantować możliwość korzystania z nich wszystkim grupom osób, m.in. poprzez zastosowanie nowoczesnego sprzętu audiowizualnego, ruchomych tablic.
- 8. Oznakowanie w obiektach.** W celu likwidacji barier komunikacyjnych, informacja w obiektach powinna być zauważalna, jasna i przejrzysta (patrz załącznik nr 4 – Analiza literatury), czytelne drogowskazy i oznaczenia miejsc specjalnej aktywności (np. biblioteka 200 m), stosowanie piktogramów, lekko otwierane drzwi możliwe do otwarcia bez konieczności przyłożenia dużej siły fizycznej, automatycznie otwierane drzwi.
- 9. Bezpieczeństwo w budynkach dydaktycznych i w obiektach infrastrukturalnych uczelni** – w celu poprawy poczucia bezpieczeństwa należy m.in.
 - o zastosować odpowiednie oświetlenie i doświetlenie miejsc takich jak dojścia do przystanku, garaże, itp. – w związku z większym narażeniem kobiet na napaść (w tym na tle seksualnym) odpowiednie doświetlenie przestrzeni zwiększa poczucie bezpieczeństwa,
 - o zapewnienie antypoślizgowych wykończeń np. stopni, dobrych uchwytów i stabilnego podłoża.
- 10. Infrastruktura uczelni.** W celu poprawy dostępności uczelni należy zadbać także o dostępność infrastruktury, m.in. poprzez:
 - o możliwość zakwaterowania w dostosowanym do potrzeb osób z niepełnosprawnością domu studenckim (patrz rozdział *Analiza literatury, Dostępność i bezpieczeństwo – kluczowe kryteria projektowania uniwersalnego*).
 - o bezpłatny transport na uczelnię lub zapewnienie miejskiego transportu zbiorowego dostosowanego do potrzeb osób z niepełnosprawnością.
 - o dostosowanie bibliotek do potrzeb osób z różnymi typami niepełnosprawności, m.in. digitalizacja zbiorów i udostępnienie katalogów oraz zbiorów on-line, prosty system katalogowania zbiorów z wykorzystaniem piktogramów, prostych przekazów werbalnych i symboli wizualnych, wypożyczanie książek mówionych, e-booków, MP3, DVD, CD, nawiązanie współpracy m.in. z Biblioteką Centralną Polskiego Związku Niewidomych, uruchomienie wypożyczeń za pomocą poczty elektronicznej, udostępnienie katalogu książek cyfrowych w formacie zip, który można zapisać na własnym komputerze i przeglądać off-line.
- 11. Proces edukacyjny, w kontekście obecności różnych grup:**
 - o Rekrutacja na studia, m.in. zapewnienie dostosowanego do potrzeb osób z niepełnosprawnością pomieszczenia, możliwość zdawania egzaminów wstępnych w różnorodnych formach, prowadzenie kampanii rekrutacyjnych skierowanych specjalnie do kobiet i/lub osób z niepełnosprawnością uwzględniające język przekazu wrażliwy na płeć, pokazujący kobietom korzyści z wyboru studiów na uczelniach technicznych, używanie w materiałach promocyjnych wizerunków przedstawicieli różnorodnych grup, w tym osób z niepełnosprawnością, kobiet.
 - o Udział w zajęciach i egzaminach, m.in. możliwość zdawania egzaminu w alfabecie Braille’a, powielenie materiałów na zajęcia i egzamin w druku powiększonym, możliwość edukacji i egzaminu z wykorzystaniem komputera z przystawką mówiącą lub z pomocą lektora, możliwość skorzystania z asystenta osoby niepełnosprawnej podczas pobytu na uczelni lub przewodnika na czas egzaminu, przedłużony czas trwania egzaminu, wykorzystywanie

urządzeń audiowizualnych podczas zajęć oraz zapewnienie tłumacza migowego na czas egzaminu, zorganizowanie egzaminu w dostępnym, dla osoby z niepełnosprawnością ruchu, pomieszczeniu, możliwość zamiany egzaminu ustnego na pisemny (jeżeli niepełnosprawność tego wymaga), wprowadzenie systemu uczenia na odległość, itp.

- o Ewaluacja zajęć, m.in. monitorowanie jakości i możliwości korzystania z zajęć na uczelni za pomocą badań ankietowych z uwzględnieniem kryterium płci i stopnia sprawności.

12. Zarządzanie uczelnią

- o Wspieranie kobiet w zdobywaniu stopni naukowych i wprowadzenie procedur zwiększających przedstawicielstwo kobiet we władzach uczelni.
- o Promowanie równości szans jako elementu kultury organizacyjnej uczelni.

13. Polityka zatrudnienia na uczelni

- o Równościowa rekrutacja – np.: stosowanie procedur rekrutacyjnych opartych na obiektywnych kryteriach uwzględniających dokładnie określony profil kandydata jeszcze przed rekrutacją, zasady naboru kandydatki/ kandydata, odpowiednią metodę doboru do stanowiska pracy, skład panelu rekrutacyjnego i określone zasady, którymi jego członkowie mają się posługiwać.
- o Rekrutacja dedykowana – profilowanie rekrutacji do grup mniejszościowych i marginalizowanych (kobiety, osoby z niepełnosprawnością). Zastosowanie w rekrutacji przepisu Kodeksu pracy o działaniach wyrównawczych – przyjmowanie na czas określony specjalnych rozwiązań wyrównujących szanse³⁷.
- o Przełamywanie stereotypów o zawodach wyłącznie „kobiecych” i „męskich”. W przypadku zatrudnienia na uczelni istotną rolę odgrywa przełamywanie stereotypów płci na rynku pracy, np. segregacji poziomej– sfeminizowanie sektorów niskopłatnych i o niskim prestiżu.
- o Monitoring wynagrodzeń – cykliczna analiza poziomu wynagrodzeń, która pozwala na kształtowanie sprawiedliwego systemu płac oraz na kontrolowanie poziomu współczynnika dyskryminacji płacowej.
- o Organizowanie szkoleń – dla kadry zarządzającej każdego szczebla oraz pracowników nt. korzyści płynących z polityki równości szans w organizacji oraz kosztów wynikających z dyskryminacji i nierównego traktowania. Programy szkoleniowe powinny budować wiedzę, zrozumienie, umiejętności oraz zachowania, które mają wpływ na osiągnięcie celu równego traktowania w miejscu pracy.

³⁷ Uwaga, zapis ten nie oznacza, gwarantowanego systemu kwotowego ze względu na płeć czy niepełnosprawność – takie rozwiązanie jest niezgodne z kodeksem pracy. Mowa tu o dedykowanej rekrutacji, i zapisach typu „Jako pracodawca dbamy o równość szans, dlatego do wysyłania zgłoszeń zapraszamy szczególnie kobiety oraz osoby z niepełnosprawnością”. Badania pokazują, że takie zapisy faktycznie zwiększają liczbę zgłoszeń w procedurach rekrutacyjnych od osób, których tradycyjnie nie było w danej grupie.

Działanie I.2 Instrumenty inżynierii finansowej

Cel działania

Poprawa dostępności przedsiębiorców do zewnętrznych źródeł finansowania na wczesnym etapie działalności firmy oraz poprawa gotowości inwestycyjnej MSP.

Przykładowe rodzaje projektów

Zakładanie i dokapitalizowanie funduszy kapitału podwyższonego ryzyka (*venture capital*), w tym w szczególności kapitału załączkowego.

Kluczowe bariery i wyzwania związane z równością szans

- W Polsce kobiety stanowią 35% ogółu przedsiębiorców. W okresie od 1992 roku do 2007 odsetek osób samozatrudnionych wśród pracujących mężczyzn spadł o 11,6% zaś wśród kobiet o 29,6%³⁸. Dane te pokazują kontekst przedsiębiorczości, z uwzględnieniem kryterium płci – mniejszy udział kobiet wśród przedsiębiorców oraz dynamiczniej, niż wśród mężczyzn zmniejszająca się liczba kobiet samozatrudnionych.
- W 2006 roku kobiety założyły 39,6% wszystkich firm tj. o 3,8 punktu procentowego mniej niż w roku poprzednim. Zauważono tendencję, że więcej kobiet decyduje się na założenie firmy, gdy sytuacja na rynku jest trudniejsza, i gdy rośnie stopa bezrobocia. Firma założona przez mężczyznę miała większe szanse przetrwania, niż firma, której właścicielką była kobieta. Różnica nie była duża, choć dla firm prowadzonych przez mężczyzn współczynnik przetrwania kolejnego roku jest zwykle o 2-4 punkty procentowe wyższy niż dla firm kierowanych przez kobiety³⁹.
- W badaniach prowadzonych w lipcu 2007 roku przez SGH i KIG, 52% respondentek odpowiedziało, że powodem nie założenia dotychczas własnej firmy jest brak pieniędzy na rozpoczęcie działalności⁴⁰.
- Firmy mężczyzn są większe niż firmy kobiet – firm zatrudniających powyżej 5 pracowników jest prawie dwa razy więcej wśród firm będących własnością mężczyzn (22% w porównaniu do 12% wśród kobiet⁴¹). Jednocześnie firmy większe mają większą szansę na przetrwanie. Dane te należy uwzględniać przy planowaniu np. kryteriów dofinansowania. Jeżeli preferowano by większe firmy, zatrudniające powyżej określonej liczby osób, zwiększałoby to szanse mężczyzn na uzyskanie dofinansowania.
- Większą szansę przetrwania mają dotychczas przedsiębiorstwa rejestrowane jako osoby prawne, są to na starcie firmy większe i silniejsze. W lepszej sytuacji są również przedsiębiorstwa, które zatrudniają pracowników. Dla przedsiębiorstw utworzonych w 2006 roku współczynnik

³⁸ *Strukturalne i kulturowe uwarunkowania aktywności zawodowej kobiet w Polsce*, I. Kotowska (red.), Warszawa, Scholar 2009, s. 62

³⁹ Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2006 – 2007, PARP, Warszawa 2008

⁴⁰ Badania przeprowadzone przez dr E. Lisowską (Szkoła Główna Handlowa) w ramach projektu Nowe Kwalifikacje Kobiet, Krajowa Izba Gospodarcza, Szkoła Główna Handlowa

⁴¹ *Krajowy System Monitorowania Równego Traktowania Kobiet i Mężczyzn*, Raporty eksperckie, Scholar, Warszawa 2006, s. 1069

przetrwania pierwszego roku różnił się ze względu na formę prawną o 14,3 punktu procentowego. Wśród firm założonych jako osoby prawne niepowodzenie spotkało 20% firm, a dla osób fizycznych – 34,3%. Analogiczna sytuacja dotyczyła wielkości zatrudnienia⁴².

- Deklarowany styl działania w biznesie jest podobny dla kobiet i mężczyzn – jedyne różnice dotyczą ryzyka, które podejmowane jest chętniej przez mężczyzn, niż kobiety⁴³.
- Mężczyźni częściej niż kobiety umieszczali Internet wśród trzech najważniejszych źródeł, z których czerpią informacje, z kolei kobiety w pierwszej trójce istotnie częściej wskazywały telewizję, raporty branżowe, miesięczniki i tygodniki ogólnie tematyczne⁴⁴.
- Ze względu na specyfikę makroregionu (wysoki procent obszarów wiejskich) objętego programem PO RPW należy przyjrzeć się również sytuacji kobiet wiejskich. Jak pokazują badania, odpowiedzi na pytania dotyczące planów kobiet wiejskich, co do rozwoju gospodarstwa, korzystania ze środków unijnych, wskazują na ciągle niską świadomość (a być może umiejętności załatwiania spraw) kobiet wiejskich – rolniczek i brak śmiałości w podejmowaniu decyzji o korzystaniu z istniejących programów na rzecz rolników. Obawy związane z niewystarczającymi umiejętnościami hamują inicjatywy, związane z przejściem na inny sposób gospodarowania, na bazie posiadanego gospodarstwa, niż tradycyjny. Przeciętne gospodarstwo ma tradycyjny profil, a tylko 28% z nich rozwija się, głównie poprzez uzupełnienie lub odnawianie środków trwałych, remonty lub stawianie domów mieszkalnych. Kobiety cechuje ostrożność w zaciąganiu kredytów, inwestują własne oszczędności. Na uwagę zasługuje niechęć do rozwoju agroturystyki, nawet na terenach atrakcyjnych krajobrazowo (jak np. Mazury). Nie jest to zdaniem rolniczek intratne źródło dochodów, bowiem trzeba ponieść wiele nakładów finansowych na uruchomienie takiej działalności, a możliwość zarobkowania ogranicza się, według badanych, do sezonu letniego. Poza tym brak jest rozbudowanej infrastruktury turystycznej, która wzmocniłaby i zachęciła do odwiedzania przez turystów tych miejsc. Rolniczki nie są też zainteresowane produkcją wyrobów regionalnych. Jest to ryzykowne przedsięwzięcie, nie ma pomysłów i tradycji. (...) Jednakże każdy nowy pomysł to, w wypowiedziach kobiet, ryzyko czy wytrzyma konkurencję znanych produktów na rynku. Taka postawa rolniczek, mała aktywność w korzystaniu ze środków zewnętrznych, ale i w przedstawianiu się na formy, które wychodziłyby naprzeciw europejskim, ale i polskim (np. odnotowanym w PROW) tendencjom rozwoju nie służy wcielaniu w życie założeń wielofunkcyjnego rozwoju wsi. Kobiety mieszkające poza gospodarstwem rolnym nie są, w większości zainteresowane pracą w gospodarstwie. Preferują zatrudnienie w usługach, szeroko pojętych, głównie w handlu hurtowym i detalicznym, w sferze budżetowej (edukacja, służba zdrowia, kultura i administracja publiczna) i przemyśle (przede wszystkim w przetwórstwie rolno-spożywczym). W 70% jest to praca na stanowiskach robotniczych, co, przy wyższym średnio poziomie wykształcenia niż mężczyźni, pozwala stwierdzić, że ich potencjał nie jest w pełni wykorzystany. Tylko niespełna 15% respondentek wykonywała czynności związane z kierowaniem ludźmi. Kobiety te nie są zainteresowane pracą w nowych obszarach (np. usługi

⁴² *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2006 – 2007*, PARP, Warszawa 2008

⁴³ Krajowy System Monitorowania Równego Traktowania Kobiet i Mężczyzn, Raporty eksperckie, Scholar, Warszawa 2006, s. 1075

⁴⁴ Krajowy System Monitorowania Równego Traktowania Kobiet i Mężczyzn, Raporty eksperckie, Scholar, Warszawa 2006, s. 1075

informatyczne) i nowych formach (niepełny wymiar pracy, ruchome godzin pracy). Nie wykazują też zrozumienia i potrzeby dla permanentnego doskonalenia się. Trudno określić, na ile jest to konsekwencją niedoinformowania o wspomnianych możliwościach zarabiania i roli bieżącej aktualizacji swoich umiejętności, na ile braku ofert i doświadczeń pozytywnych innych kobiet, które stałyby się wzorcem dla sąsiadek.

Równościowe działania:

- 1. Prowadzenie równościowej diagnozy** – badania przedsiębiorczości (np. kto zakłada firmy, jaka jest motywacja, w jakich branżach, jakich barier rozwoju doświadcza) w regionach objętych wsparciem powinny uwzględniać kryterium płci i niepełnosprawności. W ramach diagnozy należy badać – zbierając dane z podziałem na płeć – kto dotychczas korzystał ze wsparcia, jaka jest trwałość zakładanych firm i korzystających ze wsparcia, jakie są bariery w dostępie do dofinansowania działalności. Warto pamiętać i uwzględniać w opracowywanych badaniach, że na rynku pracy oprócz ogólnych barier, dotyczących wszystkich przedsiębiorców, występują specyficzne bariery przedsiębiorczości ze względu na płeć i niepełnosprawność. Opracowując diagnozę i planując działania należy uwzględnić te złożone czynniki, aby uniknąć ryzyka dyskryminacji pośredniej⁴⁵.
- 2. Ustalenie równościowych celów i wskaźników** – na podstawie diagnozy regionalnej należy określić udział kobiet i mężczyzn wśród podmiotów zainteresowanych wsparciem, a następnie, ze względu na bariery, których doświadczają kobiety i osoby z niepełnosprawnością – podjąć działania wspierające na rzecz zwiększenia udziału kobiet i osób z niepełnosprawnościami wśród podmiotów otrzymujących wsparcie.
- 3. Zapewnienie kryteriów równego dostępu** – ustalenie kryteriów dostępności zapewniających równy dostęp dla mikro-przedsiębiorców, aby uniknąć dyskryminacji pośredniej (firmy prowadzone przez kobiety są mniejsze i zatrudniają mniej osób) Możliwym rozwiązaniem jest ustalenie systemu kwot dofinansowania w odniesieniu do wielkości podmiotów otrzymujących wsparcie.
- 4. Wprowadzenie przejrzystych procedur** – wprowadzenie procedur minimalizujących wpływ stereotypów i uprzedzeń wobec kobiet i osób z niepełnosprawnością w procesie podejmowania decyzji o dofinansowaniu: zróżnicowany ze względu na płeć skład gremiów podejmujących decyzje lub rozpatrujących odwołania.
- 5. Monitorowanie przyznawanych środków** – prowadzenie statystyki przekazywanych środków i rodzajów instrumentów finansowych, z których korzystają kobiety i mężczyźni (ilość i rodzaj instrumentów, wielkość środków przekazywana mężczyznom i kobietom, z uwzględnieniem niepełnosprawności). Dane te należy regularnie monitorować, aby kontrolować, czy dystrybucja środków odpowiada równościowym celom – zwiększenie liczby kobiet i osób z niepełnosprawnością korzystających z instrumentów finansowych.

⁴⁵ Dyskryminacja pośrednia ma miejsce wówczas, kiedy pozornie neutralny przepis, lub praktyka w efekcie prowadzą do dyskryminacji. Np. ustalenie kryterium, iż wsparcie mogą otrzymać wyłącznie przedsiębiorcy zatrudniający minimum 5 osób, spowodowałoby ograniczenie dostępu w dofinansowaniu dla kobiet – przedsiębiorczyń.

- 6. Profilowanie promocji** – uwzględnianie zróżnicowanych kanałów promocji i informacji o możliwościach wsparcia oraz korzystania z instrumentów finansowych. Prowadzenie informacji profilowanej do wybranych grup (np. do przedsiębiorczyń, do przedsiębiorców z niepełnosprawnością) – specjalnie dedykowana promocja: niestereotypowe przekazy, dobre praktyki, pokazywanie wzorców i modeli, dodatkowe wsparcie informacyjne i doradcze. Więcej na temat równościowej promocji w opisie działania I.4.

Działanie I.3 Wspieranie innowacji

Cel działania

Celem działania jest: poprawa warunków dla prowadzenia działalności gospodarczej - rozwoju i dyfuzji przedsięwzięć innowacyjnych.

Przykładowe rodzaje projektów

- budowa i inne roboty budowlane oraz wyposażenie w sprzęt jednostek naukowych wraz z zatrudnieniem wykwalifikowanej kadry naukowej;
- budowa i inne roboty budowlane oraz uruchomienie parków przemysłowych, parków technologicznych oraz inkubatorów m.in. technologicznych wraz z wyposażeniem znajdujących się w nich laboratoriów oraz zatrudnieniem wykwalifikowanej kadry naukowej;
- budowa i inne roboty budowlane wraz z uruchomieniem centrów doskonałości, centrów transferu technologii;
- tworzenie infrastruktury zaplecza badawczo-rozwojowego w przedsiębiorstwach wraz z zatrudnieniem wykwalifikowanej kadry naukowej;
- przygotowanie terenów inwestycyjnych na potrzeby stworzenia obszarów produkcyjnych oraz stref nowoczesnych usług (tj. centra logistyczne, parki maszynowe, parki technologiczne, inkubatory itp.)
- kompleksowe przygotowanie terenu pod inwestycje wraz z budową dróg wewnętrznych i połączeniem ich z istniejącym układem komunikacyjnym oraz doprowadzeniem mediów.

Kluczowe bariery i wyzwania związane z równością szans

- W gospodarkach opartych na wiedzy rośnie znaczenie specjalistów z wykształceniem N+T (Science and Engineering S&E) – grupy nauk: biologiczne, fizyczne, matematyczne i statystyczne, informatyczne jak również inżynierijno-techniczne, produkcji i przetwórstwa, architektura i budownictwo. Liczba studentów wybierających takie kierunki w 2008 r. stanowiła 22,5% populacji studentów, w tym udział kobiet wynosił ponad 30%⁴⁶.
- Kariery naukowe kobiet i mężczyzn – odsetek kobiet, którym nadano stopnie doktora, doktora habilitowanego i tytuł profesora po roku 2000, nadal nie odzwierciedla udziału kobiet wśród studentów, od 1980 roku stanowiących ponad połowę studiujących. Im wyższy stopień (czy tytuł

⁴⁶ Nauka i technika w Polsce w 2008 roku, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2010

naukowy) jest analizowany, tym większe są różnice w liczbach promowanych kobiet i mężczyzn w poszczególnych dziedzinach pracy naukowej. Udział kobiet wśród osób otrzymujących stopień doktora: 2000 – 41,63%, 2007 – 49,14%, stopień doktora habilitowanego: 2000 – 29,05%, 2007 – 36,05%, tytuł profesora: 2000 – 26,61%, 2007 – 26,49%⁴⁷.

- Kobietom jest o wiele trudniej robić karierę naukową, bo często przypada ona na okres, kiedy wychowują dzieci. Również granty na projekty badawcze są udzielane tylko do jakiegoś wieku (zwykle do 35. roku życia) i kobiety, które miały przerwę na wychowanie dziecka, nie mieszczą się w tych ramach czasowych. To także stanowi utrudnienie przy dotrzymywaniu terminów na zrobienie doktoratu i habilitacji⁴⁸.
- Uzyskiwanie funduszy na badania jest jednym z podstawowych warunków prowadzenia badań naukowych, a w konsekwencji możliwości prowadzenia kariery naukowej. Analiza aplikowania o środki na badania i ich otrzymywania pokazuje, że z zasady kobiety uzyskują je relatywnie rzadziej („wskaźnik sukcesu” jest w ich przypadku niższy) niż mężczyźni we wszystkich dziedzinach nauki z wyjątkiem nauk technicznych. W latach 2005–2007 projekty kierowane przez kobiety stanowiły 1/3 wszystkich zaakceptowanych projektów. Jest rzeczą charakterystyczną, że komitety MNiSzW przyznające granty w latach 2005–2008 składały się wyłącznie z mężczyzn (dot. nauk ścisłych, medycznych, nauk inżynieryjnych) lub prawie wyłącznie z mężczyzn (w humanistyce, naukach społecznych i behawioralnych wśród pięciu członków była jedna kobieta), w dziedzinie nauk przyrodniczych wśród siedmiu członków – jedna kobieta)⁴⁹.
- Polska zajmuje przedostatnie miejsce w Europie pod względem liczby kobiet w radach naukowych (w Radzie Nauki na 70 osób jest 7 kobiet⁵⁰). W gronie pracowników naukowych udział kobiet kształtuje się na poziomie 26 proc. (od trzech lat systematycznie spada).
- W latach 1993–2008 liczba kobiet otrzymujących stypendia Fundacji na rzecz Nauki Polskiej (dla młodych naukowców) wzrosła z 17,4% do 44,9% (głównie w ostatnich latach). W pewnych dyscyplinach odsetek kobiet wśród otrzymujących był wyższy niż wśród aplikujących. Na ogół istnieje związek pomiędzy stopniem sfeminizowania dyscypliny a odsetkiem uzyskiwanych stypendiów, aczkolwiek kobiety szczególnie rzadko uzyskują granty w bardzo sfeminizowanych naukach medycznych⁵¹.
- Niska reprezentacja kobiet w zawodach o wysokim prestiżu społecznym i wyższych zarobkach – szczególnie silnie występują tu negatywne zjawiska związane z segregacją poziomą i pionową rynku pracy.
- Proporcje kobiet i mężczyzn zatrudnionych w działalności B+R od 10 lat utrzymują się raczej na stałym poziomie, zarówno wśród ogółu zatrudnionych w działalności B+R (w 2005 r. 57,3%

⁴⁷ Renata Siemieńska, Kobiety w (męskim) zawodzie naukowca, w: Raport Kongresu Kobiet Polskich 2009, Kobiety dla Polski, Polska dla kobiet. 20 lat transformacji 1989-2009, Fundacja Feminoteka, Warszawa, www.konkreskobiet.pl

⁴⁸ Ministerstwo Nauki ma pomysł, jak zwiększyć udział kobiet we władzach szkół wyższych, www.praca.gazetaprawna.pl, 6 kwietnia 2010

⁴⁹ Renata Siemieńska, Kobiety w (męskim) zawodzie naukowca, w: Raport Kongresu Kobiet Polskich 2009, Kobiety dla Polski, Polska dla kobiet. 20 lat transformacji 1989-2009, Fundacja Feminoteka, Warszawa, www.konkreskobiet.pl, str. 312-313

⁵⁰ Na podstawie informacji na stronie www.nauka.gov.pl

⁵¹ Ibidem, str. 314

stanowili mężczyźni, 42,7% – kobiety⁵²), jak i wśród pracowników naukowowo-badawczych (w 2008 r. –kobiety stanowiły 39,5% ogółu zatrudnionych)⁵³.

- Stan zasobów ludzkich dla nauki i techniki: zasoby ludzkie dla nauki i techniki to w 2008 roku 6,4 mln osób z 58% udziałem kobiet. 2,6 mln. osób z wyższym wykształceniem pracowało w zawodach dla nauki i techniki. Udział kobiet to prawie 61%. W zawodach dla nauki i techniki pracowało prawie 4,2 mln. osób. Udział kobiet wynosił 60,3%. W grupie – specjaliści pracowało 2,4 mln osób z 64,3% udziałem kobiet, a w grupie – technicy i inny średni personel pracowało 1,8 mln osób (udział kobiet wynosił 54,8%). 849 tys. osób pracowało w zawodach badacze i inżynierowie. Udział kobiet wynosił 52,8%. W tym jako specjaliści nauk fizycznych, matematycznych i technicznych pracowało 394 tys. osób z 18% udziałem kobiet, a jako specjaliści nauk przyrodniczych i ochrony zdrowia pracowało 455 tys. osób, gdzie udział kobiet wynosił 82,9%⁵⁴. Brakuje danych o podziale stanowisk ze względu na płeć (kadra zarządzająca i pracownicza). Nie ma także danych o stanie zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami.
- Firmy zakładane przez kobiety lokują się głównie w rolnictwie, handlu i usługach na rzecz biznesu, rzadko są to firmy związane z nowymi technologiami, do wyjątków należą firmy, które są ulokowane w innowacyjnych sektorach. Kobiące firmy rzadko są obecne w parkach technologicznych, zespołach badawczych 7PR⁵⁵ czy projektach realizowanych przez wyższe uczelnie techniczne. Wśród przyczyn można wymienić następujące bariery innowacyjności: brak kapitału/pieniędzy, trudny dla kobiet dostęp do funduszy venture capital, brak programów szkoleniowych i promujących kobiety w dostępie do projektów badawczych, stereotypy i wynikający z nich brak wiary we własne możliwości, mało kobiet na politechnikach, brak kultury innowacyjności⁵⁶.
- Jednocześnie więcej firm „kobiecych” posiada własne wynalazki i chroni je patentami. Chętniej też, niż firmy „męskie”, sięgają one po kupno patentów. W 2008 r. 8,8% firm „kobiecych” i 6,3% firm „męskich” odpowiedziało, że posiada patenty własne; 6,6% firm „kobiecych” i 2,1% „męskich” posiadało w 2008 r. patenty zakupione⁵⁷.
- Kobiety i mężczyźni podejmujący pracę powinni mieć takie same możliwości rozwoju zawodowego. Jednak statystyki wykazują, że kobiety zajmują tylko jedną trzecią stanowisk kierowniczych i rzadko pełnią strategiczne funkcje w organizacjach (zjawisko „szklanego sufitu”). Niski udział kobiet na stanowiskach kierowniczych spowodowany jest licznymi barierami napotykanymi przez kobiety. Najczęściej są nimi: stereotypowe opinie na temat funkcjonowania kobiet, przypisanie kobietom tradycyjnych ról, postrzeganie macierzyństwa jako przeszkody w karierze. Również uwarunkowania kulturowe kształtują postawę kobiet w biznesie – kobiety są mniej skłonne do podejmowania wyzwań, które mogłyby przyczynić się do awansu lub podwyżki.

⁵² W roczniku „Nauka i technika w Polsce w 2008 roku” brak danych na temat udziału kobiet/ mężczyzn wśród ogółu zatrudnionych w działalności B+R

⁵³ Nauka i technika w Polsce w 2008 roku, GUS, Warszawa 2010

⁵⁴ Nauka i technika w Polsce w roku 2008, GUS 2010

⁵⁵ 7. Program Ramowy w zakresie badań i rozwoju technologicznego (7PR) jest największym mechanizmem finansowania i kształtowania badań naukowych na poziomie europejskim. Jest to program siedmioletni (2007-2013) o budżecie wynoszącym prawie 54 miliardów euro.

⁵⁶ Ewa Lisowska, Szkoła Główna Handlowa, prezentacja „Uwarunkowania innowacyjności kobiet w biznesie”

⁵⁷ Badanie „Monitoring kondycji sektora MŚP” 2007 i 2008, PKPP Lewiatan

- Kobieta zajmująca to samo stanowisko i wykonująca tę samą pracę co mężczyzna otrzymuje wynagrodzenie niższe średnio o 15%. Im wyższe stanowisko tym różnica w zarobkach się zwiększa.
- Obecność kobiet na najwyższych szczeblach kierowniczych może wpłynąć na poprawę wyników firmy, jej rentowność, konkurencyjność i nastawienie na klienta. Wiele badań wykazuje istnienie związku pomiędzy rozkładem płci w zarządzie firmy a jej rentownością⁵⁸. Jest to czynnik stanowiący zachętę dla przedsiębiorstw do aktywnej promocji kobiet na stanowiska kierownicze.
- Firma dysponująca zróżnicowaną kadrą ma dostęp do szerszego spektrum doświadczeń, zdobytych w różnych sieciach powiązań i obszarach. Zróżnicowanie to obejmuje takie cechy jak np.: płeć, wiek, niepełnosprawność, pochodzenie etniczne, orientacja seksualna, wyznanie. Najistotniejszym argumentem na rzecz różnorodności, jest fakt, że gdy kobiety uczestniczą w zarządzaniu, podejmowane są lepsze jakościowo decyzje. Dzieje się tak ponieważ kobiety i mężczyźni wnoszą do podejmowanych decyzji odmienne doświadczenia i punkty widzenia. Kobiety i mężczyźni (warto podkreślić: reprezentujący różne grupy społeczne), są wychowywani tak, aby pełnić różne role, często pracują/ działają w różnych obszarach społecznych, co sprawia, że wnoszą inne doświadczenia i wartości do procesu podejmowania decyzji⁵⁹.
- Posiadanie zespołów mieszanych na każdym poziomie organizacji jest ważne w kontekście zaspokajania potrzeb i oczekiwań klientów/ klientek co do wytwarzanych dóbr i usług.
- Wizerunek organizacji promującej różnorodność może mieć pozytywny wpływ na najważniejsze źródło konkurencyjności organizacji, czyli ludzi. Aby organizacja była konkurencyjna, musi od samego początku pozyskiwać właściwe pracownice/ pracowników, a następnie być w stanie ich zatrzymać. Badania nad młodymi liderami wykazują, że zarówno kobiety, jak i mężczyźni są krytyczni wobec dzisiejszego wizerunku zarządzania i panujących w firmach warunków. Chcieliby mieć możliwość elastycznych form pracy, cenią sobie firmy prowadzące politykę przyjazną rodzinie⁶⁰.
- Od 2004 roku polski kodeks pracy jednoznacznie określa obowiązek pracodawcy odnoszący się do zapobiegania dyskryminacji i zapewnienia równego traktowania w miejscu pracy: *Pracownicy powinni być równo traktowani w zakresie nawiązania i rozwiązania stosunku pracy, warunków zatrudnienia, awansowania oraz dostępu do szkolenia w celu podnoszenia kwalifikacji zawodowych, w szczególności bez względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie etniczne, wyznanie,*

⁵⁸ Catalyst 2004, *The Bottom Line: Connecting Corporate Performance and Gender Diversity* – badaniem objęto 353 amerykańskie firmy z listy 500 firm magazynu Fortune – badano czy istnieje dający się udowodnić związek pomiędzy zróżnicowaniem płci menedżerów najwyższego szczebla a wynikami finansowymi organizacji. Badanie pokazało związek pomiędzy zróżnicowaniem kadry zarządzającej pod względem płci i wynikami finansowymi amerykańskich firm osiągniętymi w drugiej połowie lat 90. Grupa firm mających najwyższy odsetek kobiet wśród kadry zarządzającej najwyższego szczebla wykazuje lepsze wyniki finansowe niż grupa firm z najniższym odsetkiem kobiet. Odnosi się to do obu wykorzystanych w badaniu wskaźników: ROE - stopa zwrotu z kapitału własnego (który jest wyższy o 35,1%) i TRS - stopa zwrotu z akcji (wyższego o 34%). W każdej z pięciu badanych gałęzi przemysłu grupa firm mających najwyższy odsetek kobiet wśród kadry zarządzającej najwyższego szczebla charakteryzuje się wyższym współczynnikiem ROE niż grupa firm z najniższym odsetkiem kobiet. W czterech spośród pięciu badanych gałęzi przemysłu grupa firm mających najwyższy odsetek kobiet wśród kadry zarządzającej najwyższego szczebla charakteryzuje się wyższym współczynnikiem TRS niż grupa firm z najniższym odsetkiem kobiet.

⁵⁹ Korzyści ekonomiczne polityki równych szans, Przewodnik dobrych praktyk „Firma równych szans”, projekt Gender Index, Warszawa 2007

⁶⁰ Korzyści ekonomiczne polityki równych szans, Przewodnik dobrych praktyk „Firma równych szans”, projekt Gender Index, Warszawa 2007

orientację seksualną, a także bez względu na zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony albo w pełnym lub w niepełnym wymiarze czasu pracy (Art. 18.3a). Zasada równouprawnienia kobiet i mężczyzn w miejscu pracy jest jedną z podstawowych zasad prawa pracy, obowiązującą we wszystkich aspektach zatrudnienia i w każdym obszarze zarządzania firmą.

- W kontekście projektów, które dotyczą budowy i innych robót budowlanych należy zwrócić uwagę na brak świadomości oraz zrozumienia wagi i znaczenia problemów wynikających z niedostosowania budynków do potrzeb osób z niepełnosprawnością, co dotyczy osób bezpośrednio związanych z procesem projektowo-inwestycyjnym, a także przygotowujących i uchwalających przepisy.

Równościowe działania:

1. W przypadku budowy i innych robót budowlanych jednostek naukowych należy szczególną uwagę zwrócić na:
 - Zaplanowanie i przeprowadzenie spotkań konsultacyjnych na etapie planowania i, projektowania inwestycji z przyszłymi lub potencjalnymi użytkownikami – pracownikami naukowymi (kobiety, mężczyźni, osoby z niepełnosprawnością i/lub przedstawiciele instytucji reprezentujących interesy tych grup) w celu zapoznania zespołu projektowego ze specyfiką barier dostępu. Rezultatem spotkań powinna być mapa specyficznych dla tej pracy potrzeb kobiet i mężczyzn z różnymi niepełnosprawnościami.
 - Powołanie na potrzeby projektu zespołu konsultantów/ki ds. równości, których zadaniem będzie monitorowanie i analizowanie rozwiązań projektowanych pod kątem dostępności dla kobiet i mężczyzn/ osób pełno i niepełnosprawnych. Rezultatem działania powinno być wdrożenie procedury weryfikacji rozwiązań projektowych pod kątem dostępności dla kobiet i mężczyzn/ osób pełno i niepełnosprawnych.
 - Włączenie zapisów związanych z kwestiami dostępności do Specyfikacji Istotnych Warunków Zamówienia. SIWZ może precyzować zarówno wymagane doświadczenie wykonawcy w zakresie ułatwiania dostępu, wymagane kwalifikacje kadry jak również precyzować warunki techniczne obiektu/urządzenia tak, aby odpowiadało ono zróżnicowanym potrzebom przyszłych użytkowników. W celu lepszego opisu warunków technicznych obiektu można przeprowadzić konsultacje zapisów SIWZ z organizacjami działającymi na rzecz poszczególnych grup osób.
 - Opracowanie projektów budowlanych/architektonicznych w oparciu o zasady projektowania uniwersalnego. Na etapie projektowania obiektu należy zadbać o to, żeby wykonawca projektu posiadał wiedzę i umiejętności z zakresu projektowania uniwersalnego i wykonał projekt zgodnie z zasadami projektowania uniwersalnego.
 - Wskazanie w budżecie projektów kosztów odnoszących się do kwestii związanych z równością szans. Wyszczególnienie takich kosztów pozwoli zweryfikować rzeczywiste nakłady na działania związane z ułatwianiem dostępu lub polepszeniem bezpieczeństwa. Wprowadzenie takiego wymogu spowoduje, że działania w zakresie równości szans będą bardziej świadomie realizowane przez projektodawców.
 - Zastosowanie specyficznych rozwiązań technicznych. Poniższe rozwiązania techniczne stanowią **katalog przykładowych ułatwień** dostępu i nie wyczerpują wszystkich możliwych rozwiązań

technicznych, które należy zaplanować oddzielnie dla każdego projektu z uwzględnieniem specyficznych potrzeb użytkowników przygotowywanego obiektu:

- o antypoślizgowa powierzchnia posadzki w obiekcie, powierzchnia podłogi powinna być wykonana z materiałów nie powodujących odbłasków, efektów olśnienia,
- o zainstalowanie przeciwpożarowych sygnałów ostrzegawczych zarówno w formie głosowej jak i wizualnej,
- o podporządkowanie określonych stref budynku jednemu kolorowi co ułatwia identyfikację,
- o dublowanie sygnałów informacyjnych: wzrokowe (tablice informacyjne, piktogramy, oznaczenia graficzne), dźwiękowe (systemy audio), dotykowe (oznaczenia w alfabecie Braille'a, różnice w strukturze nawierzchni), werbalne (punkty informacji i pomocy),
- o zaprojektowanie i rozmieszczenie tablic informacyjnych z uwzględnieniem specyficznych potrzeb komunikacyjnych użytkowników. Należy zadbać o to, żeby: komunikaty były podawane w różnej formie (wizualnie – piktogramy, alfabet Braila, w formie audio – nagrywane przez lektora i lektorkę – umożliwia to wybór nagrania, w tonach wysokich, bądź niskich) oraz w sposób logiczny, czytelny i jednoznaczny. Tablice powinny znajdować się w miejscu łatwo dostępnym – tak, aby osoby, które mają taką potrzebę (np. słabowidzące lub poruszające się na wózkach inwalidzkich) mogły maksymalnie się do nich zbliżyć. Należy pamiętać, że tablice informacyjne zawieszone na wysokości przeciętnego mężczyzny, są niedostępne dla osób poruszających się na wózku, dzieci, osób niższych.
- o zainstalowanie systemów ułatwiających łatwe otwieranie w przypadku drzwi otwieranych manualnie,
- o zastosowanie pochylni o prawidłowym kącie pochylenia wyposażonych w poręcze i ich prawidłowy rozstaw.

2. Zobowiązanie do prowadzenia polityki równości szans we wszystkich podmiotach objętych wsparciem w ramach Działania. Przykładowe działania:

- Przeprowadzenie audytu z perspektywy równości szans⁶¹: ocena funkcjonujących w danej organizacji/ instytucji programów, procedur i procesów np. udzielania awansów, procesu rekrutacji, dostępu do szkoleń, wynagrodzeń, systemu nagród, dostępność elastycznych form pracy; w procesie audytu rozpoznaje się m.in. pośrednią i bezpośrednią dyskryminację i grupy zagrożone wykluczeniem.
- Powoływanie mieszanych zespołów/ grup do realizacji celów i zadań organizacji, a także zaangażowanie kobiet i mężczyzn w procesy podejmowania decyzji.
- Organizowanie szkoleń – dla kadry zarządzającej każdego szczebla oraz pracowników nt. korzyści płynących z polityki równości szans w organizacji oraz kosztów wynikających z dyskryminacji i nierównego traktowania. Programy szkoleniowe powinny budować wiedzę, zrozumienie, umiejętności oraz zachowania, które mają wpływ na osiągnięcie celu równego traktowania w miejscu pracy.

⁶¹ Więcej na temat audytu z perspektywy płci (Gender Impact Audit – GIA), który może być wykorzystany jako narzędzie do audytu z perspektywy płci i niepełnosprawności i/lub wieku w: Georgina Brown, Równość szans – krok po kroku, Przewodnik dobrych praktyk „Firma równych szans”, projekt Gender Index, Warszawa 2007

- Promowanie równości szans jako elementu kultury organizacyjnej. Stworzenie Kodeksu Etycznego, Regulaminów Antydyskryminacyjnych i Antymobbingowych – w konsultacji ze wszystkimi zainteresowanymi stronami (pracownicy/ pracownice, pracodawca, zarząd itd.).
- Innowacje w procesie rekrutacji – kampanie rekrutacyjne skierowane specjalnie do kobiet i/lub osób niepełnosprawnych, prezentowane przez przedstawicielki podmiotów otrzymujących wsparcie w ramach Działania I.3 na uniwersytetach i szkołach (kampanie w szkołach zachęcające młode dziewczyny do związania swojej przyszłości z technologią, co dawniej, tradycyjnie było typowo „męską” ścieżką kariery).
- Równościowa rekrutacja – np.: stosowanie procedur rekrutacyjnych opartych na obiektywnych kryteriach uwzględniających dokładnie określony profil kandydata jeszcze przed rekrutacją, zasady naboru kandydatki/ kandydata, odpowiednią metodę doboru do stanowiska pracy, skład panelu rekrutacyjnego i określone zasady, którymi jego członkowie mają się posługiwać. Szczególnie istotne są praktyki, które sprzyjają przełamywaniu stereotypów o zawodach wyłącznie „kobiecych” i „męskich”. Dodatkowo personel uczestniczący w procesie rekrutacyjnym przed rozpoczęciem rozmów kwalifikacyjnych może ukończyć specjalne szkolenie obejmujące zagadnienia równości szans i różnorodności.
- Zapewnienie pracownikom i pracownicom właściwej równowagi między pracą zawodową a życiem prywatnym, zarówno przy pomocy środków praktycznych (takich jak opieka nad dziećmi), jak i stawiając czoła problemowi negatywnego wizerunku pracującej matki oraz poprzez promocję aktywnego ojcostwa.
- Budowanie sieci współpracy kobiet i/lub osób niepełnosprawnych jako sposób integracji kobiet w organizacji (firmie, instytucji). Sieci współpracy kobiet i/lub osób niepełnosprawnych wzmacniają głos kobiet w organizacji, wspomagają ich rozwój, umacniają ich pozycję i możliwości wywierania wpływu, co jest szczególnie ważne w środowisku pracy zdominowanym przez jedną płęć (w tym przypadku mężczyzn). Sieci współpracy pomagają jednostkom doskonalić umiejętności, nawiązywać kontakty zawodowe, uczyć się od kobiet zajmujących wyższe stanowiska menadżerskie i kierownicze⁶².
- Programy mentorskie, indywidualny coaching – to sposób na wprowadzenie indywidualnego wsparcia kobiet w organizacji (firmie, instytucji etc.), szczególnie ważne w branżach tradycyjnie zdominowanych przez mężczyzn.
- Monitoring wynagrodzeń – cykliczna analiza poziomu wynagrodzeń, która pozwala na kształtowanie sprawiedliwego systemu płac oraz na kontrolowanie poziomu współczynnika dyskryminacji płacowej.
- Monitorowanie i ewaluacja – wszystkie działania w zakresie polityki równości szans powinny być monitorowane i oceniane, a jeśli nie przynoszą pożądanych wyników – modyfikowane.

⁶² Georgina Brown, Równość szans – krok po kroku, Przewodnik dobrych praktyk „Firma równych szans”, projekt Gender Index, Warszawa 2007

Działanie I.4 Promocja i współpraca – komponent promocja

Cel działania

Wzrost zainteresowania ofertą gospodarczą Polski Wschodniej.

Przykładowe rodzaje projektów

- Przygotowanie i realizacja projektu promocji gospodarczej pięciu województw Polski Wschodniej,
- Tworzenie i obsługa wspólnych baz danych, portali stron internetowych dotyczących oferty centrów obsługi inwestorów,
- Pozyskiwanie danych i przygotowanie wspólnych ofert inwestycyjnych,
- Opracowanie, wykonanie i dystrybucja wspólnych katalogów zawierających oferty inwestycyjne wszystkich członków sieci,
- Organizacja spotkań, w szczególności grup roboczych odpowiedzialnych za tworzenie ponadregionalnej sieci centrów obsługi inwestorów, seminariów, konferencji dotyczących prezentacji oferty, wzrostu innowacyjności świadczonych usług, wymiany doświadczeń w zakresie obsługi inwestora.

Kluczowe bariery i wyzwania związane z równością szans:

- Brak analizy opracowanych materiałów promocyjnych pod kątem kryteriów obecności i dostępności w kontekście równych szans różnych grup społecznych: kobiet i mężczyzn, w tym osób z różnymi niepełnosprawnościami.
- Nieuwzględnianie obecności różnych grup społecznych na etapie projektowania kampanii – planowanie działań z perspektywy grupy dominującej.
- Traktowanie działań w projektach jako skierowanych „do instytucji”, a nie do konkretnych osób. Zakładanie, że standardowy produkt dostępny jest dla wszystkich, co w efekcie oznacza nieprzystosowanie produktu do potrzeb osób o szczególnych wymaganiach komunikacyjnych.
- Brak profilowanej rekrutacji na wydarzenia promocyjne oraz często uwzględnianie obecności kobiet jedynie w roli pomocniczej, administracyjnej, a nie merytorycznej i eksperckiej, co utrwala stereotypy nt. płci oraz utrwała nierówności ekonomiczne – stawki eksperckie są wyższe niż stawki administracyjne.

Równościowe działania

W przypadku planowania i realizacji działań promocyjnych kluczowe kryteria równościowe, które należy uwzględnić to OBECNOŚĆ oraz DOSTĘPNOŚĆ.

1. **Adekwatne sprofilowanie kampanii promocyjnej** – właściwie konstruowany przekaz promocyjny – uwzględniający jako adresatów i adresatki przedstawicieli i przedstawicielki różnych grup i dostosowujący formę i technikę przekazu do ich potrzeb (np. wykorzystanie w tej samej publikacji oprócz regularnej czcionki – druku powiększonego przeznaczonego dla osób słabowidzących, a także alfabet Braille’a).

2. **Ustalenie równościowych kryteriów promocji** – wypracowanie i przyjęcie równościowych kryteriów, które będą musiały spełnić poszczególne działania (reklamy, wydawnictwa, wydarzenia) prowadzone w ramach kampanii promocyjnej, w tym m.in. zapewnienie obecności i widoczności różnych grup oraz dostępności (materiały uwzględniające potrzeby osób z niepełnosprawnością wzroku i słuchu), a także niestereotypowego przekazu na temat tych grup.
3. **Współpraca z podwykonawcami** – wymaganie tworzenia produktów promocyjnych oraz prowadzenia kampanii włączających równościową perspektywę od podwykonawców realizujących poszczególne działania – wpisywanie równościowych oczekiwań do specyfikacji istotnych warunków zamówienia (SIWZ), np. dotyczących wizerunków (zdjęcia powinny przedstawiać wizerunki kobiety i mężczyzn w różnym wieku, prezentowane osoby niepełnosprawne powinny być przedstawiane w aktywnych rolach, w sposób niestereotypowy, reklama nie może odwoływać się do funkcjonujących stereotypów płci), dotyczących dostępności (strona internetowa powinna spełniać wymogi dostępności dla osób z niepełnosprawnością wzroku i słuchu, materiały drukowane powinny być również dostępne dla osób słabowidzących i niewidomych).
4. **Przed upowszechnieniem i rozpoczęciem kampanii prowadzenie zogniskowanych wywiadów grupowych** (fokusy) z udziałem przedstawicieli i przedstawicielek różnych grup społecznych, aby zapewnić właściwą – niestereotypizującą – obecność oraz dostępność danego materiału czy kampanii uwzględniających potrzeby różnych osób.
5. **Komunikowanie równości** – strategia komunikacyjna powinna podkreślać wagę równości szans – w materiałach promocyjnych mogą znajdować się bezpośrednie odniesienia podkreślające wagę równości i różnorodności, np. w formie zapisu: „Nasz projekt dba o równość szans, staramy się, żeby nasz produkt/działanie był dostępny i przyjazny dla każdej osoby”, „W naszym projekcie dbamy o równość szans. Nasz produkt/lokalizacja/działanie jest przystosowane do potrzeb różnych osób: kobiet i mężczyzn w różnym wieku, z niepełnosprawnością, rodziców i opiekunów z małymi dziećmi.”
6. **Uwzględnianie równościowego podejścia na etapie organizacji i prowadzenia spotkań, seminariów, konferencji**
 - **Prowadzenie spotkań i panele eksperckie** – wśród osób prowadzących spotkanie i występujących w roli eksperckiej należy zadbać o zróżnicowany skład, który odzwierciedla różnorodność danej grupy docelowej. Należy unikać sytuacji, w których podczas spotkań kobiety występują jedynie w roli pomocniczo-asystenckiej (hostessy, obsługa konferencji), a nie merytorycznej (ekspertki, przedsiębiorczynie).
 - **Program szkolenia/spotkania** – powinien uwzględniać i odnosić się do problemów, doświadczeń i osób z grup marginalizowanych i np. analizować dany problem z punktu widzenia barier równości, których doświadczają poszczególne grupy.
 - **Informacja o szkoleniu i rekrutacja** – informacja o spotkaniu/seminarium/konferencji może w różnym stopniu uwzględniać różnorodność potencjalnych osób uczestniczących. Nie wystarczy napisać „nasze spotkanie jest dla wszystkich”. Jeśli w sposób szczególny zależy nam na jakiejś grupie musimy to wyraźnie napisać. W większości przypadków „dla wszystkich” oznacza tych

wszystkich, którzy: mają czas, możliwości transportowe, samodzielnie się poruszają, widzą i słyszą, są dyspozycyjni oraz biegle władają językiem polskim. Dlatego warto napisać – np.: *Zapewniamy pełną możliwość skorzystania z naszej oferty także osobom słabowidzącym – wszystkie materiały będą dostosowane do ich potrzeb (duża czcionka i kontrast, np. czarno-żółty, w materiałach multimedialnych).* Najprostsze rozwiązania to:

- o stosowanie języka, który wyraźnie wskazuje na to, że zwracamy się do kobiet i mężczyzn
- o wykorzystywanie elementów graficznych, które nie powielają stereotypów na temat poszczególnych grup, są włączające (*inclusive*) – czyli uwzględniające perspektywę różnorodnych grup,
- o umieszczanie ogłoszeń w Internecie na tzw. mówiących stronach, przygotowanych do odczytania przez syntezatory mowy (ogłoszenia i formularze zgłoszeniowe muszą być umieszczane bezpośrednio na stronie, a nie w załącznikach, których syntezatory nie odczytują),
- o umożliwienie zgłaszania uczestnictwa nie tylko w oparciu o formularze ale także np. przez telefon (dla osób z niepełnosprawnością wzroku).
- **Dostępność** – jeśli w działaniach ma wziąć udział każda osoba, bez względu na przynależność do różnych grup mających utrudniony dostęp, to należy podjąć wysiłek uwzględnienia tych różnic także na etapie organizacji wydarzenia. Nie zawsze będzie to konieczne, są bowiem też takie różnice, które mają znaczenie merytoryczne i nie wpływają na logistykę. Dostępność powinna być szeroko rozumiana, tzn. odnosić się do takich obszarów jak: miejsce w którym odbywa się wydarzenie, możliwości transportowe, czy informacje. **Pełna dostępność oznacza sytuację, w której wszystkie osoby mogą dostać się na miejsce wydarzenia, poruszać się swobodnie i bezpiecznie po obiekcie oraz w jego bezpośrednim otoczeniu. Ponadto mogą korzystać z wszystkich urządzeń i możliwości, jakie daje dane miejsce. Oznacza również pełne uczestnictwo w wydarzeniu i wszystkich jego elementach.** A więc nie oznacza wyłącznie przygotowania podjazdów dla wózków (inwalidzkich czy dziecięcych).
- **Termin** – przy wyborze terminu warto zwrócić uwagę na to czy nie koliduje on ze świętami różnych wyznań. Jest oczywiste, że nie organizujemy szkolenia w czasie świąt katolickich, rzadko jednak uwzględniamy przy wyborze terminu ważne święta innych wyznań (np. te same święta dla osób prawosławnych, święta żydowskie, muzułmańskie i inne). Z kolei rozkład godzinowy zajęć może uniemożliwić udział osobom, które opiekują się osobą zależną. Najczęściej żłobki, przedszkola, szkoły, dzienne ośrodki opieki działają między godzinami 8 – 16 w dni powszednie. Jeśli decydujemy się na wydarzenie w późnych godzinach popołudniowych, wieczornych, lub w weekend wykluczamy dużą grupę potencjalnych uczestniczek/ów (w większości, w związku ze stereotypowym podziałem ról płciowych, będą to kobiety). Wykluczeniu możemy zapobiec np. zapewniając w miejscu i/lub w czasie szkolenia opiekę nad dziećmi i innymi osobami zależnymi.
- **Transport na miejsce wydarzenia** – dla wielu osób kwestią ograniczającą możliwość uczestnictwa mogą być kwestie transportu. Osoby niepełnosprawne poruszające się na wózkach spotykają się czasem z odmową np. zabrania ich do autobusu PKS. Warto pamiętać, że do ośrodków szkoleniowych w okolicach dużych miast, zwykle trudno dojechać, jeśli nie ma się samochodu, bądź często trzeba przejść część trasy pieszo. Rozwiązanie takie może być niedostępne dla osób z niepełnosprawnością ruchu. Zdarza się, że podmiejskie ośrodki szkoleniowe położone są w lesie,

w miejscach bez dobrego oświetlenia. Taka sytuacja naraża bezpieczeństwo osób, które stanowi szczególnie ważną potrzebę zgłaszaną przez kobiety.

- **Miejsce szkolenia:**

- o **Parking** – najlepiej, aby był usytuowany blisko wejścia do budynku i – w miarę możliwości – dobrze oświetlony. Ułatwi to dostęp dla osób z ograniczonymi możliwościami poruszania się i zwiększy bezpieczeństwo, szczególnie jeśli wydarzenie kończy się już po zapadnięciu zmroku. Parking powinien również uwzględniać podjazdy dla wózków osób niepełnosprawnych i dziecięcych.
- o **Wejście** – podjazd, szerokie wejście i szeroko otwierające się drzwi, winda (jeśli wydarzenie odbywa się w sali do której prowadzą schody) zdecydowanie ułatwią możliwość przemieszczania się osobom na wózkach i z wózkami oraz poruszających się o kulach.
- o **Sala** – ustawienie sali powinno zapewniać swobodę poruszania się wszystkim osobom uczestniczącym. Warto zadbać o to, żeby w budynku oraz sali nie było symboli religijnych, a jeśli są to powinny reprezentować różne systemy religijne (może to zostać oczywiście wykorzystane do pogłębienia zrozumienia idei różnorodności i równości).
- o **Toalety** muszą mieć szerokie wejścia, muszą być dostosowane do potrzeb osób poruszających się na wózkach, powinny mieć wyznaczone i przystosowane miejsce do przewijania dzieci (jeśli przewidujemy opiekę nad dziećmi).
- o **Nocleg** – jeśli szkolenie trwa dłużej niż jeden dzień wymogi związane z dostępnością muszą spełniać także miejsca noclegowe i miejsca, w których spożywane są posiłki. Jeśli nocleg odbywa się w innym miejscu niż zajęcia, konieczne będzie zapewnienie swobodnego, a także nie wymagającego bycia zdany/zdaną na pomoc innych, sposobu przemieszczania się. Być może konieczne będzie wydłużenie przerw na posiłki.
- o **Oznaczenie** – ważne, żeby osoby z niepełnosprawnością wzroku mogły uzyskać wszelkie informacje, gdzie odbywa się szkolenie, gdzie są toalety, gdzie jest miejsce spożywania posiłków.
- **Wyżywienie** – coraz częściej standardem jest zapewnienie osobom uczestniczącym wyżywienia wegetariańskiego. Warto zwrócić uwagę na potrzeby czy też wymagania diety związane z czymś wyznaniem (np. zakaz spożywania wieprzowiny pod jakąkolwiek postacią, czyli także jogurtów, śmietan zawierających żelatynę, zakaz spożywania mięsa w piątek).
- **Osoby asystujące** – dobrym rozwiązaniem może być zatrudnienie osoby, której zadaniem jest asystowanie wszystkim osobom, które potrzebują pomocy w przemieszczaniu się, docieraniu do informacji itd. Ważne, żeby ta osoba miała odpowiednie przeszkolenie i doświadczenie (znajomość języka migowego), a na pewno, by w stosunku do osób, dla których pracuje, nie zachowywała się w sposób protekcyjny.

Informacje na temat tego, które z powyższych rozwiązań będą potrzebne w trakcie organizowanego wydarzenia można zdobyć odpowiednio planując kwestionariusz zgłoszeniowy, wówczas będzie można się odpowiednio przygotować do organizowanego wydarzenia, bez ponoszenia dodatkowych kosztów.

7. Uwzględnianie równościowego podejścia na etapie tworzenia materiałów i kampanii:

- **Stosowanie języka równościowego** – używanie w kampanii promocyjnej włączającego obecność kobiet i mężczyzn języka – stosowanie właściwego rodzajowo określenia dla słów zapożyczonych np. *chairperson* lub *chairwomam*, a nie *chairman*, gdy chodzi o kobietę, używanie niedyskryminującego i niestigmatyzującego żadnej z grup języka (nie używamy pojęć: inwalida, lepiej używać pojęcia „osoba z niepełnosprawnością”, niż „osoba niepełnosprawna” – w ten sposób podkreślamy, że jest to osoba, której jedną z cech jest niepełnosprawność, a nie jest to jej podstawowa tożsamość, jak w przypadku sformułowania „osoba niepełnosprawna”).
- **Wykorzystanie różnorodnych, niestereotypowych wizerunków przedsiębiorców i przedsiębiorczyń** – przedstawienie w niestereotypowy sposób osób wywodzących się z różnych grup społecznych – kobiet i mężczyzn, osób młodych i starszych, osób z niepełnosprawnościami, dzieci.
- **Nieodwoływanie się do nieetycznych i niezgodnych z polityką UE form reklamowych – seksualizujących, uprzedmiotawiających (zwłaszcza kobiety) metafor, żartów i skojarzeń.**
- **Udostępnienie całej strony internetowej osobom z niepełnosprawnością wzroku** – poprzez stworzenie wersji tekstowej (duże żółte litery na czarnym tle – do odczytania przez osoby słabowidzące, np. starsze) i przystosowanie stron do syntezatorów.
- **Uwzględnianie języka migowego** – tworząc strony internetowe oraz spoty reklamowe należy zadbać o tłumacza języka migowego (uwzględniając osoby głuche posługujące się językami obcymi) oraz audio-skrypcję.

Działanie I.4 Promocja i współpraca – komponent współpraca

Cel działania

Zbudowanie stałej platformy kooperacji pomiędzy regionami Polski Wschodniej.

Przykładowe rodzaje projektów

- **Tworzenie i rozwój klastrów:** opracowanie strategii, oraz dokumentów operacyjnych, promocja i pozyskiwanie nowych członków, organizacja spotkań, konferencji, zagranicznych misji branżowych, organizacja biura, podnoszenie innowacyjności, projektowanie i tworzenie baz danych, portali, promocja, prowadzenie badań.
- **Tworzenie polityki rozwoju regionalnego:** prowadzenie badań, przygotowanie analiz, w tym również dotyczących potencjału turystycznego i kulturowego, organizacja spotkań, promocja, opracowanie baz danych, portali, serwisów i stron internetowych.

Poniżej zastaną omówione jedynie te działania, które są specyficzne dla komponentu współpracy (opracowanie strategii, badania i analizy, organizacja biura), pozostałe formy (promocja, organizacja spotkań, planowanie i tworzenie materiałów promocyjnych), które są wspólne z komponentem promocja, są omówione wyżej w części dotyczącej działania I.3.

Kluczowe bariery i wyzwania związane z równością szans

- **Brak danych uwzględniających płeć i niepełnosprawność** – pomimo, że zmienna płci jest podstawową zmienną demograficzną, to bardzo często w badaniach nie uwzględnia się podziału na kobiety i mężczyzn, a informacja o niepełnosprawności pojawia się wówczas, kiedy badania dotyczą osób niepełnosprawnych.
- **Nieobecność tematu równości w analizach i strategiach** – nie uwzględnianie tematu równości szans w analizach, raportach, ekspertyzach – podobnie jak w przypadku danych, o ile raport nie dotyczy równości szans, to bardzo rzadko spotyka się informacje dotyczące równości szans i jej braku/obecności oraz wpływu na dany obszar. Tym czasem strategia *gender mainstreaming*, czy szerzej *equality mainstreaming* zobowiązuje do włączania wątku płci i równości do działań w głównym nurcie, oznacza to również obecność tematu równości w ekspertyzach, strategiach i dokumentach programowych.
- **Barierzy równości na rynku pracy** – segregacja pozioma (podział na zawody i branże „kobiece” i „męskie”) i pionowa rynku pracy (utrudniony awans) – to zjawiska dotyczące nierówności na rynku pracy związane z płcią. Zgodnie z dokumentami Komisji Europejskiej należą one do barier równości i rozwoju rynku.

Równościowe działania

1. **Płeć i niepełnosprawność jako zmienne badawcze** – w badaniach, analizach i ekspertyzach należy uwzględnić zmienną płci oraz niepełnosprawności, a następnie analizować dane przez pryzmat tych zmiennych. Informacje o danych są pierwszym krokiem do uwidocznienia problemów danych grup i otwierają możliwości do projektowania działań pozytywnych.
2. **W planowaniu działań badawczych należy uwzględnić następujące kwestie:**
 - a. Wybór obszarów i problemów badawczych – w jaki sposób w danym badaniu można uwzględnić zagadnienie równości szans?
 - b. Zbieranie danych z podziałem na płeć i prezentacja danych w raporcie z uwzględnieniem płci i niepełnosprawności.
 - c. Prowadzenie analizy danych nie tylko przez pryzmat ilościowy, ale również jakościowy – analiza problemu przez pryzmat płci społeczno-kulturowej (*gender*).
 - d. Prowadzenie badania przez zespół o zróżnicowanym składzie badawczym pod kątem płci i jeżeli to możliwe niepełnosprawności – co zapewni różnorodne doświadczenia i perspektywę.
3. **Tworząc klastry i sieci współpracy należy uwzględnić następujące kwestie:**
 - a. Kto jest reprezentowany? Czy w równym stopniu branże z wysokim zatrudnieniem kobiet i mężczyzn?
 - b. Kto podejmuje decyzje? Ile kobiet i mężczyzn jest we władzach organizacji?
 - c. Nad jakimi problemami będzie pracowała organizacja? Jakimi barierami równości powinna się zająć w kontekście wyzwań rynku pracy?

4. **Analiza potencjału turystycznego** – prowadząc analizy regionu należy uwzględnić różnorodne grupy turystyczne – określić dla kogo i w jakim stopniu atrakcje turystyczne są dostępne, na czyje potrzeby odpowiadają.
5. **Rekrutacja i prowadzenie biura** – w ramach rekrutacji należy przede wszystkim przestrzegać Kodeksu Pracy, rozdziału IIA – równe traktowanie. Można również zastosować działania wyrównawcze i prowadzić rekrutację dedykowaną – nakierowaną na konkretną grupę. Ważne, aby pamiętać, że nie oznacza to preferowania określonej grupy ze względu na płeć, czy np. niepełnosprawność (co jest niezgodne z prawem), ale może być dodatkowym kryterium wyboru, w przypadku gdy kandydaci/kandydatki spełniają kryteria merytoryczne.
6. **Godzenie życia zawodowego z prywatnym** – rozwiązaniem równościowym jest również wprowadzenie rozwiązań dotyczących organizacji czasu pracy zespołu, w taki sposób, który pozwala na godzenie życia zawodowego z prywatnym. Taką zasadę można wprowadzić w momencie tworzenia biur klastrów.

Oś priorytetowa II: Infrastruktura społeczeństwa informacyjnego

Działanie II.1 Sieć szerokopasmowa Polski Wschodniej

Cel działania

Zwiększenie dostępu do Internetu instytucji publicznych, przedsiębiorstw i mieszkańców obszarów peryferyjnych zagrożonych „wykluczeniem cyfrowym”.

Projekt

„Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej”

Cel projektu

Zapewnienie do końca 2014 roku dostępu do usług szerokopasmowych dla 90% mieszkańców i 100% instytucji publicznych i przedsiębiorców w województwach warmińsko-mazurskim, lubelskim, podkarpackim, podlaskim i świętokrzyskim.

Przykładowe rodzaje projektów

- Stworzenie ponadregionalnej sieci szkieletowej dla korzystania z Internetu szerokopasmowego z punktami dostępowymi w każdej gminie;
- Opracowanie i organizacja szkoleń dla osób zagrożonych „wykluczeniem cyfrowym” w Polsce Wschodniej, które będą korzystać z infrastruktury powstałej w wyniku realizacji projektu.

Wykluczenie cyfrowe zwiększa ryzyko zagrożenia wykluczeniem społecznym. Coraz powszechniejsze wykorzystanie technologii informacyjnych i coraz większe ich możliwości, a często także niezbędność w codziennym życiu – nauce, pracy, dostępie do informacji i wiedzy, powoduje, że osoby, które z nich nie korzystają, zaczynają być w coraz większym stopniu wykluczone społecznie.

Wykluczenie cyfrowe ogranicza możliwości w dostępie m.in. do edukacji, podnoszenia i zdobywania nowych kwalifikacji (e-learning), elastycznych form pracy (e-praca, praca zdalna), oraz do usług typu e-zdrowie, czy e-administracja (usługi administracji publicznej przeznaczone dla obywateli a dostępne drogą elektroniczną). Zapewnienie możliwości korzystania z ww. usług jest szczególnie istotne w przypadku grup zagrożonych wykluczeniem cyfrowym⁶³, w tym zwłaszcza osób znajdujących się w szczególnej sytuacji na rynku pracy, tj. kobiet oraz kobiet i mężczyzn z niepełnosprawnościami. Dostępność nowych form pracy (telepraca, praca grupowa na odległość) zapewnia równowagę w relacji praca-dom oraz aktywizuje osoby niepełnosprawne, zamieszkałe na terenach słabo zurbanizowanych i sprawujące opiekę nad dziećmi lub chorymi. Wykorzystanie technologii informacyjnych i komunikacyjnych w miarę możliwości powinno zatem uwzględniać kwestie integracji społecznej i związane z nimi zagadnienia aktywizacji grup społecznych oraz minimalizacji wykluczenia cyfrowego.

Kluczowe bariery i wyzwania związane z równością szans

- Podstawowe problemy i bariery upowszechnienia ICT (*Information and Communications Technologies*) i zmniejszenia zjawiska cyfrowego podziału to nie brak dostępu do komputerów i Internetu. Jakkolwiek brak sprzętu lub możliwości (technicznych i finansowych) założenia stałego łącza są istotne, kluczową barierą jest jednak brak motywacji, spowodowany niedostateczną wiedzą o tym, do czego komputer (zwłaszcza z dostępem do Internetu) może zostać wykorzystany, a także bardzo niski poziom umiejętności skutecznego posługiwania się nim⁶⁴.
- Grupą wymagającą szczególnego wsparcia są zatem osoby posiadające dostęp do komputera/Internetu w swoich gospodarstwach domowych, ale nie korzystające z możliwości dostępu do sieci lub korzystające sporadycznie (liczba takich osób stale wzrasta). Osoby, które mimo posiadania komputera w gospodarstwie domowym nie korzystają z niego, to znacznie częściej osoby starsze (tylko co czwarta osoba w wieku 65 i więcej lat, która posiada w domu komputer, faktycznie z niego korzysta), słabiej wykształcone (wśród osób z wykształceniem podstawowym mających komputer korzysta tylko 27%), pracujące w rolnictwie, emeryci, renciści. Mniej domowników korzysta z komputerów w małych miastach i na wsi. Wykazują one niską świadomość korzyści płynących z wykorzystania Internetu, nie wiedzą jak mogłyby z pomocą Internetu zaspokajać swoje potrzeby lub rozwiązywać problemy, nie posiadają wiedzy oraz kompetencji cyfrowych. Nie były objęte edukacją w zakresie technologii informacyjno-

⁶³ Osoby starsze, kobiety, osoby o niskim wykształceniu, bezrobotni, niepełnosprawni, młodzież z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym, imigranci, mniejszości etniczne, osoby mieszkające w regionach peryferyjnych i na terenach wiejskich, za: *Benchmarking in a Policy Perspective: Final Summary Report*, 2007, na zlecenie Komisji Europejskiej, w Studium Wykonaności projektu *Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej. Województwo warmińsko-mazurskie*, str. 188

⁶⁴ 69,4 proc. Polaków posiada komputer we własnym gospodarstwie domowym (częściej są to gospodarstwa wieloosobowe), ale aż 17,3 proc. osób w wieku powyżej 16 roku życia z niego nie korzysta. Dostęp do Internetu jest w 51,4 proc. gospodarstw domowych. Odsetek komputerów domowych podłączonych do sieci wynosi 85 proc., jednak aż 13,1 proc. osób, które mieszkają w gospodarstwach z komputerem podłączonym do Internetu, w ogóle z niego nie korzysta. 34,5 proc. wszystkich gospodarstw domowych nie ma dostępu do Internetu, ale powody tego braku są inne niż finansowe. Najczęściej wymieniane powody to przede wszystkim brak potrzeby, na którą wskazuje aż połowa gospodarstw bez sieci. W dalszej kolejności są: brak odpowiedniego sprzętu, zbyt duże koszty łącza i brak umiejętności korzystania. W gospodarstwach domowych, w których nie ma komputerów jako najczęstsze przyczyny wymieniane są: brak potrzeby korzystania z Internetu (56 proc.), brak odpowiednich umiejętności (34 proc.), brak odpowiedniego sprzętu (43 proc.) i zbyt duże koszty dostępu (27 proc.). Umiejętności korzystania z komputerów są niskie. Osoby, które potrafią korzystać z podstawowych programów biurowych i z internetu to zaledwie 7,5 proc. Polaków; za: *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapliński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2009, str. 281-309

komunikacyjnych, a rynek pracy nie wywarł na nich wystarczającej presji na wykorzystanie komputerów i zdobycie umiejętności ich obsługi. W dużej mierze grupę tę stanowią osoby w wieku produkcyjnym, co grozi ich wykluczeniem zawodowym, ze względu na niski poziom kompetencji cyfrowych. W tej grupie, działań pozytywnych (np. dedykowanych szkoleń) wymagają kobiety⁶⁵.

- **Korzystanie z komputerów/ Internetu jest niezwykle silnie zróżnicowane ze względu** na różne czynniki społeczno-demograficzne (m.in. wykształcenie, wiek, płeć, dochód/ zamożność, typ rodziny, zawód, status społeczno-zawodowy, wielkość miejscowości zamieszkania, region), przede wszystkim jednak ze względu na **wiek i wykształcenie**.
- Z Internetu korzysta zdecydowana większość młodych (87% osób w wieku 16-24 lata) i bardzo niewiele starszych osób (6% w wieku 65 i więcej lat). W konsekwencji internauci to przede wszystkim ludzie młodzi – 56% stanowią osoby w wieku 16-34 lat. Natomiast wśród niekorzystających aż 73% to osoby powyżej 45 roku życia. Międzypokoleniowy cyfrowy podział jest bardzo silny; może to prowadzić do wielu negatywnych zjawisk społecznych, gdyż wraz ze zwiększeniem znaczenia technologii ICT w różnych dziedzinach życia, osoby, które z nich nie korzystają, będą w coraz większym stopniu wykluczane⁶⁶.
- Z dostępu do sieci internetowej korzystają przede wszystkim osoby uczące się (94 proc. uczniów i studentów) i lepiej wykształcone (83% osób z wyższym wykształceniem). Wśród osób z wykształceniem podstawowym z sieci korzysta zaledwie 7%. Podobnie jak w przypadku różnic związanych z wiekiem, również pod względem wykształcenia istnieje prawdziwa przepaść między osobami słabiej, a tymi lepiej wykształconymi i uczącymi się.
- Dostępność komputerów i Internetu w gospodarstwach domowych jest w dużym stopniu zróżnicowana ze względu na typ rodziny. Sytuacja rodzin niepełnych jest tu wyraźnie gorsza niż sytuacja małżeństw z dziećmi. W Polsce, w rodzinach niepełnych żyje 1 mln 200 tys. osób dorosłych, a wychowuje się w nich około 2 mln dzieci (ponad 1 mln stanowią samotne matki, a około 120 tys. samotni ojcowie)⁶⁷.
- Mężczyźni korzystają z technologii informacyjno-komunikacyjnych nieco częściej niż kobiety (mimo że dwa lata temu nie było różnic, jeśli chodzi o korzystanie z komputerów). Wśród mężczyzn z komputerów korzysta 57%, a Internetu prawie 53%, wśród kobiet odsetki te są o niecałe 4 punkty procentowe niższe (53,3% i 49,2%).
- Bardzo duże różnice występują pomiędzy mężczyznami i kobietami jeśli chodzi o powody korzystania z komputera. Kobiety znacznie częściej niż mężczyźni korzystają z komputerów do pracy (M – 29,45 K – 33,1%) i nauki (M – 12,4% K – 16,5%) Częściej też podstawowym sposobem korzystania jest dla nich komunikacja i podtrzymywanie kontaktów przez Internet. Mężczyźni natomiast znacznie częściej wykorzystują komputery do rozrywki (M – 34,7% K – 23,6%) i nieco częściej do szukania informacji (M – 28,2% K – 26,2%).

⁶⁵ Studium Wykonalności projektu Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej. Województwo warmińsko-mazurskie

⁶⁶ O ile nie zaznaczono inaczej, podawane dane za: Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków, red. J. Czapliński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2009, str. 281-309

⁶⁷ www.wstroneojca.pl

- Blisko 47% osób niepełnosprawnych nigdy nie korzysta z komputerów i Internetu⁶⁸.
- Poszerzanie oferty elektronicznych usług publicznych i prywatnych, wymieniane jako czynnik wpływający na ograniczenie zjawiska wykluczenia cyfrowego⁶⁹, bez szeroko zakrojonych działań informacyjno-edukacyjnych skierowanych do grup szczególnie zagrożonych tym zjawiskiem, może stanowić barierę dostępu do ww. usług, a tym samym wzmacniać wykluczenie.
- Czynniki hamująco wpływające na rozwój społeczeństwa informacyjnego w Polsce, odnoszące się w sposób pośredni do zasady równości szans, ale przekładające się na nierówny dostęp do edukacji, informacji, zatrudniania (oraz innych dóbr i usług), to niski stopień wykorzystania technologii informacyjnych i komunikacyjnych w szkolnictwie, niedostateczne powiązanie systemu edukacji z potrzebami rynku pracy oraz niski wskaźnik kształcenia ustawicznego wśród dorosłych. Ryzyko stanowi także malejące zainteresowanie uczniów/ uczennic i studentów/ studentek naukami technicznymi i ścisłymi, starzejące się społeczeństwo, niechęć i obawa osób starszych (pokolenie powyżej 60-go roku życia) przed korzystaniem z nowych technologii oraz zagrożenie wykluczeniem cyfrowym w odniesieniu do wybranych obszarów geograficznych i grup społecznych⁷⁰.

Równościowe działania⁷¹

Podstawowe założenie – budowana infrastruktura musi być mocno powiązana z działaniami informacyjnymi i edukacyjnymi, ponieważ problemem budowy społeczeństwa informacyjnego w Polsce nie jest wyłącznie technologia, ale także brak umiejętności skutecznego posługiwania się Internetem⁷². Potencjalny dostęp do łącza szerokopasmowego nie zawsze oznacza zdolność wykorzystania jego możliwości. Jako powody braku dostępu do łącza szerokopasmowego najczęściej podawane są zbyt wysokie koszty sprzętu oraz usług lub brak takiej potrzeby, co oznacza, że samo zapewnienie dostępu do technologii informacyjnych i komunikacyjnych nie wystarczy⁷³.

W związku z tym należy podjąć następujące działania równościowe w komponencie szkoleniowym (na który składają się działania informacyjno-edukacyjne) projektu „Sieć szerokopasmowa Polski Wschodniej”:

1. Przeprowadzenie równościowej analizy i diagnozy

- Analiza grup docelowych powinna być dokonana pod kątem płci (*gender analysis*) oraz pod kątem wpływu na płeć (*gender impact assessment*). Analiza pod kątem płci ujawnia różnice między płciami i analizuje je poprzez teorie na temat relacji pomiędzy płciami. Analiza wpływu na płeć ocenia istniejące i/lub potencjalne skutki konkretnych działań na sytuację kobiet i mężczyzn (lub różnych grup kobiet i mężczyzn). Na poziomie projektu analiza wpływu na płeć prognozuje

⁶⁸ www.niepelnosprawni.pl (*Ogólnopolskie badanie sytuacji, potrzeb i możliwości osób niepełnosprawnych* - projekt realizowany przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) oraz Szkołę Wyższą Psychologii Społecznej (SWPS) współfinansowany przez Europejski Fundusz Społeczny).

⁶⁹ Studium wykonalności projektu Sieć szerokopasmowa Polski Wschodniej

⁷⁰ Strategia rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce do roku 2013, grudzień 2008

⁷¹ Z uwagi na szczegółowe rekomendacje dotyczące komponentu szkoleniowego, zawarte w Studium wykonalności projektu Sieć szerokopasmowa Polski Wschodniej, wymienione działania stanowią podstawę realizacji polityki równości szans w odniesieniu do działań informacyjno-edukacyjnych.

⁷² PO RPW 2007-2013, Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2 października 2007, str. 82

⁷³ Strategia rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce do roku 2013, grudzień 2008

jak planowane działania wpłyną na sytuację kobiet i mężczyzn w danym obszarze problemowym, jakie rezultaty, w odniesieniu do różnych grup kobiet i mężczyzn przyniesie projekt.

- Analiza powinna zawierać odwołanie do barier równości⁷⁴, po to aby adekwatnie zaplanować program szkolenia oraz działania towarzyszące. Będzie to szczególnie ważne w odniesieniu do kobiet, które częściej doświadczają dyskryminacji wielokrotnej – ze względu na płeć, niepełną sprawność, wiek itd.
 - Badanie krzyżowe – pod kątem płci i niepełnosprawności – poziomu kompetencji cyfrowych: wiedzy i umiejętności, oraz poziomu motywacji i świadomości potrzeb – w zakresie wykorzystania i posługiwania się narzędziami technologii informacyjno-komunikacyjnych grup zagrożonych wykluczeniem cyfrowym. Wyniki tej diagnozy powinny zostać rzetelnie zweryfikowane z wnioskami zawartymi w Studium Wykonalności (dla każdego województwa Polski Wschodniej), zwłaszcza w odniesieniu do grup zdefiniowanych jako szczególnie zagrożone wykluczeniem cyfrowym, rekomendowanych jako grupy docelowe komponentu szkoleniowego.
 - W ramach diagnozy należy także zbadać – zbierając dane z podziałem na płeć – kto dotychczas korzystał ze szkoleń w zakresie ICT, jakie były rezultaty/ skuteczność oddziaływania tych szkoleń, jak zostały ocenione przez kobiety/ mężczyzn reprezentujących różne grupy społeczne (np. osoby bezrobotne, niepełnosprawne, niewykształcone, osoby starsze, mieszkańcy wsi i mniejszych miejscowości).
 - Wszelkie dane demograficzne powinny być zbierane i analizowane w podziale na płeć oraz rodzaj niepełnosprawności.
2. **Równościowe badanie potrzeb szkoleniowych** – należy zaplanować badanie w taki sposób, aby zebrać oczekiwania i potrzeby zarówno od kobiet jak i od mężczyzn, reprezentujących wszystkie grupy, które zostaną objęte działaniami informacyjno-edukacyjnymi. Przy konstruowaniu badania należy wziąć pod uwagę to, że osoby badane nie będą potrafiły sprecyzować swoich potrzeb szkoleniowych w zakresie doskonalenia kompetencji cyfrowych, co wynika z faktu, że ich wiedza o możliwościach, jakie daje Internet, jest na niskim poziomie, stąd część badanych może nie mieć sprecyzowanych i świadomych potrzeb szkoleniowych. Badanie potrzeb uwzględniające różnorodne perspektywy pozwala na włączanie osób uczestniczących i osób z różnych grup w proces planowania i realizacji działań edukacyjnych. Przy wszelkiego rodzaju ankietach, kwestionariuszach, wywiadach – należy wprowadzić podział na płeć i następnie – co szczególnie istotne – uwzględnić wymiar płci przy zbieraniu i analizowaniu danych.
3. **Równościowa informacja i rekrutacja** – informacja o szkoleniach powinna uwzględniać różnorodność potencjalnych osób uczestniczących i być dostosowana do potrzeb osób z niepełną sprawnością (wzroku, słuchu). Przykładowe rozwiązania to:
- stosowanie języka, który wyraźnie wskazuje na to, że zwracamy się do kobiet i mężczyzn (używanie form żeńsko i męskoosobowych), niestygmatyzującego (np. „inwalida”),

⁷⁴ Komisja Europejska w dokumencie Plan działań na rzecz równości 2006-2010, określiła dziesięć takich barier (nie jest to jednak katalog zamknięty), do których zalicza się: segregacja pozioma i pionowa rynku pracy, różnice w płacach kobiet i mężczyzn, mała dostępność elastycznych rozwiązań czasu pracy, niski udział mężczyzn w wypełnianiu obowiązków rodzinnych, niski udział kobiet w procesach podejmowania decyzji, przemoc ze względu na płeć, niewidoczność kwestii płci w ochronie zdrowia, niewystarczający system opieki przedszkolnej, stereotypy płci we wszystkich obszarach, dyskryminacja wielokrotna, szczególnie w odniesieniu do kobiet starszych, imigrujących, niepełnosprawnych oraz należących do mniejszości etnicznych.

- wykorzystywanie elementów graficznych (do plakatu, ulotki) które nie powielają stereotypów na temat poszczególnych grup, są włączające, uwzględniają różnorodność, pokazują kobiety i osoby z niepełnosprawnością w różnorodnych, aktywnych rolach,
 - umożliwienie zgłaszania się nie tylko w oparciu o formularze, ale także np. przez telefon (dla osób z niepełnosprawnością wzroku),
 - kierowanie informacji profilowanej do wybranych grup (np. do kobiet i mężczyzn opiekujących się osobami zależnymi, kobiet i mężczyzn z terenów wiejskich z niepełną sprawnością itp.) – specjalnie dedykowana promocja: niestereotypowe przekazy, dobre praktyki, pokazywanie wzorców, uwzględnianie różnorodności osób w obrębie jednej grupy.
4. **Dostępność** – pełna dostępność oznacza sytuację, w której wszystkie osoby mogą dostać się na miejsce szkolenia, poruszać się swobodnie i bezpiecznie po obiekcie oraz w jego bezpośrednim otoczeniu, a także korzystać z wszystkich urządzeń i możliwości, jakie daje dane miejsce. Oznacza również pełne uczestnictwo w działaniu edukacyjnym i wszystkich jego elementach. Szczególną wagę należy położyć na zapewnienie korzystania z narzędzi szkoleniowych (komputerów) osobom z niepełną sprawnością (np. syntezy mowy, skontrastowane kolory, powiększony druk, tłumacz języka migowego, klawiatura dla osób niewidomych itp.). Dostępność to także zaplanowanie odpowiedniego terminu (ważne dla osób zajmujących się osobami zależnymi) oraz zapewnienie transportu (dla wielu osób kwestią ograniczającą możliwość uczestnictwa mogą być koszty transportu, albo brak publicznej oferty w tym zakresie).
 5. **Materiały szkoleniowe** – „technicznie” dostosowane do potrzeb osób z niepełną sprawnością; na poziomie merytorycznym uwzględniające różnorodność doświadczeń, potrzeb i ról społecznych, zawodowych, płciowych pełnionych przez osoby uczestniczące, zawierające niestereotypowe przekazy oraz przełamujące tradycyjny podział ról, którego efektem jest defaworyzowanie kobiet na rynku pracy.
 6. **Równościowy program** – program szkoleń powinien się odnosić zarówno do praktycznych, jak i strategicznych potrzeb⁷⁵ uczestników i uczestniczek szkoleń. Jakkolwiek w *Studium wykonalności do projektu* zaznaczono, iż w procesie projektowania programu szkoleniowego powinny być uwzględnione poglądy szkolonych (w przeważającej mierze konserwatywne i tradycjonalistyczne), osiągnięcie założeń komponentu szkoleniowego („tematyka szkoleń dotyczyć ma zagadnień związanych z wykorzystaniem komputera i Internetu **do pełnego uczestniczenia w życiu publicznym i społecznym osoby**, której dotyczy problem wykluczenia cyfrowego, a ze względu na preferowaną grupę docelową, **ma stanowić podstawę do nabywania przez osobę szkoloną kompetencji cyfrowych zwiększających jej szansę na rynku pracy**”⁷⁶), będzie związane raczej z rozszerzeniem perspektywy osób uczestniczących, co do własnej roli pełnionej w życiu publicznym i społecznym, a także na rynku pracy. W perspektywie krótkofalowej chodzi o realizację praktycznych potrzeb osób uczestniczących (nabycie umiejętności korzystania z komputera/ Internetu), ale cel długofalowy odnosi się do potrzeb

75 Potrzeby praktyczne – wynikają z bieżących, praktycznych problemów i możliwości ich rozwiązywania, np. zapewnienie dostępu do opieki zdrowotnej, rynku pracy, edukacji czy kredytów. Są wynikiem istniejącego podziału pracy między kobietami a mężczyznami. Potrzeby strategiczne – związane z potrzebą posiadania równego statusu społecznego w różnych obszarach życia, gwarantującego jego wysoką jakość. Są związane ze statusem obu płci w społeczeństwie. Wymagają zmian strukturalnych.

76 Studium wykonalności do projektu Sieć szerokopasmowa Polski Wschodniej, województw warmińsko-mazurskie, str. 460, podkreślenia własne

strategicznych – aby kobiety i mężczyźni, bez względu na stopień sprawności, wiek, miejsce zamieszkania itd. mieli równe szanse w dostępie do edukacji, zatrudnienia, informacji, usług itd. – a to wymaga przełamywania tradycyjnych, opartych na stereotypach, przekonań na temat płci i ról społecznych kobiet i mężczyzn.

Oś priorytetowa III: Wojewódzkie ośrodki wzrostu

Działanie III.1 Systemy miejskiego transportu zbiorowego

Cel działania

Zwiększenie mobilności mieszkańców oraz funkcjonalności i efektywności ekonomicznej transportu miejskiego.

Przykładowe rodzaje projektów

I. Budowa i inne roboty budowlane w zakresie sieci: szynowych (w tym szybkiego tramwaju), trolejbusowych, autobusowych polegająca na:

- budowie i innych robotach budowlanych w zakresie układu torowego na trasach, pętlach, bocznicach i zajezdniach oraz zakupie taboru szynowego
- adaptacji sieci kolejowej do potrzeb miejskiego transportu publicznego,
- budowie i innych robotach budowlanych w zakresie sieci energetycznej i podstacji trakcyjnych tramwajowych czy trolejbusowych oraz zakupie taboru tramwajowego czy trolejbusowego
- przebudowie infrastruktury drogowej, w ciągu której znajduje się torowisko
- zakupie szynobusów, taboru trolejbusowego lub wymianie taboru autobusowego na czysty
- ekologicznie (w każdym przypadku – spełniającego najwyższą obowiązującą w Polsce normę) połączonym z przebudową sieci trakcyjnej bądź infrastruktury drogowej na potrzeby miejskiego transportu publicznego,
- wyposażeniu dróg i torowisk w obiekty inżynieryjne i niezbędne urządzenia drogowe, służące bezpieczeństwu ruchu pojazdów transportu publicznego,
- budowie i innych robotach budowlanych w zakresie zajezdni autobusowych, tramwajowych i trolejbusowych wraz z infrastrukturą i zagospodarowaniem terenu, służącym prowadzeniu działalności podstawowej (bez prowadzenia działalności usługowo – gospodarczej otwartej na inne podmioty),
- budowie i innych robotach budowlanych w zakresie przystanków, stacji i węzłów przesiadkowych zintegrowanych z różnymi rodzajami systemów transportu, w tym systemów parkingów dla samochodów „Parkuj i Jedź” („*Park & Ride*”) oraz dla rowerów („*Bike & Ride*”) przy krańcowych przystankach komunikacji zbiorowej wraz z towarzyszącą infrastrukturą służącą obsłudze pasażerów,
- wyposażeniu dróg w infrastrukturę służącą obsłudze transportu publicznego (np. zatoczki, podjazdy, zjazdy) oraz pasażerów (np. przystanki, wysepki).

II. Zakup oraz montaż urządzeń z zakresu telematiki, wyłącznie w przypadku realizacji zadań wymienionych w punkcie powyżej:

- systemów centralnego sterowania sygnalizacją,
- systemów sygnalizacji akustycznej,
- systemów sygnalizacji świetlnej wzbudzanej przez
- autobusy, trolejbusy, tramwaje (sygnalizacja akomodacyjna),
- systemów monitorowania ruchu na kluczowych trasach, w tunelach, newralgicznych punktach miasta
- wraz z informowaniem o aktualnej sytuacji ruchowej,
- systemów dystrybucji i identyfikacji biletów,
- systemów nawigacji satelitarnej dla usprawnienia ruchu i podniesienia bezpieczeństwa transportu publicznego,
- systemów informacji dla podróżnych – elektroniczne tablice informacyjne, w tym systemy *on-line*,
- systemów monitorowania bezpieczeństwa montowanych na przystankach, peronach, stacjach,
- węzłach przesiadkowych, parkingach oraz w taborze,
- systemów informacji o sytuacji ruchu,
- systemów sterowania i zarządzania parkingami,
- systemów informacji o środowisku na potrzeby transportu miejskiego,
- systemów identyfikacji pojazdów niebezpiecznych i przekraczających dopuszczalną wagę,
- systemów analiz i planowania komunikacyjnego.

Kluczowe bariery i wyzwania związane z równością szans

- Przestrzeganie przepisów prawa budowlanego nie oznacza, że spełniona jest zasada równości szans. Przepisy prawa budowlanego nie zawierają kompleksowego katalogu rozwiązań w obszarze równości szans, w związku z tym zastosowanie takich rozwiązań wymaga specjalistycznej wiedzy w tym zakresie⁷⁷.
- Przepisy prawa budowlanego dopuszczają możliwość odstąpienia w szczególnych przypadkach od przepisów dotyczących zapewniania niezbędnych warunków korzystania z obiektu osobom niepełnosprawnym⁷⁸.
- Przepisy prawa budowlanego nie zabezpieczają w sposób jednoznaczny faktycznego i skutecznego wykonania dostosowania obiektu do potrzeb osób niepełnosprawnych (np. brak wymogów posiadania opinii spełniania warunków dostępności dla osób niepełnosprawnych itp.)⁷⁹.

⁷⁷ Por. Rozmowa Zielonego Światła z Markiem Wierzchowskim, konsultantem krajowym ds. inżynierii ruchu w Ministerstwie Transportu, konsultantem merytorycznym przy projekcie Dutch Town w Puławach – odpowiedzialnym za realizację prac projektowych, Zielone Światło Biuletyn Centrum Zrównoważonego Transportu, nr 10/2007, str. 2-3

⁷⁸ Por. Polska droga do konwencji o prawach osób niepełnosprawnych ONZ, FIRR, Kraków 2009, str. 67-71

⁷⁹ Ibidem

- Przepisy prawa budowlanego nie precyzują kogo należy rozumieć pod pojęciem osoba niepełnosprawna, co może prowadzić do różnorodnych interpretacji tych przepisów.
- Przepisy dotyczące dróg publicznych nie precyzują, kto jest odpowiedzialny za zapewnianie dostępności dróg, ulic, chodników dla osób z niepełnosprawnościami⁸⁰.
- Niekompletne dane dotyczące pasażerów komunikacji miejskiej – brakuje danych istotnych z uwagi na realizację zasady równości szans tj.: liczby pasażerów w podziale na płeć, niepełnosprawność, wiek, posiadanie dzieci, rodzaj odbywanej podróży, itd. Dostępne dane podają jedynie ogólną liczbę pasażerów.
- Przepisy prawa budowlanego nie definiują specyficznych potrzeb różnych grup użytkowników obiektów budowlanych. Świadomość i wiedza na temat różnic między poszczególnymi grupami użytkowników/pasażerów oraz potrzeb poszczególnych grup jest warunkiem niezbędnym do właściwego dostosowania obiektów (w tym dróg i infrastruktury drogowej).
- Stale zmniejsza się liczba pasażerów transportu miejskiego – w ciągu ostatnich 10 lat o 19%⁸¹ – na rzecz przejazdów samochodami osobowymi. Można postawić tezę, że z transportu miejskiego korzystają osoby, których nie stać na samochód lub nie mogą z niego skorzystać z uwagi np. na stan zdrowia⁸².
- W zależności od rodzaju niepełnosprawności (ruchowa, sensoryczna, poznawcza) pasażerowie mają odmienne potrzeby w zakresie informacji pasażerskiej.
- Funkcjonowanie stereotypowych wyobrażeń i przekonań na temat poszczególnych grup pasażerów m.in.: osoby z niepełnosprawnością to osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich; nie potrzeba specjalnych udogodnień dla osób z niepełnosprawnością, bo zawsze może im ktoś pomóc wejść do autobusu; wszystkim pasażerom najbardziej zależy na tym, żeby jak najszybciej dojechać z miejsca na miejsce.
- W rozwiązaniach transportowych, których nadrzędnym celem jest czas przejazdu, a nie dostępność i odpowiedź na potrzeby różnorodnych klientów przyjmuje się rozwiązania, które są niedostępne, bądź niebezpieczne dla tzw. „klienta niestandardowego”, który jak pokazały badania amerykańskie dotyczą grupy ok. 60% klientów, a to oznacza, że zdecydowana większość klientów jest niestandardowa.
- Zatrudnianie pracowników do projektu z uwzględnieniem kryterium płci stanowi naruszenie kodeksu pracy i jest działaniem dyskryminacyjnym.

⁸⁰ Ibidem

⁸¹ Wg danych Izby Gospodarczej Komunikacji Miejskiej, <http://www.igkm.pl/site/statinfo/przewozy.html>

⁸² Por. Zintegrowany plan transportu publicznego dla Kielc, Kraków 2008, str. 12, wersja on-line dostępna na stronie http://ztm.kielce.pl/pdf/plan_rozwoju.pdf

- Powszechnie przyjmowane priorytety polityki transportowej są następujące: szybkość poruszania się po danej drodze i transport samochodowy⁸³. Takie założenia przekładają się na rozwiązania techniczne przyjmowane podczas przebudowy danej drogi. Należy postawić pytanie czy wszystkie grupy użytkowników drogi podzielają tak sformułowane priorytety dla transportu miejskiego.

Równościowe działania:

1. **Przeprowadzenie równościowej diagnozy** – badanie pasażerów komunikacji miejskiej pod kątem płci, niepełnosprawności, wieku itd. w regionach objętych wsparciem. W ramach diagnozy należy zbadać – zbierając dane z podziałem na płeć:
 - kto korzysta z komunikacji miejskiej,
 - jakie są trasy i typy podróży komunikacją miejską dla poszczególnych grup,
 - jakie bariery dostępu napotykają poszczególne grupy pasażerów, z uwzględnieniem różnych typów niepełnosprawności.
2. **Zaplanowanie i przeprowadzenie spotkań konsultacyjnych** na etapie planowania, projektowania inwestycji z przyszłymi użytkownikami inwestycji (osoby z niepełnosprawnością, rodzice z małymi dziećmi, kobiety i mężczyźni w starszym wieku i/lub przedstawiciele instytucji reprezentujących interesy tych grup) w celu zapoznania zespołu projektowego ze specyfiką barier dostępu. Rezultatem spotkań powinna być mapa specyficznych potrzeb kobiet i mężczyzn w różnym wieku i sytuacji rodzinnej, z różnymi niepełnosprawnościami, która powinna zostać uwzględniona podczas przygotowania opisu projektu.
3. **Ustalenie równościowych celów i wskaźników** – na podstawie diagnozy regionalnej należy określić dwie rzeczy: jakie grupy będą odbiorcami nowej infrastruktury transportu miejskiego oraz jakich barier dostępu te grupy doświadczają, a następnie podjąć działania zmierzające do eliminacji tych barier.

Główne bariery dostępu:

- **osoby z niepełnosprawnością ruchową (w tym osoby poruszające się na wózkach)**
 - a. różnica poziomów: między jezdnią a podłogą pojazdu, między poziomem jezdni a poziomem chodnika (wysoki krawężnik), poziomem chodnika a poziomem podłogi budynku (stopień), między poziomami pięter w budynku (schody)
 - b. zbyt wąskie przejścia, drzwi
 - c. zbyt mała przestrzeń uniemożliwiająca obrót na wózku
 - d. drzwi otwierane „na zewnątrz”
 - e. nierówności powierzchni chodnika, ulicy
 - f. informacje umieszczane zbyt wysoko, znacznie powyżej linii wzroku osoby siedzącej na wózku
 - g. śliska nawierzchnia
 - h. brak lub nieczytelna informacja o różnicach poziomów (wymienione w pkt. a)
- **osoby z niepełnosprawnością wzroku**

⁸³ Por. Ibidem

- a. informacje niedostosowane do możliwości percepcyjnych (brak komunikatów, instrukcji, formularzy w alfabecie Braille'a, na nośnikach CD, DVD i innych)
 - b. brak komunikatów dotykowych i/lub dźwiękowych ułatwiających orientację w przestrzeni (np. zmiana faktury nawierzchni dróg, inny dźwięk)
 - c. niewyraźne, mało kontrastowe, nieczytelne oznakowania o zbyt małej czcionce
 - d. złe (zbyt jasne lub zbyt ciemne) oświetlenie
- **osoby z niepełnosprawnością słuchu**
 - a. informacje niedostosowane do możliwości percepcyjnych (brak komunikatów w języku migowym lub w formie wizualnej)
 - b. systemy informacyjne i alarmowe wykorzystujące jedynie kanał dźwiękowy
- **osoby z niepełnosprawnością poznawczą**
 - a. zbyt skomplikowane napisy, informacje
 - b. niejednoznaczne, niekonsekwentne oznaczenia
 - c. trudności w lokalizacji poszczególnych części budynku
 - d. trudności w obsłudze urządzeń (np. automaty biletowe, bankomaty)
4. **Przeprowadzenie analizy wpływu na płeć/ niepełnosprawność** przyjętych w projekcie rozwiązań. Rezultatem analizy powinna być ocena **potencjalnych skutków przyjętych** rozwiązań dla kobiet i mężczyzn/osób pełnosprawnych i niepełnosprawnych.
 5. **Przeprowadzenie analizy dostępności** dla poszczególnych grup pasażerów na etapie projektu. Rezultatem analizy powinna być ocena przyjętych rozwiązań technicznych pod względem ich dostępności dla poszczególnych grup pasażerów oraz ewentualne zalecenia zmian. Analiza dostępności może polegać na wizycie przedstawicieli/ek organizacji pozarządowych, które brały udział w konsultacjach projektu.
 6. **Powołanie na potrzeby projektu zespołu konsultantów ds. równości/konsultanta ds. równości**, którego zadaniem będzie monitorowanie i analizowanie rozwiązań projektowanych pod kątem dostępności dla kobiet i mężczyzn/ osób pełno i niepełnosprawnych. Rezultatem działania powinno być wdrożenie procedury weryfikacji rozwiązań projektowych pod kątem dostępności dla kobiet i mężczyzn/ osób pełno i niepełnosprawnych.
 7. **Zaprojektowanie i rozmieszczenie tablic informacyjnych z uwzględnieniem specyficznych potrzeb komunikacyjnych pasażerów.** W projektowaniu i rozmieszczeniu wszelkich rodzajów tablic z informacjami należy zadbać o to, żeby: komunikaty były podawane w różnej formie (wizualnie – piktogramy, w formie audio, alfabet Braille'a) oraz w sposób logiczny, czytelny i jednoznaczny. Tablice powinny znajdować się w miejscu łatwo dostępnym – tak aby osoby, które mają taką potrzebę (np. słabowidzące lub poruszające się na wózkach inwalidzkich) mogły maksymalnie się do nich zbliżyć. Należy pamiętać, że tablice informacyjne zawieszone na wysokości wzroku przeciętnego mężczyzny, są niedostępne dla osób poruszających się na wózku, dzieci, osób niższych.

8. **Uwzględnienie zapisów związanych z kwestiami dostępności w Specyfikacji Istotnych Warunków Zamówienia.** SIWZ może precyzować zarówno wymagane doświadczenie wykonawcy w zakresie ułatwiania dostępu, wymagane kwalifikacje kadry, jak również precyzować warunki techniczne obiektu/urządzenia tak, aby odpowiadało ono zróżnicowanym potrzebom przyszłych użytkowników. W celu lepszego opisu warunków technicznych obiektu można przeprowadzić konsultacje zapisów SIWZ z organizacjami działającymi na rzecz poszczególnych grup osób.
9. **Opracowanie projektów budowlanych/architektonicznych w oparciu o zasady projektowania uniwersalnego.** Na etapie projektowania obiektu należy zadbać o to, żeby wykonawca projektu posiadał wiedzę i umiejętności z zakresu projektowania uniwersalnego i wykonał projekt zgodnie z jego zasadami projektowania uniwersalnego. *Informacje na temat podejścia „projektowanie uniwersalne” znajdują się w części niniejszego raportu dotyczącej analizy literatury.*
10. **Wskazanie w budżecie projektów kosztów odnoszących się do kwestii związanych z równością szans.** Wyszczególnienie takich kosztów pozwoli zweryfikować rzeczywiste nakłady na działania związane z ułatwianiem dostępu lub polepszeniem bezpieczeństwa i wymusi refleksję nad sposobem realizacji zasady równości szans.
11. **Komunikowanie zasady równości w promocji projektu.** Z uwagi na kluczową rolę świadomości barier i ograniczeń związanych z dostępem różnych grup użytkowników, promocja projektu powinna zakładać wyraźne komunikowanie przyjętych rozwiązań w tym zakresie. Z jednej strony zachęci to przyszłych użytkowników do korzystania z obiektu, z drugiej strony wpłynie na podniesienie świadomości istnienia tego zagadnienia wśród wykonawców i kadry projektu.
12. **Zastosowanie specyficznych rozwiązań technicznych w projekcie.** Poniższe rozwiązania techniczne stanowią katalog przykładowych ułatwień dostępu i nie wyczerpują wszystkich możliwych rozwiązań. Bibliografia pozycji dotyczących rozwiązań technicznych znajduje się w części dot. analizy literatury.

Rozwiązania techniczne zapewniające dostępność i bezpieczeństwo:

- łatwe do odczytu oznaczenia w postaci zmiany faktury nawierzchni w pieszych ciągach komunikacyjnych, na przystankach dla oznakowania np. skrajni peronu, okolicy przystanku, przeszkody w postaci elementu małej architektury itd.,
- wycięcie/niesadzenie krzewów wokół przystanku w celu zapewnienia widoczności i bezpieczeństwa,
- zastosowanie przejrzystych wiat przystanków w celu zapewnienia widoczności i bezpieczeństwa,
- instalacja pętli indukcyjnych w budynkach, które ułatwiają osobom z niepełnosprawnością słuchu korzystanie z urządzeń wspomagających słyszenie, w miejscach publicznych pętle mogą być instalowane w takich miejscach jak: dworce, recepcje, stanowiska obsługi klientów, kasy, punkty informacyjne, kina, teatry, sale konferencyjne i wykładowe,
- ujednolicony system sygnałów dźwiękowych na przejściach dla pieszych,
- zapewnienie miejsc wypoczynkowych (np. ławeczki, siedziska) w przypadku ciągów ruchu pieszego o dużym stopniu nachylenia,

- wydłużenie limitu czasu sygnalizowanego poprzez sygnalizatory dźwiękowe przy przejściach dla pieszych w miejscach często uczęszczanych przez użytkowników mających trudności w poruszaniu się (np. okolice szpitali, ośrodków zdrowia itp.),
- osłonięcie sygnalizatorów świetlnych przed bezpośrednim oświetleniem światła słonecznego dla uniknięcia refleksów,
- dublowanie sygnałów informacyjnych: wzrokowe (tablice informacyjne, piktogramy, oznaczenia graficzne), dźwiękowe (systemy audio), dotykowe (oznaczenia w alfabecie Braille'a, różnice w strukturze nawierzchni), werbalne (punkty informacji i pomocy),
- budowa przystanku autobusowego typu przylądkowego – w związku z ograniczoną ilością miejsca w przypadku przystanku zatokowego przedni zderzak autobusu może najeżdżać na krawężnik. Kierowcy autobusu radzą sobie w takiej sytuacji parkując w większej odległości od krawężnika co w konsekwencji utrudnia lub uniemożliwia wsiadanie kobietom i mężczyznom na wózkach inwalidzkich i/lub kobietom i mężczyznom podróżującym z wózkiem dziecięcym,
- montowanie tablic informacyjnych na wysokości i w miejscach umożliwiających jak najbliższe podejście do nich, również osobom niskim i poruszającym się na wózkach.

Działanie III.2 Infrastruktura turystyki kongresowej i targowej

Cel działania

Stworzenie warunków dla dynamicznego rozwoju turystyki kongresowej i targowej.

Przykładowe rodzaje projektów

Inwestycje infrastrukturalne związane z budową i innymi robotami budowlanymi oraz wyposażeniem obiektów: wystawienniczych i targowych; kongresowych i konferencyjnych (również na terenie miast powiatowych) umożliwiających organizację imprez o charakterze ponadregionalnym i międzynarodowym.

Kluczowe zjawiska związane z równością szans

- Przestrzeganie przepisów prawa budowlanego nie oznacza, że spełniona jest zasada równości szans. Przepisy prawa budowlanego nie zawierają kompleksowego katalogu rozwiązań w obszarze równości szans w związku z tym zastosowanie takich rozwiązań wymaga specjalistycznej wiedzy w tym zakresie.
- Przepisy prawa budowlanego nie precyzują kogo należy rozumieć pod pojęciem osoba niepełnosprawna co może prowadzić do różnorodnych interpretacji tych przepisów.
- Przepisy prawa budowlanego dopuszczają możliwość odstąpienia w szczególnych przypadkach od przepisów dotyczących zapewniania niezbędnych warunków korzystania z obiektu osobom niepełnosprawnym⁸⁴.

⁸⁴ Por. *Polska droga do konwencji o prawach osób niepełnosprawnych ONZ, FIRR, Kraków 2009*, str. 67-71

- Przepisy prawa budowlanego nie zabezpieczają w jednoznaczny sposób faktycznego i skutecznego wykonania dostosowania obiektu do potrzeb osób niepełnosprawnych (np. brak wymogów posiadania opinii spełniania warunków dostępności dla osób niepełnosprawnych itp.)⁸⁵.
- Przepisy prawa budowlanego nie definiują specyficznych potrzeb różnych grup użytkowników obiektów budowlanych. Świadomość i wiedza na temat różnic między poszczególnymi grupami użytkowników oraz potrzeb poszczególnych grup jest warunkiem niezbędnym do właściwego dostosowania obiektów (w tym infrastruktury kongresowej i targowej). Podstawowymi barierami w zakresie dostępności infrastruktury są:
 - **dla osób z niepełnosprawnością ruchową (w tym osoby poruszające się na wózkach)**
 - a. różnica poziomów: między jezdnią a podłogą pojazdu, między poziomem jezdni a poziomem chodnika (wysoki krawężnik), poziomem chodnika a poziomem podłogi budynku (stopień), między poziomami pięter w budynku (schody)
 - b. zbyt wąskie przejścia, drzwi
 - c. zbyt mała przestrzeń uniemożliwiająca obrót na wózku
 - d. drzwi otwierające się w stronę użytkownika
 - e. nierówności powierzchni chodnika, ulicy, podłogi
 - f. informacje umieszczane zbyt wysoko, znacznie powyżej linii wzroku osoby siedzącej na wózku
 - g. śliska nawierzchnia
 - h. brak lub nieczytelna informacja o różnicach poziomów (wymienione w pkt. a)
 - **dla osób z niepełnosprawnością wzroku**
 - a. informacje niedostosowane do możliwości percepcyjnych (brak komunikatów, instrukcji, formularzy w alfabecie Braille'a, na nośnikach CD, DVD i innych)
 - b. brak komunikatów dotykowych i/lub dźwiękowych ułatwiających orientację w przestrzeni (np. zmiana faktury nawierzchni dróg, inny dźwięk)
 - c. niewyraźne, mało kontrastowe oznakowania
 - d. złe (zbyt jasne lub zbyt ciemne) oświetlenie
 - **dla osób z niepełnosprawnością słuchu**
 - a. informacje niedostosowane do możliwości percepcyjnych (brak komunikatów w języku migowym lub w formie wizualnej)
 - b. systemy alarmowe wykorzystujące jedynie kanał dźwiękowy
 - **dla osób z niepełnosprawnością poznawczą**
 - a. niejednoznaczne, niekonsekwentne oznaczenia
 - b. trudności w lokalizacji poszczególnych części budynku

⁸⁵ Ibidem

- c. trudności w obsłudze urządzeń (np. automaty biletowe, automaty samoobsługowe, bankomaty)
- Otoczenie obiektu stanowi ważny element związany z dostępnością. Nawet najlepiej dostosowana przestrzeń konferencyjna nie da możliwości skorzystania z niej jeśli ścieżki i drogi dojazdowe do tego obiektu również nie będą dostępne.
- W zależności od rodzaju niepełnosprawności (ruchowa, sensoryczna, poznawcza) różne grupy użytkowników będą miały odmienne potrzeby w zakresie informacji.
- Zagadnienie bezpieczeństwa w projektach infrastrukturalnych wiąże się zarówno z parametrami bezpieczeństwa, jakie powinien spełnić dany obiekt, jak również z subiektywnym odczuciem bezpieczeństwa jego użytkowników. Ważnym elementem związanym z bezpieczeństwem w tego typu projektach jest system bezpieczeństwa przeciwpożarowego, w tym system sygnalizacyjny, który powinien być dostosowanych do różnego typu możliwości percepcyjnych użytkowników obiektu.
- Zasada równości szans nie polega na deklaracji zatrudnienia w projekcie osób konkretnej płci. Zatrudnianie pracowników z uwzględnieniem kryterium płci stanowi naruszenie kodeksu pracy i jest działaniem dyskryminacyjnym.
- Brak równościowych celów i wskaźników w projekcie powoduje, że tematyka równości szans nie jest traktowana priorytetowo. Może to mieć przełożenie na sposób wykonania obiektu, którego jakość wiąże się ze świadomością potrzeby dostosowania obiektu do zdefiniowanych potrzeb różnych grup użytkowników.

Równościowe działania

1. **Przeprowadzenie równościowej diagnozy** – badanie pasażerów komunikacji miejskiej pod kątem płci, niepełnosprawności, wieku itd. w regionach objętych wsparciem. W ramach diagnozy należy zbadać – zbierając dane z podziałem na płeć:
 - kto korzysta z infrastruktury kongresowej i targowej,
 - w jaki sposób poszczególne grupy użytkowników korzystają z tej infrastruktury (np. jak długo przebywają w danym pomieszczeniu, kiedy odwiedzają dane pomieszczenie)
 - jakie bariery dostępu napotykają poszczególne grupy użytkowników, z uwzględnieniem różnych typów niepełnosprawności.
2. **Zaplanowanie i przeprowadzenie spotkań konsultacyjnych** na etapie planowania, projektowania inwestycji z przyszłymi użytkownikami (osoby z niepełnosprawnością, rodzice z małymi dziećmi, kobiety i mężczyźni w starszym wieku i/lub przedstawiciele instytucji reprezentujących interesy tych grup) w celu zapoznania zespołu projektowego ze specyfiką barier dostępu. Rezultatem spotkań powinna być mapa specyficznych potrzeb kobiet i mężczyzn w różnym wieku i sytuacji rodzinnej, z różnymi niepełnosprawnościami.
3. **Ustalenie równościowych celów i wskaźników** – na podstawie diagnozy regionalnej należy określić jakie grupy stanowią przewidywanych odbiorców nowej infrastruktury, a następnie,

uwzględniając bariery, których doświadczają poszczególne grupy użytkowników, podjąć działania eliminujące te bariery.

4. **Przeprowadzenie analizy wpływu na płeć/ niepełnosprawność** przyjętych w projekcie rozwiązań. Rezultatem analizy powinna być ocena **potencjalnych skutków przyjętych** rozwiązań dla kobiet i mężczyzn/osób pełnosprawnych i niepełnosprawnych.
5. **Przeprowadzenie analizy dostępności** dla poszczególnych grup pasażerów na etapie projektu. Rezultatem analizy powinna być ocena przyjętych rozwiązań technicznych pod względem ich dostępności dla poszczególnych grup pasażerów oraz ewentualne zalecenia zmian. Analiza dostępności może polegać na wizycie przedstawicieli/ek organizacji pozarządowych, którzy brali udział w konsultacjach projektu.
6. **Powołanie na potrzeby projektu zespołu konsultantów ds. równości/konsultanta/ki ds. równości**, którego zadaniem będzie monitorowanie i analizowanie rozwiązań projektowanych pod kątem dostępności dla kobiet i mężczyzn/ osób pełno i niepełnosprawnych. Rezultatem działania powinno być wdrożenie procedury weryfikacji rozwiązań projektowych pod kątem dostępności dla kobiet i mężczyzn/ osób pełno i niepełnosprawnych.
7. **Zaprojektowanie i rozmieszczenie tablic informacyjnych z uwzględnieniem specyficznych potrzeb komunikacyjnych użytkowników.** W projektowaniu i rozmieszczeniu wszelkich rodzajów tablic z informacjami należy zadbać o to, żeby: komunikaty były podawane w różnej formie (wizualnie – piktogramy, w formie audio, alfabet Braille’a) oraz w sposób logiczny, czytelny i jednoznaczny. Tablice powinny znajdować się w miejscu łatwo dostępnym – tak aby osoby, które mają taką potrzebę (np. słabowidzące lub poruszające się na wózkach inwalidzkich) mogły maksymalnie się do nich zbliżyć. Należy pamiętać, że tablice informacyjne zawieszone na wysokości wzroku przeciętnego mężczyzny, są niedostępne dla osób poruszających się na wózku, dzieci, osób niższych.
8. **Włączenie zapisów związanych z kwestiami dostępności do Specyfikacji Istotnych Warunków Zamówienia.** SIWZ może precyzować zarówno wymagane doświadczenie wykonawcy w zakresie ułatwiania dostępu, wymagane kwalifikacje kadry jak również precyzować warunki techniczne obiektu/urządzenia tak, aby odpowiadało ono zróżnicowanym potrzebom przyszłych użytkowników. W celu lepszego opisu warunków technicznych obiektu można przeprowadzić konsultacje zapisów SIWZ z organizacjami działającymi na rzecz poszczególnych grup osób.
9. **Opracowanie projektów budowlanych/architektonicznych w oparciu o zasady projektowania uniwersalnego.** Na etapie projektowania obiektu należy zadbać o to, żeby wykonawca projektu posiadał wiedzę i umiejętności z zakresu projektowania uniwersalnego i wykonał projekt zgodnie z jego zasadami.
10. **Wskazanie w budżecie projektów kosztów odnoszących się do kwestii związanych z równością szans.** Wyszczególnienie takich kosztów pozwoli zweryfikować rzeczywiste nakłady na działania związane z ułatwianiem dostępu lub polepszeniem bezpieczeństwa.

11. Komunikowanie zasady równości w promocji projektu. Z uwagi na kluczową rolę świadomości barier i ograniczeń związanych z dostępem różnych grup użytkowników promocja projektu powinna zakładać wyraźne komunikowanie przyjętych rozwiązań w tym zakresie. Z jednej strony zachęci to przyszłych użytkowników do korzystania z obiektu, z drugiej strony wpłynie na podniesienie świadomości istnienia tego zagadnienia wśród wykonawców i kadry projektu.

12. Zastosowanie specyficznych rozwiązań technicznych. Poniższe rozwiązania techniczne stanowią katalog przykładowych ułatwień dostępu i nie wyczerpuje wszystkich możliwych rozwiązań technicznych, które należy zaplanować oddzielnie dla każdego projektu z uwzględnieniem specyficznych potrzeb użytkowników przygotowywanego obiektu:

- integracja systemów zarządzania i kontroli w obiekcie w jeden spójny system,
- antypoślizgowa powierzchnia posadzki w obiekcie,
- powierzchnia podłogi powinna być wykonana z materiałów nie powodujących odblasków, efektów olśnienia,
- łatwe do odczytu oznaczenia w postaci np. zmiany faktury nawierzchni, oznaczeń kolorystycznych lub graficznych w pieszych ciągach komunikacyjnych, wskazujące na kierunek poruszania się i ułatwiające orientację w obiekcie,
- zainstalowanie przeciwpożarowych sygnałów ostrzegawczych zarówno w formie głosowej jak i wizualnej,
- podporządkowanie określonych stref budynku jednemu kolorowi co ułatwia identyfikację,
- zastosowanie systemu naprowadzającego do głównego wejścia do obiektu np. w postaci odmiennej faktury nawierzchni lub ścian,
- zastosowanie we wszystkich budynkach pętli indukcyjnych ułatwiających osobom z niepełnosprawnością słuchu korzystanie z urządzeń wspomagających słyszenie,
- dublowanie sygnałów informacyjnych: wzrokowe (tablice informacyjne, piktogramy, oznaczenia graficzne), dźwiękowe (systemy audio), dotykowe (oznaczenia w alfabecie Braille'a, różnice w strukturze nawierzchni), werbalne (punkty informacji i pomocy),
- stosowanie punktów charakterystycznych np. rzeźby dla ułatwienia orientacji na dużych przestrzeniach,
- zainstalowanie systemów ułatwiających łatwe otwieranie, w przypadku drzwi otwieranych manualnie,
- zastosowanie pochylni o prawidłowym kącie pochylenia wyposażonych w poręcze i ich prawidłowy rozstaw.

Oś priorytetowa IV: Infrastruktura transportowa

Działanie IV.1 Infrastruktura drogowa

Cel działania

Poprawa powiązań z krajowym i międzynarodowym układem transportowym.

Przykładowe rodzaje projektów

Budowa i inne roboty budowlane w zakresie dróg, obwodnic, mostów, tuneli, wiaduktów, estakad, węzłów i skrzyżowań w ciągach tych dróg, w tym infrastruktury towarzyszącej dla tych obiektów (m.in. zjazdy, zatoki autobusowe i inne urządzenia drogowe, sygnalizacja świetlna, bariery ochronne lub ogrodzenia, osłony przeciwoślńieniowe, chodniki, przejścia dla pieszych, ciągi i ścieżki rowerowe, oświetlenie) wraz z budową i innymi robotami budowlanymi w zakresie wyposażenia w infrastrukturę ochrony środowiska (np.: ekrany akustyczne, urządzenia gospodarki wodno-ściekowej, przejścia dla zwierząt, zielen izolacyjna) wynikającymi bezpośrednio z potrzeb przeciwdziałania wzrostowi zagrożenia dla środowiska przyrodniczego, spowodowanego budową, przebudową, remontem infrastruktury drogowej.

Kluczowe wyzwania związane z równością szans

- Przestrzeganie przepisów prawa budowlanego nie oznacza, że spełniona jest zasada równości szans. Przepisy prawa budowlanego nie zawierają kompleksowego katalogu rozwiązań w obszarze równości szans, w związku z tym zastosowanie takich rozwiązań wymaga specjalistycznej wiedzy w tym zakresie⁸⁶.
- Przepisy dotyczące dróg publicznych nie precyzują kto jest odpowiedzialny za zapewnianie dostępności dróg, ulic, chodników dla osób z niepełnosprawnościami⁸⁷.
- Przepisy prawa budowlanego nie precyzują kogo należy rozumieć pod pojęciem osoba niepełnosprawna, co może prowadzić do różnorodnych interpretacji tych przepisów.
- Przepisy prawa budowlanego dopuszczają możliwość odstąpienia w szczególnych przypadkach od przepisów dotyczących zapewniania niezbędnych warunków korzystania z obiektu osobom niepełnosprawnym⁸⁸.
- Przepisy prawa budowlanego nie zabezpieczają w sposób jednoznaczny faktycznego i skutecznego wykonania dostosowania obiektu do potrzeb osób niepełnosprawnych (np. brak wymogów posiadania opinii spełniania warunków dostępności dla osób niepełnosprawnych itp.)⁸⁹.
- Przepisy prawa budowlanego nie definiują specyficznych potrzeb różnych grup użytkowników obiektów budowlanych. Świadomość i wiedza na temat różnic między poszczególnymi grupami użytkowników oraz potrzeb poszczególnych grup jest warunkiem niezbędnym do właściwego dostosowania obiektów (w tym dróg i infrastruktury drogowej). Podstawowymi barierami w zakresie dostępności infrastruktury drogowej są:

⁸⁶ Por. Rozmowa Zielonego Światła z Markiem Wierzychowskim, konsultantem krajowym ds. inżynierii ruchu w Ministerstwie Transportu, konsultantem merytorycznym przy projekcie Dutch Town w Puławach – odpowiedzialnym za realizację prac projektowych, Zielone Światło Biuletyn Centrum Zrównoważonego Transportu, nr 10/2007, str. 2-3

⁸⁷ Ibidem

⁸⁸ Por. Polska droga do konwencji o prawach osób niepełnosprawnych ONZ, FIRR, Kraków 2009, str. 67-71

⁸⁹ Ibidem

- **dla osób z niepełnosprawnością ruchową (w tym osoby poruszające się na wózkach)**
 - a. różnica poziomów: między jezdnią a podłogą pojazdu, między poziomem jezdni a poziomem chodnika (wysoki krawężnik)
 - b. zbyt duży stopień nachylenia podjazdu powodujący ryzyko niekontrolowanego ruchu wózka
 - c. zbyt mała przestrzeń uniemożliwiająca obrót na wózku
 - d. nierówności nawierzchni chodnika, ulicy
 - e. informacje, przyciski umieszczane zbyt wysoko, znacznie powyżej linii wzroku osoby siedzącej na wózku
 - f. śliska nawierzchnia
 - g. brak lub nieczytelna informacja o różnicach poziomów i innych przeszkodach
- **dla osób z niepełnosprawnością wzroku**
 - a. informacje niedostosowane do możliwości percepcyjnych (brak komunikatów, instrukcji, formularzy w alfabecie Braille'a, na nośnikach CD, DVD i innych)
 - b. brak komunikatów dotykowych i/lub dźwiękowych ułatwiających orientację w przestrzeni (np. zmiana faktury nawierzchni dróg, inny dźwięk)
 - c. niewyraźne, mało kontrastowe oznakowania
 - d. złe (zbyt jasne lub zbyt ciemne) oświetlenie
- **dla osób z niepełnosprawnością słuchu**
 - a. informacje niedostosowane do możliwości percepcyjnych (brak komunikatów w języku migowym lub w formie wizualnej)
 - b. systemy alarmowe wykorzystujące jedynie kanał dźwiękowy
- **dla osób z niepełnosprawnością poznawczą**
 - a. zbyt skomplikowane napisy, informacje
 - b. niejednoznaczne, niekonsekwentne oznaczenia
- Użytkownikami drogi są nie tylko kierowcy samochodów, ale także piesi i rowerzyści. Każda z tych grup jest niejednorodna pod względem płci, wieku czy stopnia sprawności. Dla przykładu wg badań przeprowadzonych na zlecenie PZU S.A.⁹⁰ w Polsce: 71% kierowców prowadzących codziennie auto to mężczyźni; za bardzo dobrych kierowców uważają się przede wszystkim mężczyźni w wieku 25-39 lat i osoby, które codziennie używają samochodu; więcej mężczyzn (szczególnie w wieku 40-59 lat) wsiadało za kierownicę po spożyciu alkoholu; kobiety jeżdżą ostrożniej niż mężczyźni – 80% z nich nie brało udziału w żadnej kolizji drogowej.
- W zależności od rodzaju niepełnosprawności (ruchowa, sensoryczna, poznawcza) różne grupy użytkowników drogi będą miały odmienne potrzeby w zakresie informacji drogowej, np. zmian organizacji ruchu.

⁹⁰ Portret Polskiego Kierowcy 2008, http://www.pzu.pl/pub/prezentacja/20081204_Portret_Polskiego_Kierowcy_2008.pdf, str. 5

- Często priorytetem polityki transportowej jest szybkość poruszania się po danej drodze, a także transport samochodowy⁹¹. Takie założenia przekładają się na rozwiązania techniczne przyjmowane podczas przebudowy danej drogi. Należy postawić pytanie czy wszystkie grupy użytkowników drogi dzielają tak sformułowane priorytety polityki transportowej.
- Zagadnienie bezpieczeństwa w projektach infrastrukturalnych wiąże się zarówno z parametrami bezpieczeństwa, jakie powinien spełnić dany obiekt, jak również z subiektywnym odczuciem bezpieczeństwa jego użytkowników. Ważnym elementem związanym z bezpieczeństwem w tego typu projektach jest zapewnienie poczucia bezpieczeństwa podczas prac remontowo-budowlanych, ponieważ powodują one szczególnie dużo utrudnień dla użytkowników dróg. Nieprecyzyjne oznakowania objazdów zmniejszają dostępność danej trasy np. dla turystów.
- Jak wskazują wyniki badań projektu *Jakość życia seniorów w zależności od warunków mobilności*⁹² względy estetyczne drogi mają wpływ na subiektywne poczucie bezpieczeństwa jej użytkowników.
- Zasada równości szans nie polega na deklaracji zatrudnienia w projekcie osób konkretnej płci. Zatrudnianie pracowników z uwzględnieniem kryterium płci stanowi naruszenie kodeksu pracy i jest działaniem dyskryminacyjnym.
- Brak równościowych celów i wskaźników w projekcie powoduje, że tematyka równości szans nie jest traktowana jako istotny obszar. Może to mieć przełożenie na sposób wykonania obiektu, którego jakość wiąże się ze świadomością potrzeby dostosowania obiektu do zdefiniowanych potrzeb różnych grup użytkowników.
- Istotne z punktu widzenia dostępności dla różnych grup użytkowników są następujące elementy infrastruktury drogowej: chodniki (ich szerokość, rodzaj nawierzchni, kąt nachylenia poprzecznego, elementy małej infrastruktury), krawężniki, przejścia dla pieszych (np. wysokość, na której zamontowane są przyciski do uruchamiania sygnalizacji świetlnej, pochylnie umożliwiające pokonanie różnicy poziomów między chodnikiem a jezdnią), odwodnienia drogi. Bariery dostępu w tym przypadku stanowić mogą:
 - o zbyt wąskie chodniki w strefach natężonego ruchu pieszych, co przyczynia się do ich zatłoczenia, które uniemożliwia komfortowe poruszanie się osobom z niepełnosprawnością ruchową (osobom poruszającym się na wózkach inwalidzkich, osobom poruszającym się przy pomocy balkoników, osobom starszym) czy osobom z niepełnosprawnością wzroku (poruszającym się z laską lub psem przewodnikiem) i/lub dodatkowego ograniczenia przestrzeni dla pieszych w przypadku umiejscowienia na chodniku reklam wolnostojących, pojemników na śmieci, drzew, klombów itp.,
 - o brak przestrzeni „zielonej” między strefą ruchu pieszych, a jezdnią co wpływa na zwiększenie ryzyka zaistnienia niebezpieczeństwa np. przypadkowego wtargnięcia na jezdnię,

⁹¹ Por. Zintegrowany plan transportu publicznego dla Kielc, Kraków 2008, str. 12, wersja elektroniczna dostępna na stronie http://ztm.kielce.pl/pdf/plan_rozwoju.pdf

⁹² Z wynikami badań prowadzonych w ramach projektu SIZE *Jakość życia seniorów w zależności od warunków mobilności* 5go Programu Ramowego Komisji Europejskiej można się zapoznać na stronie www.size-project.at.

- o brak krawężników ułatwia bezpośrednie parkowanie na chodniku, co powoduje ograniczenie strefy ruchu pieszych i powstanie bezpośredniej przeszkody, która utrudnia poruszanie się szczególnie osobom z niepełnosprawnością wzroku i osobom poruszającym się na wózkach inwalidzkich,
- o duże nachylenia chodnika powodują utrudnienia w poruszaniu się osób z niepełnosprawnością ruchową (w tym osób starszych) i wzrokową, szczególnie gdy nawierzchnia jest mokra lub śliska, ponieważ każdy poślizg w takiej sytuacji grozi upadkiem wprost na ulicę,
- o zmiany poziomu nawierzchni chodnika, które mogą być powodowane przez: korzenie drzew, biegnące w poprzek chodnika, kurczenie się i rozszerzanie materiału, z którego zbudowana jest nawierzchnia chodnika na mrozie, wyginanie się nawierzchni z powodu złego wykonania, mogą powodować trudności w postaci: utknięcia kółka od wózka, utknięcia nogi lub laski, potknięcia się,
- o podjazdy do posesji mogą utrudniać ruch pieszych jeśli powodują nadmierną zmianę poprzecznego nachylenia nawierzchni chodnika,
- o brak pochylni uniemożliwia osobom poruszającym się na wózkach wjazd i zjazd z chodnika, co szczególnie w obszarze pozamiejskim może znacząco utrudniać przejście na drugą stronę jezdni,
- o brak elementów spowolnienia ruchu pojazdów naraża pieszych (szczególnie osoby o obniżonych możliwościach percepcyjnych i poznawczych np. dzieci, osoby starsze) bezpośrednio na ryzyko utraty zdrowia i życia w przypadku zderzenia z pojazdem jadącym z dużą prędkością.

Równościowe działania

1. **Przeprowadzenie równościowej diagnozy** – badanie użytkowników drogi pod kątem płci, niepełnosprawności, wieku itd. w regionach objętych wsparciem. W ramach diagnozy należy zbadać – zbierając dane z podziałem na płeć i niepełnosprawność:
 - kto i w jaki sposób korzysta z danej drogi,
 - jakie bariery/trudności dostępu napotykają poszczególne grupy użytkowników
2. **Zaplanowanie i przeprowadzenie spotkań konsultacyjnych** na etapie planowania, projektowania inwestycji z przyszłymi użytkownikami (osoby z niepełnosprawnością, rodzice z małymi dziećmi, kobiety i mężczyźni w starszym wieku i/lub przedstawiciele instytucji reprezentujących interesy tych grup) w celu zapoznania zespołu projektowego ze specyfiką barier dostępu. Rezultatem spotkań powinna być mapa specyficznych potrzeb kobiet i mężczyzn w różnym wieku i sytuacji rodzinnej, z różnymi niepełnosprawnościami.
3. **Ustalenie równościowych celów i wskaźników** – na podstawie diagnozy regionalnej należy określić jakie grupy stanowią przewidywanych odbiorców nowej infrastruktury transportu miejskiego a następnie, ze względu na bariery, których doświadczają poszczególne grupy

pasażerów – podjąć działania zmierzające do eliminacji barier dostępu dla poszczególnych grup pasażerów.

4. **Przeprowadzenie analizy wpływu na płeć/ niepełnosprawność** przyjętych w projekcie rozwiązań. Rezultatem analizy powinna być ocena **potencjalnych skutków przyjętych** rozwiązań dla kobiet i mężczyzn/osób pełnosprawnych i niepełnosprawnych.
5. **Przeprowadzenie analizy dostępności** dla poszczególnych grup pasażerów na etapie projektu. Rezultatem analizy powinna być ocena przyjętych rozwiązań technicznych pod względem ich dostępności dla poszczególnych grup pasażerów oraz ewentualne zalecenia zmian. Analiza dostępności może polegać na obejrzeniu danego obiektu przez przedstawicieli/ki organizacji pozarządowych, które brały udział w konsultacjach projektu.
6. **Powołanie na potrzeby projektu zespołu konsultantów ds. równości/konsultanta/ki ds. równości**, którego zadaniem będzie monitorowanie i analizowanie rozwiązań projektowanych pod kątem dostępności dla kobiet i mężczyzn/ osób pełno i niepełnosprawnych. Rezultatem działania powinno być wdrożenie procedury weryfikacji rozwiązań projektowych pod kątem dostępności dla kobiet i mężczyzn/ osób pełno i niepełnosprawnych.
7. **Zaprojektowanie i rozmieszczenie tablic informacyjnych z uwzględnieniem specyficznych potrzeb użytkowników.** W projektowaniu i rozmieszczeniu wszelkich rodzajów tablic z informacjami należy zadbać o to, żeby: komunikaty były podawane w różnej formie (wizualnie – piktogramy, w formie audio, alfabet Braille’a) oraz w sposób logiczny, czytelny i jednoznaczny. Tablice powinny znajdować się w miejscu łatwo dostępnym – tak aby osoby, które mają taką potrzebę (np. słabowidzące lub poruszające się na wózkach inwalidzkich) mogły maksymalnie się do nich zbliżyć, należy pamiętać, że tablice informacyjne zawieszone na wysokości wzroku przeciętnego mężczyzny, są niedostępne dla osób poruszających się na wózku, dzieci, osób niższych.
8. **Włączenie zapisów związanych z kwestiami dostępności do Specyfikacji Istotnych Warunków Zamówienia.** SIWZ może precyzować zarówno wymagane doświadczenie wykonawcy w zakresie ułatwiania dostępu, wymagane kwalifikacje kadry jak również precyzować warunki techniczne obiektu tak, aby odpowiadał on zróżnicowanym potrzebom przyszłych użytkowników. W celu lepszego opisanie warunków technicznych obiektu można przeprowadzić konsultacje zapisów SIWZ z organizacjami działającymi na rzecz poszczególnych grup osób.
9. **Opracowanie projektów budowlanych/architektonicznych w oparciu o zasady projektowania uniwersalnego.** Na etapie projektowania obiektu należy zadbać o to, żeby wykonawca projektu posiadał wiedzę i umiejętności z zakresu projektowania uniwersalnego i wykonał projekt zgodnie z zasadami projektowania uniwersalnego.
10. **Wskazanie w budżecie projektów kosztów odnoszących się do kwestii związanych z równością szans.** Wyszczególnienie takich kosztów pozwoli zweryfikować rzeczywiste nakłady na działania związane z ułatwianiem dostępu lub polepszeniem bezpieczeństwa.

11. Komunikowanie zasady równości w promocji projektu. Z uwagi na kluczową rolę świadomości barier i ograniczeń związanych z dostępem różnych grup użytkowników promocja projektu powinna zakładać wyraźne komunikowanie przyjętych rozwiązań w tym zakresie. Z jednej strony zachęci to przyszłych użytkowników do korzystania z obiektu, z drugiej strony wpłynie na podniesienie świadomości istnienia tego zagadnienia wśród wykonawców i kadry projektu.

12. Zastosowanie specyficznych rozwiązań technicznych. Poniższe rozwiązania techniczne stanowią katalog przykładowych ułatwień dostępu. Poniższy katalog nie wyczerpuje wszystkich możliwych rozwiązań technicznych, które należy zaplanować oddzielnie dla każdego projektu z uwzględnieniem specyficznych potrzeb użytkowników przygotowywanego obiektu:

- łatwe do odczytu oznaczenia w postaci zmiany faktury nawierzchni w pieszych ciągach komunikacyjnych, na przystankach dla oznakowania np. okolicy przystanku, przeszkody w postaci elementu małej architektury itd.,
- wycięcie krzewów wokół przystanku w celu zapewnienia widoczności,
- usunięcie drzew, których korzenie w perspektywie czasu mogą powodować nierówności nawierzchni,
- zaplanowanie, tam gdzie to możliwe, elementów spowalniających ruch drogowy,
- zaplanowanie szerokich chodników wzdłuż ciągów drogowych, ułatwiających swobodne i bezpieczne poruszanie osobom niepełnosprawnym,
- zaplanowanie strefy buforowej wzdłuż drogi, aby ograniczyć ryzyko niespodziewanego wejścia na drogę przez pieszego – pasy zielni, infrastruktura towarzysząca,
- ujednolicony system sygnałów dźwiękowych na przejściach dla pieszych,
- zapewnienie miejsc wypoczynkowych (np. ławeczki, siedziska) w przypadku ciągów ruchu pieszego o dużym stopniu nachylenia,
- osłonięcie sygnalizatorów świetlnych osłonięte przed bezpośrednim oświetleniem światła słonecznego dla uniknięcia refleksów,
- dublowanie sygnałów informacyjnych: wzrokowe (tablice informacyjne, piktogramy, oznaczenia graficzne), dźwiękowe (systemy audio), dotykowe (oznaczenia w alfabecie Braille'a, różnice w strukturze nawierzchni), werbalne (punkty informacji i pomocy przystosowane również do potrzeb osób głuchych).

Oś priorytetowa V: Zrównoważony rozwój potencjału turystycznego

Działanie V.1 Promowanie zrównoważonego rozwoju turystyki

Cel działania

Wzrost zainteresowania ofertą turystyczną Polski Wschodniej.

Przykładowe rodzaje projektów

W ramach działania przewiduje się realizację jednego kompleksowego projektu składającego się z dwóch komponentów: (1) opracowanie studium uwarunkowań atrakcyjności turystycznej (w tym analiza segmentów turystyki oraz typów turystów odgrywających kluczową rolę w regionalnych

gospodarkach makroregionu), (2) przeprowadzenie kampanii promocyjnej Polski Wschodniej jako miejsca aktywnego wypoczynku.

Kluczowe bariery i wyzwania związane z równością szans:

- Nie uwzględniono w analizie atrakcyjności turystycznej Polski Wschodniej (nie)obecności i zróżnicowanych potrzeb, realnych grup społecznych turystów i turystek – kobiet i mężczyzn, osób z niepełnosprawnościami, starszych, dzieci, podróżujących z osobami zależnymi (zaproponowana typologia: poszukiwacze inności, turyści aktywni i turyści rodzinni nie odzwierciedla tej różnorodności i w konsekwencji faktycznych potrzeb osób, co może przełożyć się na nieefektywne działania promocyjne).
- Rozszerzenie grup odbiorców o szczególnych potrzebach komunikacyjnych – obecnie w Szczegółowym opisie osi priorytetowych wymieniani są obcokrajowcy i niepełnosprawni. Należy włączyć do tej grupy kobiety i mężczyzn opiekujących się osobami zależnymi oraz uszczegółowić grupę osób niepełnosprawnych, uwzględniając potrzeby osób z niepełnosprawnościami: ruchową, wzrokową, słuchową, intelektualną.
- Uwzględnianie kontekstu demograficznego tzn. np. faktu starzenia się społeczeństwa, a w związku z tym także zmieniających się, w perspektywie czasowej, potrzeb turystek i turystów.
- Analizowanie poszczególnych atrakcji, miejsc i walorów turystycznych Polski Wschodniej pod kątem kryteriów (1) obecności, (2) dostępności i (3) bezpieczeństwa w kontekście równych szans różnych grup społecznych: kobiet i mężczyzn, w tym z różnymi niepełnosprawnościami oraz opiekujących się osobami zależnymi.
- Wypracowanie rekomendacji dotyczących polepszenia warunków wskazanych obiektów, tak aby stawały się bardziej dostępne i bezpieczne, dla jak najszerszego grona odbiorców i odbiorczyń.
- Zgromadzenie i opracowanie konkretnych informacji na temat oferty turystycznej Polski Wschodniej, istotnych z perspektywy różnych grup (np. spis muzeów, w których dostosowano oznakowanie ekspozycji dla osób słabowidzących i głuchych; wykaz hoteli, gdzie można zatrzymać się z psem-przewodnikiem).

Równościowe działania

W przypadku planowania i realizacji działań promocyjnych kluczowe kryteria równościowe, które należy uwzględnić to OBECNOŚĆ oraz DOSTĘPNOŚĆ.

1. **Przeprowadzenie równościowej diagnozy** – kompleksowe zbadanie gałęzi turystyki w regionach Polski Wschodniej z uwzględnieniem czynników płci, wieku, niepełnosprawności. Zebranie danych z podziałem na płeć, ustalenie m.in. kto dotychczas korzystał z atrakcji turystycznych regionu, jakie grupy były nie(do)reprezentowane, jakie bariery spowodowały taki stan rzeczy.
2. **Ustalenie równościowych celów i wskaźników** – na podstawie diagnozy regionalnej opracowanie listy działań promocyjnych służących przełamaniu rozpoznanych barier i

zwiększeniu udziału grup do tej pory niekorzystających lub korzystających w małym stopniu z walorów turystycznych Polski Wschodniej.

3. **Zorganizowanie konsultacji społecznych** – rzetelne konsultowanie projektu z przedstawicielkami/przedstawicielami różnych środowisk reprezentujących poszczególne grupy odbiorczyń/odbiorców produktu. Zapoznanie się z opinią i uwzględnienie specyficznych potrzeb konkretnych grup tradycyjnie dyskryminowanych w obszarze turystyki, skorzystanie z ekspertyzy regionalnych organizacji pozarządowych pracujących na rzecz tych grup.
4. **Adekwatne sprofilowanie kampanii promocyjnej** – właściwie konstruowany przekaz promocyjny – uwzględniający jako adresatów i adresatki przedstawicieli i przedstawicielki różnych grup i dostosowujący formę i technikę przekazu do ich potrzeb (np. wykorzystanie w tej samej publikacji oprócz regularnej czcionki – druku powiększonego, a także alfabetu Braille’a, co zapewni nie tylko dostępność zawartych informacji dla większej liczby osób, ale również będzie niosło wartość dodaną w postaci zwiększenia widoczności, obecności osób niepełnosprawnych w społeczeństwie).
5. **Ustalenie równościowych kryteriów promocji i wymagań od podwykonawców** – wypracowanie i przyjęcie równościowych kryteriów, które muszą być spełnione w poszczególnych działaniach (reklamy, wydawnictwa, wydarzenia) prowadzonych w ramach kampanii promocyjnej, w tym m.in. zapewnienie niestereotypowego przekazu i obecności poszczególnych grup oraz dostępności materiałów promocyjnych. Należy wpisać równościowe kryteria do SIWZ i następnie wymagać ich od podwykonawców podczas realizacji.
6. **Przed upowszechnieniem i rozpoczęciem kampanii prowadzenie zogniskowanych wywiadów grupowych** (fokusy) z udziałem przedstawicieli i przedstawicielek różnych grup, aby zapewnić właściwą – niestereotypizującą – obecność oraz dostępność danego materiału, kampanii, etc.
7. **Dywersyfikacja kanałów promocji** – prowadzenie działań promocyjnych za pomocą różnych mediów i kanałów komunikacji, możliwych do odczytania przez różne grupy społeczne (np. napisy oraz tłumacz jęz. migowego w spotach telewizyjnych, broszury publikowane z myślą o osobach słabowidzących – tworzenie wypukłych map, wydanie materiałów w alfabecie Braille’a, dostosowanie czcionek do osób słabowidzących, zwiększenie kontrastu, np. żółta czcionka na czarnym tle.)
8. **Dotarcie z promocją do wszystkich grup** – zadbanie o jak największy zasięg promocji, uwzględniający kanały komunikacji preferowane przez konkretne grupy odbiorczyń i odbiorców z różnych grup. Np. zamieszczenie reklam na stronach WWW i wydawnictwach adresowanych do osób niepełnosprawnych ruchowo, skorzystanie z baz danych organizacji pracujących na rzecz osób tradycyjnie dyskryminowanych na rynku turystyki, ale także np. zorganizowanie wizyt studyjnych dla osób reprezentujących różne środowiska, np. w celu promowania Polski Wschodniej jako miejsca turystyki.
9. **Tworzenie profilowanych materiałów informacyjnych** – adresowanych do konkretnych grup odbiorczyń i odbiorców, w których znajdą się fakty szczególnie istotne z punktu widzenia danej grupy (zastosowanie rezultatów poprzedzającej kampanię analizy oferty turystycznej Polski Wschodniej). Np. mapy ścieżek rowerowych dostosowane do potrzeb osób z dziećmi, czy mapa

makroregionu uwzględniająca informacje o dostępności poszczególnych miejsc dla osób z niepełnosprawnościami. Takie materiały stanowiąc będą uzupełnienie publikacji o charakterze bardziej ogólnym.

10. Zagwarantowanie środków finansowych – zabezpieczenie w budżecie projektu środków na pokrycie kosztów promocji skierowanej do różnych grup, prowadzenie budżetu z podziałem danych na płeć, monitorowanie wydatkowania pieniędzy zgodnie z przyjętymi priorytetami równościowymi.

11. Uwzględnianie równościowego podejścia na etapie tworzenia materiałów i kampanii:

- **Stosowanie języka równościowego** – używanie w kampanii promocyjnej żeńskich i męskich końcówek, niedyskryminującego i niestigmatyzującego żadnej z grup języka (np. odejście od etykietujących określeń, takich jak „inwalida”).
- **Wykorzystanie różnorodnych, niestereotypowych wizerunków turystów i turystek** – przedstawienie w niestereotypowy sposób (np. stereotypowo osoby z niepełnosprawnością są pokazywane jako osoby na wózku, bierne, kontemplujące przyrodę, grające w szachy, nieuprawiające turystyki aktywnej) osób wywodzących się z różnych grup społecznych – kobiet i mężczyzn, osób młodych i starszych, osób z niepełnosprawnościami, dzieci. A w rezultacie promowanie regionu, jako atrakcyjnego celu podróży dla każdej/każdego – niezależnie od płci, wieku, stopnia niepełnosprawności.
- **Uwzględnianie różnorodności osób w obrębie jednej grupy** – zwłaszcza w kontekście form spędzania wolnego czasu i wyboru aktywności turystycznych. Kategoria „osoby niepełnosprawne” jest bardzo ogólna, ponieważ nie uwzględnia 1) rodzajów i stopnia niepełnosprawności, np. nie każda osoba niewidoma porusza się z laską, 2) indywidualności osób z tą samą niepełnosprawnością, czyli różnic w umiejętnościach, zainteresowaniach, temperamencie – nie każda osoba poruszająca się na wózku preferuje rekreacyjne jeżdżenie po płaskich terenach.
- **Stosowanie informacji symbolicznej** – piktogramów. Symbole pozwalają na zwiększenie liczby odbiorców komunikatów (osoby nie znające języka polskiego, dzieci). W odniesieniu do osób z niepełnosprawnościami należy stosować zróżnicowane piktogramy – nie tylko wizerunku osoby na wózku.
- **Nieodwoływanie się do nieetycznych i niezgodnych z polityką UE form reklamowych –metafor, żartów i skojarzeń uprzedmiotawiających zwłaszcza kobiety.**
- **Posługiwanie się konkretami** zamiast ogólnymi i abstrakcyjnymi hasłami – wskazanie realnych i praktycznych korzyści z podróży do danego miejsca w regionie, odpowiadających na potrzeby konkretnych grup, np. *„ekspozycja tematyczna dostosowana dla dzieci w wieku 5-7”*, zamiast *„niezapomniane wrażenia także dla najmłodszych”*.
- **Uwzględnianie języka migowego** – tworząc strony internetowe oraz spoty reklamowe należy zadbać o tłumacza języka migowego (uwzględniając osoby głuche „migające” w języku angielskim, niemieckim, ukraińskim) oraz audio-skrypcję.

Działanie V.2 Trasy rowerowe

Cel działania

Rozwój turystyki rowerowej w Polsce Wschodniej.

Przykładowe rodzaje projektów

- wytyczanie i oznakowanie tras rowerowych oraz budowa i inne roboty budowlane w zakresie dróg (ścieżek) dla rowerów o utwardzonej nawierzchni, które umożliwią bezpieczne przemieszczanie się turysty rowerowego oraz połączą miejsca kluczowe z punktu widzenia ruchu rowerowego (dworce kolejowe, autobusowe, parkingi, atrakcje turystyczne);
- budowa i montaż podstawowej infrastruktury towarzyszącej tj. stojaków na rowery, wiat postojowych, wiat widokowych, itp. oraz innych urządzeń niezbędnych do zapewnienia bezpiecznego przejazdu po drogach (ścieżkach) rowerowych realizowanych w ramach Programu.

Kluczowe bariery i wyzwania związane z równością szans

- Przestrzeganie przepisów prawa budowlanego nie oznacza, że spełniona jest zasada równości szans. Przepisy prawa budowlanego nie zawierają kompleksowego katalogu rozwiązań w obszarze równości szans w związku z tym zastosowanie takich rozwiązań wymaga specjalistycznej wiedzy w tym zakresie⁹³.
- Przepisy prawa budowlanego nie zabezpieczają w sposób jednoznaczny faktycznego i skutecznego wykonania dostosowania obiektu do potrzeb osób niepełnosprawnych (np. brak wymogów posiadania opinii spełniania warunków dostępności dla osób niepełnosprawnych itp.)⁹⁴.
- Przepisy dotyczące dróg publicznych nie precyzują kto jest odpowiedzialny za zapewnianie dostępności dróg, ulic, chodników dla osób z niepełnosprawnościami⁹⁵.
- Stereotypowe wyobrażenia na temat potrzeb turystycznych wszystkich ludzi uniemożliwiają poznanie rzeczywistych potrzeb turystycznych np. osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności, starszych, rodziców, dzieci.
- W zależności od rodzaju niepełnosprawności (ruchowa, sensoryczna, poznawcza) osoby korzystające z infrastruktury rowerowej mają odmienne potrzeby w zakresie informacji.
- Kobiety chętniej korzystają z roweru, jeśli mają do dyspozycji bezpieczne, oddzielone od ruchu samochodowego pasy dla rowerów⁹⁶.
- Bezpieczeństwo infrastruktury rowerowej ma zasadniczy wpływ na podejmowanie decyzji o korzystaniu z tej formy aktywności przez kobiety, osoby z niepełnosprawnościami, rodziców, dzieci. Bezpieczeństwo należy rozumieć w kilku wymiarach: bezpieczeństwo w ruchu drogowym (np. poprzez ograniczenie kontaktu z innymi pojazdami), bezpieczeństwo nawierzchni drogi

⁹³ Por. *Postaw na rower. Podręcznik projektowania przyjaznej dla rowerów infrastruktury*, PKE, Kraków, 1999

⁹⁴ Por. *Polska droga do konwencji o prawach osób niepełnosprawnych ONZ*, FIRR, Kraków 2009, str. 67-71

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Por. John Pucher *Cycling and Walking for All New Yorkers: Path to improve public health. Keynote addresses for Fit City Conference*, str. 14, dostęp: <http://policy.rutgers.edu/faculty/pucher/KEYNOTE08JUNE09.pdf>

rowerowej, bezpieczeństwo osobiste (zabezpieczenie przed naruszeniem nietykalności cielesnej, zabezpieczenie przed kradzieżą mienia).

- Nieuwzględnianie w budżetach projektów odpowiednich środków finansowych na realizację rozwiązań przeznaczonych dla użytkowników z niepełnosprawnościami, starszych, rodziców.
- Zatrudnianie pracowników do projektu z uwzględnieniem kryterium płci stanowi naruszenie kodeksu pracy i jest działaniem dyskryminacyjnym.

Równościowe działania

1. **Przeprowadzenie równościowej diagnozy** – badanie potencjalnych użytkowników infrastruktury rowerowej pod kątem płci, niepełnosprawności, wieku itd. w regionach objętych wsparciem. W ramach diagnozy należy zbadać – zbierając dane z podziałem na płeć:
 - kto korzysta/będzie korzystać infrastruktury rowerowej
 - jakie są trasy i typy podróży rowerowych poszczególnych grup
 - jakie bariery dostępu napotykają poszczególne grupy rowerzystów, w tym osoby z różnymi typami niepełnosprawności
2. **Zaplanowanie i przeprowadzenie spotkań konsultacyjnych** na etapie planowania, projektowania inwestycji z przyszłymi użytkownikami inwestycji (osoby z niepełnosprawnością, rodzice z małymi dziećmi, kobiety i mężczyźni w starszym wieku i/lub przedstawiciele instytucji reprezentujących interesy tych grup) w celu zapoznania zespołu projektowego ze specyfiką barier dostępu. Rezultatem spotkań powinna być mapa specyficznych potrzeb kobiet i mężczyzn w różnym wieku i sytuacji rodzinnej, z różnymi niepełnosprawnościami.
3. **Ustalenie równościowych celów i wskaźników** – na podstawie diagnozy regionalnej należy określić jakie grupy stanowią przewidywanych odbiorców nowej infrastruktury rowerowej a następnie, ze względu na bariery, których doświadczają poszczególne grupy – podjąć działania zmierzające do eliminacji barier.

Główne bariery dostępu:

- **osoby z niepełnosprawnością ruchową (w tym osoby poruszające się na wózkach)**
 - a. różnica poziomów między poszczególnymi płaszczyznami np. jezdnią a poziomem chodnika (wysoki krawężnik)
 - b. zbyt wąskie przejścia, chodniki, ścieżki
 - c. zbyt mała przestrzeń uniemożliwiająca obrót na wózku
 - d. nierówności powierzchni chodnika, ulicy, ścieżki
 - e. informacje umieszczane zbyt wysoko, znacznie powyżej linii wzroku osoby siedzącej na wózku
 - f. śliska nawierzchnia
 - g. brak lub nieczytelna informacja o różnicach poziomów (jak wymienione w pkt. a)

- **osoby z niepełnosprawnością wzroku**
 - a. informacje niedostosowane do możliwości percepcyjnych (brak komunikatów, instrukcji, formularzy w alfabecie Braille'a, na nośnikach CD, DVD i innych)
 - b. brak komunikatów dotykowych i/lub dźwiękowych ułatwiających orientację w przestrzeni (np. zmiana faktury nawierzchni dróg, inny dźwięk)
 - c. niewyraźne, mało kontrastowe oznakowania
 - d. złe (zbyt jasne lub zbyt ciemne) oświetlenie
 - **osoby z niepełnosprawnością słuchu**
 - a. informacje niedostosowane do możliwości percepcyjnych (brak komunikatów w języku migowym lub w formie wizualnej)
 - b. systemy alarmowe wykorzystujące jedynie kanał dźwiękowy
 - **osoby z niepełnosprawnością poznawczą**
 - a. zbyt skomplikowane napisy, informacje
 - b. niejednoznaczne, niekonsekwentne oznaczenia
4. **Przeprowadzenie analizy wpływu na płeć/ niepełnosprawność** przyjętych w projekcie rozwiązań. Rezultatem analizy powinna być ocena **potencjalnych skutków przyjętych** rozwiązań dla kobiet i mężczyzn/osób pełnosprawnych i niepełnosprawnych.
 5. **Przeprowadzenie analizy dostępności** dla poszczególnych grup pasażerów na etapie projektu. Rezultatem analizy powinna być ocena przyjętych rozwiązań technicznych pod względem ich dostępności dla poszczególnych grup użytkowników oraz ewentualne zalecenia zmian. Analiza dostępności może polegać na wizycie przedstawicieli/ek organizacji pozarządowych, którzy brali udział w konsultacjach projektu.
 6. **Powołanie na potrzeby projektu zespołu konsultantów ds. równości/konsultanta ds. równości**, którego zadaniem będzie monitorowanie i analizowanie rozwiązań projektowanych pod kątem dostępności dla kobiet i mężczyzn/ osób pełno i niepełnosprawnych. Rezultatem działania powinno być wdrożenie procedury weryfikacji rozwiązań projektowych pod kątem dostępności dla kobiet i mężczyzn/ osób pełno i niepełnosprawnych.
 7. **Zaprojektowanie i rozmieszczenie tablic informacyjnych z uwzględnieniem specyficznych potrzeb komunikacyjnych pasażerów.** W projektowaniu i rozmieszczeniu wszelkich rodzajów tablic z informacjami należy zadbać o to, żeby: komunikaty były podawane w różnej formie (wizualnie – piktogramy, alfabet Braille'a, w formie audio – nagrania z lektorem i lektorką, ułatwiające odbiór dla osób słyszących tony wysokie, bądź niskie) oraz w sposób logiczny, czytelny i jednoznaczny. Tablice powinny znajdować się w miejscu łatwo dostępnym – tak aby osoby, które mają taką potrzebę (np. słabowidzące lub poruszające się na wózkach inwalidzkich) mogły maksymalnie się do nich zbliżyć. Należy pamiętać, że tablice informacyjne zawieszone na wysokości wzroku przeciętnego mężczyzny, są niedostępne dla osób poruszających się na wózku, dzieci, osób niższych. Dla osób z niepełnosprawnością wzroku szczególnie zalecane jest przygotowanie wypukłych map, które pozwolą zapoznać się z przebiegiem, rozmieszczeniem nowej infrastruktury.

8. **Włączenie zapisów związanych z kwestiami dostępności do Specyfikacji Istotnych Warunków Zamówienia.** SIWZ może precyzować zarówno wymagane doświadczenie wykonawcy w zakresie ułatwiania dostępu, wymagane kwalifikacje kadry jak również precyzować warunki techniczne obiektu/urządzenia tak, aby odpowiadało ono zróżnicowanym potrzebom przyszłych użytkowników. W celu lepszego opisanie warunków technicznych obiektu można przeprowadzić konsultacje zapisów SIWZ z organizacjami działającymi na rzecz poszczególnych grup osób.
9. **Opracowanie projektów budowlanych/architektonicznych w oparciu o zasady projektowania uniwersalnego.** Na etapie projektowania obiektu należy zadbać o to, żeby wykonawca projektu posiadał wiedzę i umiejętności z zakresu projektowania uniwersalnego i wykonał projekt zgodnie z zasadami projektowania uniwersalnego.
10. **Wskazanie w budżecie projektów kosztów odnoszących się do kwestii związanych z równością szans.** Wyszczególnienie takich kosztów pozwoli zweryfikować rzeczywiste nakłady na działania związane z ułatwianiem dostępu lub polepszeniem bezpieczeństwa.
11. **Komunikowanie zasady równości w promocji projektu.** Z uwagi na kluczową rolę świadomości barier i ograniczeń związanych z dostępem różnych grup użytkowników promocja projektu powinna zakładać wyraźne komunikowanie przyjętych rozwiązań w tym zakresie. Wg autorów projektu *Turystyka dla wszystkich*⁹⁷ **jedną z przyczyn niskiego poziomu uprawiania turystyki przez osoby z niepełnosprawnościami jest brak informacji o dostępności infrastruktury turystycznej dla osób z różnymi typami niepełnosprawności.**
12. **Zastosowanie specyficznych rozwiązań technicznych.** Poniższe rozwiązania techniczne stanowią katalog przykładowych ułatwień dostępu i nie wyczerpują wszystkich możliwych rozwiązań technicznych. Bibliografia pozycji dotyczących rozwiązań technicznych znajduje się w załączniku nr 4 dot. analizy literatury.
 - zniwelowanie przeszkód ograniczających widoczność w obrębie postojów, parkingów, miejsc odpoczynku – np. usunięcie krzaków ograniczających widoczność,
 - zapewnienie miejsc wypoczynkowych (np. ławeczki, siedziska) szczególnie w przypadku ciągów ruchu o dużym stopniu nachylenia,
 - czytelne drogowskazy (np. teatr 200 m) i oznaczenia miejsc specjalnej aktywności (place zabaw, centra handlowe itd.),
 - dublowanie sygnałów informacyjnych: wzrokowe (tablice informacyjne, piktogramy, oznaczenia graficzne), dźwiękowe (systemy audio), dotykowe (oznaczenia w alfabecie Braille'a, różnice w strukturze nawierzchni – wypukłe mapy), werbalne (punkty informacji i pomocy),
 - wyodrębnienie i oznakowanie miejsc objętych stałym monitorowaniem (np. miejsca parkingowe dla rowerów, postoje),
 - zapewnienie przejazdu dla ruchu rowerowego (np. w obrębie skrzyżowań),
 - toalety w obrębie ścieżki rowerowej powinny być przystosowane do potrzeb osób poruszających się na wózku inwalidzkim oraz osób – kobiet i mężczyzn – podróżujących z dziećmi.

⁹⁷ Por. *Rola krajoznawstwa i turystyki w życiu osób niepełnosprawnych*, Warszawa 2008, publikacja dostępna: http://www.turystykadla wszystkich.pl/publikacje/tdw_rola_krajoznawstwa.pdf

CZĘŚĆ VII. Narzędzia monitorowania zasady równości szans w PO RPW

Monitorowanie to proces systematycznego zbierania i analizowania ilościowych oraz jakościowych informacji na temat wdrażanego projektu w aspekcie finansowym i rzeczowym. Tak więc monitorowanie pozwala na określenie, w jakim stopniu realizujemy zaplanowane założenia projektu. Zgodność projektu z zasadą równości szans jest jednym z głównych, w myśl polityki unijnej, założeń każdego projektu realizowanego z środków unijnych, w tym także z środków PO RPW.

Diagnoza, stanu wiedzy i stosowania zasady równości szans w projektach z PO RPW przeprowadzona w ramach niniejszego badania pokazała, że:

- Zasada ta jest średnio ważna dla podmiotów włączonych w proces wdrażania projektów (projektodawców, IP, IZ),
- Zasadę tę ogranicza się w projektach do zapisów zgodności z prawem budowlanym w obszarze dostępności obiektów dla osób niepełnosprawnych oraz do polityki zatrudnienia w projekcie (często rozumianej jako parytet) w obszarze zasady równości płci,
- Jej realizacja jest monitorowana za pomocą jednego pytania we wniosku o płatność,
- Nie jest ona traktowana horyzontalnie, tzn. nie jest włączana na poszczególnych etapach realizacji projektu,
- Część projektów uznawana jest za neutralne w obszarze polityki równości szans, co oznacza, że ich realizacja nie ma żadnego wpływu na sytuację poszczególnych grup i nie jest przez tą sytuację zdeterminowana.

Takie postrzeganie zasady równości szans sprawia, że, nie jest uwzględniana perspektywa i głos różnych grup odbiorców przy planowaniu danej inwestycji, a planowane w projektach rozwiązania nie są analizowane pod kątem wpływu na sytuację różnych grup mieszkańców Polski Wschodniej. W ostateczności doprowadza to do sytuacji poprawy jakości życia tylko części mieszkańców terenów objętych pomocą w ramach PO RPW, pozostawiając poza zasięgiem oddziaływania Programu znaczną część osób.

Poprawa sytuacji tylko części mieszkańców terenu Polski Wschodniej i brak wsparcia dla grup tradycyjnie marginalizowanych może doprowadzić do pogłębienia dystansu społecznego pomiędzy kobietami i mężczyzn, zwłaszcza z niepełnosprawnością, osobami starszymi a resztą społeczności Polski Wschodniej.

Wprowadzenie szczegółowego procesu monitorowania kwestii spójności realizowanych projektów z zasadą równości szans pozwoli na zdiagnozowanie obszarów możliwych do skorygowania w zakresie wdrażania zasady. Pozwoli na promowanie zasad projektowania uniwersalnego i podniesienia jakości życia wszystkich mieszkańców ze szczególnym uwzględnieniem przedstawicieli i przedstawicielek grup z utrudnioną możliwością poruszania się i przemieszczania.

Wysoki poziom inwestycji oraz stymulacja rozwoju społecznego wszystkich grup mieszkańców przełoży się na cel główny Programu jakim jest *Przyspieszenie tempa rozwoju społeczno – gospodarczego Polski Wschodniej w zgodzie z zasadą zrównoważonego rozwoju*.

Monitorowanie jest procesem prowadzonym zarówno przez projektodawców jak i Instytucje Zarządzającą oraz Pośredniczącą. W celu zapewnienia spójności procesu monitorowania powinni oni dysponować tą samą wiedzą i wskaźnikami dotyczącymi wdrażania zasady równości szans. Poniżej przedstawiona *Lista monitorowania wdrażania zasady równości szans w projektach PO RPW* jest narzędziem, które może być wykorzystywane zarówno przez projektodawców jak i Instytucję Pośredniczącą. Składa się ona ze wskaźników w odniesieniu do kluczowych zagadnień realizowanych w ramach projektów finansowanych z PO RPW. W czasie procesu monitorowania projektu, w zależności od fazy realizacji projektu, można poddać monitorowaniu tylko jedno z zagadnień, lub kilka działań wykorzystując wówczas więcej niż jedną kartę. Jest to narzędzie elastyczne, a co najważniejsze, jego kluczowym celem jest nie ocena, ale wskazanie możliwych do zastosowania rozwiązań zgodnych z zasadą równości szans.

Lista monitorująca zgodność projektu realizowanego w ramach PO RPW z zasadą równości szans

Lista monitorująca opiera się na 3 kluczowych kryteriach określających zgodność projektu realizowanego w ramach PO RPW z zasadą równości szans, kryterium: obecności, dostępności i bezpieczeństwa.

Kryteria te są definiowane są następująco:

Obecność – identyfikowanie, konsultowanie oraz włączanie potrzeb różnych grup odbiorców w analizę problemu i planowanie działań, produktów oraz ich promocję.

Dostępność – zapewnienie możliwości jak najbardziej samodzielnego korzystania z przestrzeni i infrastruktury publicznej oraz produktów.

Bezpieczeństwo – wprowadzanie rozwiązań zwiększających bezpieczeństwo fizyczne i psychologiczne. Kryterium bezpieczeństwa jest najczęściej możliwe do spełnienia, jeżeli wcześniej uwzględniono w planowaniu działań kryteria obecności (świadomość potrzeb) oraz dostępności (zaplanowanie odpowiednich rozwiązań).

Lista może być wypełniana zarówno przez IP podczas wizyty monitorującej jak i samodzielnie przez projektodawcę i odesłana do IP. Ustalenie ostatecznej procedury stosowania Listy leży po stronie Zamawiającego.

Instrukcja wypełniania listy monitorującej

Struktura Listy monitorującej

Lista monitorująca zgodność projektu z zasadą równości szans składa się z czterech części:

1. Karty nr 1: *Dane projektodawcy*
2. Karty nr 2: *Obecność* – karta ta składa się z jednego arkusza. Dotyczy ona wszystkich działań i typów projektów realizowanych w ramach PO RPW. Ocenia ona, na ile spełnione jest kryterium obecności na etapie planowania i realizacji projektu. Jej wypełnienie jest obowiązkowe dla każdego projektu.
3. Karty nr 3: *Dostępność i bezpieczeństwo* – karta ta składa się z siedmiu arkuszy. Ocenia ona, w jakim stopniu realizowany projekt spełnia kryteria dostępu i bezpieczeństwa dla różnych grup społecznych ze szczególnym uwzględnieniem płci i niepełnosprawności. Każdy arkusz dotyczy innego typu projektu, możliwego do zrealizowania w ramach PO RPW. Arkusze nie są tożsame z numerami Działań w PO RPW. Jeden arkusz może być wykorzystywany w monitorowaniu projektów realizowanych w ramach różnych Działań, np. arkusz *Infrastruktura budynku i otoczenia* może być wykorzystywany do monitorowania projektu realizowanego w ramach Działania I.1 *Infrastruktura uczelni* i w ramach Działania I.3 *Wspieranie Innowacji*. Także w ramach jednego Działania może być wykorzystywanych kilka arkuszy, np. do monitorowania Działania I.4 *Promocja i współpraca* można wykorzystać Arkusz *Organizacja spotkań i szkoleń* oraz Arkusz *Promocja*.

Każdy arkusz wchodząc w skład Karty nr 3 składa się z następujących części (rys. 1):

- Numer i nazwa arkusza – określająca jakiego typu projektu dotyczy dany arkusz.
- Wskaźnik rezultatu – określającego pożądany efekt końcowy w danym typie projektu.
- Możliwość zastosowania danego arkusza – wskazuje numery Działań PO RPW, w ramach których dany arkusz może być zastosowany.
- Pytania pomocnicze – lista przykładowych pytań umożliwiająca diagnozę zastosowania konkretnych rozwiązań, których wdrożenie ma doprowadzić do osiągnięcia wskaźnika czyli docelowej sytuacji.
- Skala oceny – ocena zgodności projektu z zasadą równości szans nie ma charakteru 0-1 (nie spełnione lub spełnione), ale charakter trzystopniowej skali:
 - w ogóle nie zastosowano danego rozwiązania
 - częściowo zastosowano dane rozwiązanie
 - w pełni zastosowano rozwiązania będące przedmiotem monitorowania.
- Źródło weryfikacji informacji – jest to miejsce na wskazanie dokumentów potwierdzających zastosowanie danego rozwiązania, np. regulamin rekrutacji, strategię promocji, dokumentacja SIWZ, regulamin konsultacji, studium wykonalności (ze wskazaniem miejsc, w którym dane rozwiązanie zostało opisane), itp.

- Uwagi i komentarze – to jest miejsce, gdzie można wpisać np. trudności związane z zastosowaniem danego rozwiązania, ale także przykłady innych rozwiązań, które zostały zastosowane, a które nie znalazły się na liście monitorującej.
 - Rekomendacje – jest to pole do wypełnienia przez IP, w którym należy zapisać rekomendowane projektodawcy działania.
4. Karty nr 4: *Plan wdrożenia rozwiązań na rzecz zasady równości szans* – to karta składająca się z jednego arkusza. Służy ona zaplanowaniu, zgodnie z rekomendacjami z poszczególnych Kart, wdrożenia odpowiednich działań w następnym okresie realizacji projektu oraz jest wykorzystywana do sprawdzenia, w jakim stopniu plany te zostały zrealizowane.

Idea zmiany

Arkusz nr 3.A Infrastruktura budynku						Nazwa arkusza
Czy obiekt spełnia standard równości szans?						Wskaźnik rezultatu
LP.	Opis	Skala oceny				Skala oceny
Zastosowanie: Działanie 1.1, 1.3		nie dotyczy	w ogóle	w części	w pełni	Uzasadnienie
Pytania pomocnicze: Obiekt						
	czy szerokość i ustawienia wszystkich pomieszczeń (w tym sanitarnych) oraz korydorów komunikacyjnych zapewniają swobodę poruszania się wszystkim osobom, w tym osobom poruszającym się na wózkach?					
	czy jest winda lub inne rozwiązania, np. pochylnie, i czy zapewniają one możliwość korzystania z niej wszystkich bez względu na stopień sprawności, np. czy szerokość windy jest dostosowana do różnych wymiarów wózków inwalidzkich/dziecięcych?, czy stopień nachylenia pochylni jest prawidłowy i wyposażony w poręczę?					
	ltd.					
Źródło weryfikacji, dokument (y) – wypełnia Beneficjent						Źródło weryfikacji informacji
Uwagi i komentarze – wypełnia Beneficjent						Uwagi i komentarze
Rekomendacje – wypełnia IP/IŻ						Rekomendacje

idea zmiany

Procedura zastosowania Listy monitorującej

I. Lista monitorująca zgodność projektu z zasadą równości szans powinna być stosowana zarówno do indywidualnych projektów kluczowych jak i do projektów wyłanianych w trybie konkursowym. Ze względu na to, że PO RPW jest już w zaawansowanej fazie wdrażania, rekomendowane jest, aby projekty były monitorowane pod kątem zgodności z zasadą równości szans minimum dwa razy tj. po podpisaniu umowy o dofinansowanie (najlepiej nie później niż pół roku po podpisaniu umowy) oraz na zakończenie realizacji. Ostateczny harmonogram monitorowania zasady równości szans powinien zostać ustalony przez instytucję odpowiedzialną za monitorowanie i uwspólniony z harmonogramem monitorowania przebiegu realizacji projektu.

II. Planując monitorowanie w nowej perspektywie programowanie należy rozważyć bardziej rozbudowany sposób monitorowania:

- W przypadku projektów zawartych w liście projektów indywidualnych, rekomendowane jest, aby po raz pierwszy były one monitorowane pod kątem zgodności z zasadą równości szans w trakcie realizacji umowy na przygotowanie projektu indywidualnego (pre-umowy) zgodnie z harmonogramem monitorowania procesu przygotowania projektów opracowanym przez instytucję odpowiedzialną dla danego projektu. Ponieważ jest to szczególnie istotny okres z punktu widzenia wdrażania zasady równości szans, gdyż wówczas zostaje zaplanowany cały projekt, w tym przeprowadzana jest analiza problemu i opracowywane są szczegółowe rozwiązania, rekomendowane jest, aby podczas realizacji pre-umowy, przed złożeniem wniosku o dofinansowanie, projekt był monitorowany po raz drugi. To bowiem, co nie zostanie uwzględnione podczas tej fazy realizacji projektu, będzie trudne do egzekwowania podczas kolejnych jego faz. Po podpisaniu umowy o dofinansowanie projekt indywidualny powinien być przynajmniej raz poddany monitorowaniu pod kątem zgodności z zasadą równości szans. O terminie monitorowania decyduje instytucja odpowiedzialna za monitorowanie, rekomenduje się, aby nie był on późniejszy niż połowa realizacji projektu.
- W przypadku projektów wyłanianych w trybie konkursowym powinny być one minimum dwukrotnie monitorowane pod względem zgodności z zasadą równości szans⁹⁸ w trakcie realizacji projektu. Ostateczny harmonogram monitorowania zasady równości szans powinien zostać ustalony przez instytucję odpowiedzialną za monitorowanie i uwspólniony z harmonogramem monitorowania przebiegu realizacji projektu. Rekomendowane jest, aby po raz pierwszy projekt nie był monitorowany później niż pół roku od momentu podpisania umowy, natomiast drugi raz nie później niż w połowie realizacji projektu.

⁹⁸ Dopuszczalne jest samodzielne wypełnienie listy monitorującej przez beneficjenta

Wypełnianie karty po raz pierwszy:

■ 1 krok

Wypełnij Kartę nr 1: *Dane projektodawcy*

■ 2 krok

Wypełnij Kartę nr 2: *Obecność*

■ 3 krok

Wybierz z Karty nr 3: *Dostępność i bezpieczeństwo* z Arkusza zbiorczego 3.A te arkusze, które zostaną wykorzystane do monitorowania danego projektu pod kątem zgodności z zasadą równości szans

■ 4 krok

Wypełnij arkusze wybrane z Karty nr 3: *Dostępność i bezpieczeństwo*,

■ 5 krok

Wypełnij Kartę nr 4: *Plan wdrożenia rozwiązań na rzecz zasady równości szans*. Zaplanuj, zgodnie z rekomendacjami, wdrożenie odpowiednich działań w następnym okresie realizacji projektu

Wypełnianie karty po raz kolejny:

■ 1 krok

Wypełnij Kartę nr 1: *Dane projektodawcy*

■ 2 krok

Zapoznaj się z Kartą nr 4 *Plan wdrożenia rozwiązań na rzecz zasady równości szans*

■ 3 krok

Dokonaj weryfikacji zadań na Karcie nr 4 *Plan wdrożenia rozwiązań na rzecz zasady równości szans*

■ 4 krok

Wypełnij nową Kartę nr 4 *Plan wdrożenia rozwiązań na rzecz zasady równości szans*

idea zmiany

Informacje ogólne dotyczące wypełniania Listy

Proszę o czytelne wypełnienie kwestionariuszy (najlepiej w wersji elektronicznej, jeśli będą one wypełniane w wersji papierowej należy wypełnić je drukowanymi literami).

W części arkusza: *Skala oceny* należy zaznaczyć symbolem X właściwą dla Państwa odpowiedź.

Jeśli w ramach projektu nie jest realizowany wyszczególniony w arkuszu moduł należy zaznaczyć odpowiedź „nie dotyczy”, jest to jedyna sytuacja kiedy można zaznaczyć taką odpowiedź.

Karta nr 1 Dane projektodawcy <i>Karta wspólna dla wszystkich projektów</i>	
Wnioskodawca <i>(Proszę podać pełną nazwę Wnioskodawcy):</i>	Numer projektu
Tytuł projektu <i>(Proszę podać pełny tytuł projektu, współfinansowanego z PO RPW 2007-2013)</i>	

Karta nr 2

Obecność

W jakim stopniu projekt uwzględnia obecność i potrzeby grup marginalizowanych?

Karta wspólna dla wszystkich projektów

LP.	Spełnienie kryterium obecności stanowi punkt wyjścia do dalszej pracy projektowej. W jakim stopniu zagwarantowana jest obecność danej grup/y? W jakim stopniu rozpoznano różnorodne potrzeby osób, które będą odbiorcami i odbiorczyniami produktów projektu ?				
		Skala oceny			
	Moduł: Etap planowania projektu <i>Pytania pomocnicze:</i>	w ogóle	w części	w pełni	Uzasadnienie oceny
1.	Czy dane były zbierane z podziałem na płeć oraz niepełnosprawność?				
2.	Czy została przeprowadzona analiza równościowa w projekcie ⁹⁹ ?				
3.	Czy cele i wskaźniki projektu odnoszą się specyficznych barier dostępu , których doświadczają grupy marginalizowane?				
4.	Czy na etapie planowania działania/inwestycji/produktu przeprowadzono konsultacje z organizacjami działającymi na rzecz równości szans poszczególnych grup społecznych?				
5.	Czy w budżecie projektu zapewniono środki finansowe w celu uwzględnienia kryteriów równościowych: dostępności i bezpieczeństwa?				

⁹⁹ Zbieranie i analiza danych ilościowych z podziałem na płeć i niepełnosprawność, analiza danych jakościowych w odniesieniu do badanych grup społecznych.

idea zmiany

Moduł: Realizacja projektu <i>Pytania pomocnicze:</i>		w ogóle	w części	w pełni	Uzasadnienie oceny
1.	Czy na etapie realizacji projektu monitoruje się rozwiązania projektowe pod kątem dostępności i bezpieczeństwa dla poszczególnych grup społecznych?				
2.	Czy na etapie współpracy z podwykonawcami ustala się równościowe standardy – odpowiednie zapisy w Specyfikacji Istotnych Warunków Zamówienia?				
3.	Czy promocja projektu uwzględnia równościowe działania np.: a) uwzględnienie potrzeb komunikacyjnych ze względu na rodzaj niepełnosprawności (lektor jęz. migowego, materiały w alfabecie Braille’a, dostosowanie strony internetowej) b) upowszechnianie materiałów różnymi kanałami dystrybucji (strony, periodyki kierowane do poszczególnych grup społecznych) c) stosowanie języka równościowego (żeńskie końcówki) i niestereotypowych wizerunków				
4.	Czy w zarządzaniu projektem uwzględnia się działania równościowe: a) czy w składzie ciał decyzyjnych, konsultacyjnych, eksperckich znajdują się kobiety i mężczyźni? b) czy prowadzony jest monitoring wynagrodzeń pod względem płci? c) czy wprowadzone są rozwiązania ułatwiające godzenie życia zawodowego z prywatnym?				
Źródło weryfikacji, dokument(y) – wypełnia Beneficjent					
Uwagi i komentarze - wypełnia Beneficjent					
Rekomendacje, uwagi – wypełnia IP/IZ					

idea zmiany

Karta nr 3							
Dostępność i bezpieczeństwo							
Arkusz 3.A							
Arkusz zbiorczy							
	Działanie	Arkusz 3.B Infrastruktura budynku i otoczenie	Arkusz 3.C Promocja	Arkusz 3.D Transport	Arkusz 3.E Turystyka	Arkusz 3.F Trasy rowerowe	Arkusz 3.G Organizacja spotkań
1.	Działanie I.1 Infrastruktura uczelni (rekomendowane arkusze: 3.B)	X					
2.	Działanie I.2 Instrumenty inżynierii finansowej (rekomendowane arkusze: 3.C)		X				
3.	Działanie I.3 Wspieranie innowacji (rekomendowane arkusze: 3.B, 3.D)	X		X			
4.	Działanie I.4 Promocja i współpraca (rekomendowane arkusze: 3.C, 3.G)		X				X
5.	Działanie II.1 Sieć szerokopasmowa Polski Wschodniej (rekomendowane arkusze: 3.G)						X
6.	Działanie III.1 Systemy miejskiego transportu zbiorowego (rekomendowane arkusze: 3.D)			X			
7.	Działanie III.2 Infrastruktura turystyki kongresowej i targowej (rekomendowane arkusze: 3.B)	X					
8.	Działanie IV.1 Infrastruktura drogowa (rekomendowane arkusze: 3.D)			X			
9.	Działanie V.1 Promowanie zrównoważonego rozwoju turystyki (rekomendowane arkusze: 3.C, 3.E)		X		X		
10.	Działanie V.2 Trasy rowerowe (rekomendowane arkusze: 3.F)					X	

Arkusz 3.B						
Infrastruktura budynku i otoczenia						
W jakim stopniu obiekt spełnia standard równości szans?						
LP.	Obiekt powinien spełniać zarówno wymogi prawa budowlanego oraz być zaprojektowany w sposób zapewniający pełną dostępność różnym grupom odbiorców i odbiorczyń.					
	Zastosowanie: Działanie I.1, I.3, III.2	Skala oceny				
	Moduł: Obiekt Pytania pomocnicze:	nie dotyczy	w ogóle	w części	w pełni	Uzasadnienie Oceny
1.	Czy szerokość i ustawienia wszystkich pomieszczeń (w tym sanitarnych) oraz ciągów komunikacyjnych zapewniają swobodę poruszania się wszystkim osobom, w tym osobom poruszającym się na wózkach?					
2.	Czy jest winda lub inne rozwiązania, np. pochylnie, i czy zapewniają one możliwość korzystania z niej wszystkich bez względu na stopień sprawności, np. czy szerokość windy jest dostosowana do różnych wymiarów wózków inwalidzkich/dziecięcych?, czy stopień nachylenia pochylni jest prawidłowy i wyposażony w poręcze?					
3.	Czy nawierzchnie i posadzki gwarantują bezpieczeństwo, np. są zrobione z antypoślizgowych materiałów, z materiałów niepowodujących odbłasków, efektów oślepienia?					
4.	Czy zainstalowano systemy ułatwiające otwieranie (w przypadku drzwi obsługiwanych manualnie)?					
5.	Czy toalety są przystosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, czy zarówno w toaletach męskich, jak i damskich: wyznaczono i przystosowano miejsca do przewijania dzieci?					
6.	Czy w budynku umieszczono jakieś punkty charakterystyczne, np. rzeźby dla ułatwienia orientacji na dużych przestrzeniach?					

idea zmiany

Moduł: Oznaczenia i informacja <i>Pytania pomocnicze:</i>		nie dotyczy	w ogóle	w części	w pełni	Uzasadnienie oceny
1.	Czy zastosowano różnorodne sygnały informacyjnych np.: wzrokowe (tablice informacyjne, piktogramy, oznaczenia graficzne), dźwiękowe (systemy audio), dotykowe (oznaczenia w alfabecie Braille'a, różnice w strukturze nawierzchni), werbalne (punkty informacji i pomocy)?					
2.	Czy zastosowano zmiany faktury nawierzchni, oznaczenia kolorystyczne lub graficzne w pieszych ciągach komunikacyjnych wskazujące na kierunek poruszania się i ułatwiające orientację w obiekcie?					
3.	Czy zainstalowano przeciwpożarowe sygnały ostrzegawcze, zarówno w formie głosowej, jak i wizualnej (istotne dla osób z niepełnosprawnościami sensorycznymi) oraz czytelnie oznaczono drogi ewakuacyjne?					
4.	Czy umieszczono pętle indukcyjne, ułatwiające osobom z niepełnosprawnością słuchu korzystanie z urządzeń wspomagających słyszenie?					
Moduł: Wejście i otoczenie budynku <i>Pytania pomocnicze:</i>		nie dotyczy	w ogóle	w części	w pełni	Uzasadnienie oceny
1.	Czy wejście do budynku jest wyraźnie widoczne i dobrze oznaczone?					
2.	Czy jest podjazd lub inna forma samodzielnego dostania się do budynku dla osób z ograniczoną sprawnością ruchową lub osób z wózkami dziecięcymi ?					
3.	Czy wejście do budynku jest odpowiednio szerokie, a drzwi otwierają się lekko i automatycznie?					
4.	Czy parking jest usytuowany blisko wejścia do budynku i dobrze oświetlony? Czy na parkingu znajdują się podjazdy umożliwiające wjazd na chodnik i do budynku?					
Źródło weryfikacji, dokument(y) – wypełnia Beneficjent						
Uwagi i komentarze – wypełnia Beneficjent						

idea zmiany

	Rekomendacje, uwagi – wypełnia IP/IZ

Arkusz 3.C						
Promocja						
W jakim stopniu działania promocyjne spełniają zasadę równości szans?						
LP.	Narzędzia promocji powinny być opracowane z uwzględnieniem potrzeb różnych grup odbiorców, na podstawie badania potrzeb tych grup, w tym kobiet i osób z różnymi niepełnosprawnościami oraz docierać za pomocą odpowiednio dobranych kanałów promocji do różnorodnych grup.					
	Zastosowanie: Działanie I.2, I.4, V.1	Skala oceny				
	Moduł: Przygotowanie kampanii Pytania pomocnicze:	nie dotyczy	w ogóle	w części	w pełni	Uzasadnienie oceny
1.	Czy kampania została poprzedzona badaniem odbiorców, w którym wzięli m.in. udział przedstawiciele i przedstawicielki różnych grup, w celu zapewnienia właściwej – niestereotypizującej – obecności oraz dostępności danego materiału, kampanii, etc.?					
2.	Czy we wszystkich używanych w promocji narzędziach stosowany jest język, który wyraźnie wskazuje na to, że zwracamy się do kobiet i mężczyzn?					
3.	Czy wykorzystywane w promocji wizerunki i elementy graficzne nie powielają stereotypów na temat poszczególnych grup? czy są włączające tj. uwzględniające różnorodność ?					
	Moduł: Strona internetowa Pytania pomocnicze:	nie dotyczy	w ogóle	w części	W pełni	Uzasadnienie oceny
1.	Czy strona jest czytelna i przejrzysta, dokumenty są napisane prostym językiem, zastosowano elementy ułatwiające orientację w strukturze strony, np. etykiety, streszczenia?					

idea zmiany

2.	Czy rozwiązania techniczne strony WWW pozwalają na korzystanie z niej przez różnorodne grupy użytkowników, m.in. zastosowano: a) syntezatory mowy, b) interfejs obiektów osadzonych w strukturze strony (np. aplety, skrypty) jest dostępny dla różnego rodzaju manipulatorów (mysz, klawiatura itd.), c) język używany na stronie bądź jej fragmentach został oznaczony co umożliwia prawidłowe funkcjonowanie urządzeń czytających tekst na stronach WWW, d) umożliwiono wyłączenie lub zatrzymanie animacji <i>Należy ocenić każdy z elementów a-d, zaznaczając odpowiednio, które rozwiązanie, w jakim stopniu zastosowano.</i>					
3.	Czy w materiałach filmowych zapewniono obecność lektora języka migowego i napisów?					
4.	Czy zmniejszono „wagę” strony, co ułatwia dostęp osobom posiadającym wolne łącza?					
	Moduł: Spoty reklamowe <i>Pytania pomocnicze:</i>	nie dotyczy	w ogóle	w części	w pełni	Uzasadnienie oceny
1.	Czy w promocyjnych spotach telewizyjnych zostały użyte napisy oraz tłumacz języka migowego?					
2.	Czy występujące postacie uwzględniają różnorodność grup społecznych i portretują te grupy w niestereotypowy sposób?					
	Moduł: Druk <i>Pytania pomocnicze:</i>	nie dotyczy	w ogóle	w części	w pełni	Uzasadnienie Oceny
1.	Czy w wydawnictwach promocyjnych zastosowano techniki graficzne pozwalające odczytać tekst, rysunki osobom niedowidzącym (powiększona czcionka, skonstrastowane kolory, wypukła czcionka i linie graficzne)?					
2.	Czy materiały lub ich wybrane, kluczowe fragmenty zostały opublikowane w alfabecie Braille’a?					
3.	Czy wszystkie <u>kluczowe</u> informacje zostały opublikowane w materiale drukowanym i nie					

idea zmiany

	trzeba w celu ich zdobycia korzystać z Internetu (jest on źródłem jedynie dodatkowych informacji)?					
	Moduł: Dystrybucja <i>Pytania pomocnicze:</i>	nie dotyczy	w ogóle	w części	w pełni	Uzasadnienie oceny
1.	Czy materiały promocyjne są także upowszechniane poprzez m.in. kanały branżowe telewizji, prasę branżową, organizacje działające na rzecz wyrównywania szans?					
	Źródło weryfikacji, dokument(y) – wypełnia Beneficjent					
	Uwagi, komentarze, szczegółowe informacje – proszę zaznaczyć, której części i pytania dotyczą – wypełnia Beneficjent					
	Rekomendacje, uwagi – wypełnia IP/IZ					

idea zmiany

Arkusz 3.D						
Transport						
W jakim stopniu rozwiązania z zakresu transportu spełniają standard równości szans?						
LP.	Transport powinien być oparty na lokalnych warunkach i specyficznych potrzebach kobiet, mężczyzn, osób młodych, starszych oraz z niepełnosprawnościami i zapewniać bezpieczny dostęp różnym grupom odbiorców, ze szczególnym uwzględnieniem kobiet, osób starszych i z niepełnosprawnościami jako głównych grup odbiorców zbiorowego transportu publicznego.					
	Zastosowanie: Działanie I.3, III.1, IV.1	Skala oceny				
	Moduł: Planowanie rozwiązań transportowych <i>Pytania pomocnicze:</i>	nie dotyczy	w ogóle	w części	w pełni	Uzasadnienie oceny
1.	Czy przeprowadzono proces konsultacji wstępnie opracowanego projektu rozwiązań transportowych z udziałem przedstawicielek i przedstawicieli różnych grup użytkowników, w tym osób o ograniczonej sprawności lub skonsultowano opracowane plany z przedstawicielami / przedstawicielkami organizacji zajmującymi się równością szans?					
2.	Czy zapewniono podczas procesu konsultacji wszystkim grupom możliwość zapoznania się z dokumentacją i planami, np. poprzez udostępnienie materiałów w alfabecie Braille'a, przygotowanie wypukłych planów, możliwych do „obejrzenia” przez osoby niewidome i niedowidzące, zapewnienie tłumaczy języka migowego podczas procesu badania, itp. ?					
	Moduł: System drogowy i tabor <i>Pytania pomocnicze:</i>	nie dotyczy	w ogóle	w części	w pełni	Uzasadnienie oceny
1.	Czy zapewniono różnorodne systemy transportu – np. „od drzwi do drzwi”, asystent/asystentka dla osób na wózku (szczególnie dla tych, których wózki uniemożliwiają poruszanie się autobusami)?					
2.	Czy na przejściach dla pieszych jest odpowiedni limit czasu dla użytkowników mających trudności w poruszaniu się, sygnalizowany poprzez sygnalizatory dźwiękowe (szczególnie istotne w okolicach szpitali, ośrodków zdrowia itp.)?					

idea zmiany

3.	Czy sygnalizatory świetlne są osłonięte przed bezpośrednim oddziaływaniem słońca dla uniknięcia refleksów?					
4.	Czy istniejąca infrastruktura uliczna – ławki, kosze na śmieci itp. – jest umieszczona w miejscach szczególnie do tego predestynowanych, np. ławki wzdłuż ciągów ruchu pieszego o dużym stopniu nachylenia, w taki sposób, że tworzą ochronę przed niebezpieczeństwami drogowymi (np. nieumyślnym wejściem na drogę) i nie utrudnia ruchu pieszego?					
5.	Czy wypukłość przycisków otwierających drzwi w tramwajach/ autobusach jest wystarczająca, aby mogły z nich korzystać osoby niewidome i słabowidzące?					
6.	Czy zamontowano platformy i przyciski wypuszczające platformę do wjechania wózkiem do tramwaju/ autobusu?					
Moduł: Obsługa <i>Pytania pomocnicze:</i>		nie dotyczy	w ogóle	w części	w pełni	Uzasadnienie oceny
1.	Czy obsługa transportu zbiorowego jest przeszkolona z zakresu pomocy użytkownikom z ograniczoną sprawnością?					
2.	Czy obsługa transportu zbiorowego ma wpisane w zakres obowiązków udzielanie pomocy użytkownikom transportu ?					
Moduł: Przystanki i drobna infrastruktura <i>Pytania pomocnicze:</i>		nie dotyczy	w ogóle	w części	w pełni	Uzasadnienie oceny
1.	Czy przystanki autobusowe są typu przylądkowego (co ułatwia kierowcom parkowanie blisko krawężnika)?					
2.	Czy chodnik w pobliżu przystanku ma taką szerokość, aby zapewnić możliwość komfortowego poruszania się w obrębie przystanku pieszym i osobom oczekującym, w tym osobom o ograniczonej sprawności ruchowej?					
3.	Czy zastosowano przejrzyste wiaty przystanków w celu zapewnienia widoczności i bezpieczeństwa?					
4.	Czy zastosowane oświetlenie przystanku (rodzaj i rozmieszczenie) umożliwia osobom oczekującym dobrą widoczność okolic przystanku i jednocześnie ich nie oślepia?					

idea zmiany

5.	Czy zapewniono w przejściach podziemnych, na miejscach postojowych, na parkingach, odpowiednie oświetlenie, widoczność, stały monitoring, umieszczenie telefonów alarmowych (w tym telefonów dostępnych dla osób niesłyszących, inną poza mówieniem możliwość poinformowania o sytuacji)?					
6.	Czy zapewniono takie rozwiązania techniczne, które są trudno dostępne dla wandalii: odpowiednie materiały, osłony, żarówki LED-owe, unikanie elementów, które łatwo wykręcić?					
Moduł: Oznakowanie i informacja <i>Pytania pomocnicze:</i>		nie dotyczy	w ogóle	w części	w pełni	Uzasadnienie oceny
1.	Czy zastosowano różnorodne sygnały informacyjne: wzrokowe (tablice informacyjne, piktogramy, oznaczenia graficzne), dźwiękowe (systemy audio), dotykowe (oznaczenia w alfabecie Braille'a, różnice w strukturze nawierzchni), werbalne (punkty informacji i pomocy)?					
2.	Czy w ustawionych drogowskazach zastosowano techniki graficzne pozwalające odczytać tekst, rysunki osobom niedowidzącym (piktogramy, powiększona czcionka, skonstrastowane kolory, itp.) ?					
3.	Czy zastosowano oznaczenia w postaci zmiany faktury nawierzchni w pieszych ciągach komunikacyjnych, na przystankach dla oznakowania np. skraju peronu, okolicy przystanku, przeszkody w postaci elementu małej architektury itd. i czy oznakowano wyraźnie zmiany w poziomach ulic (uskoki, schody)?					
4.	Czy zastosowano rozwiązania wspomagające osoby z niepełnosprawnością wzroku i słuchu, poprzez np. umieszczenie automatów do biletów także z informacją głosową, pętli indukcyjnych, mówiących tablic informacyjnych, możliwości skorzystania z pomocy asystenta?					
5.	Czy zapewniono zarówno dotykowe, jak i wzrokowe oznaczenia punktów orientacyjnych w ciągu pieszym np. chodnik z trawiastym poboczem, ławki, kosze na śmieci przystające do chodnika, ale nie na chodniku, wyraźnie kontrastowe z otoczeniem oznakowanie wejść do wiat/osłon itp.?					
Źródło weryfikacji, dokument(y) – wypełnia Beneficjent						

idea zmiany

	Uwagi i komentarze – wypełnia Beneficjent	
	Rekomendacje, uwagi – wypełnia IP/IZ	

Arkusz 3.E Turystyka W jakim stopniu działania związane z promowaniem zrównoważonego rozwoju turystyki spełniają standard równości szans?					
LP.	Działania związane z promowaniem zrównoważonego rozwoju turystyki są prowadzone w oparciu o badanie uwarunkowań atrakcyjności turystycznej z udziałem przedstawicieli i przedstawicielek różnych grup odbiorców, w tym osób z różnymi typami niepełnosprawności. Kampania promocyjna nie powiela stereotypów na temat poszczególnych grup, uwzględnia różnorodność i dociera do różnych grup odbiorców i odbiorczyń.				
	Zastosowanie: Działanie V.1	Skala oceny			
	Moduł: Przygotowanie studium uwarunkowań atrakcyjności turystycznej <i>Pytania pomocnicze:</i>	nie dotyczy	w ogóle	w części	w pełni
1.	Czy opracowane studium uwarunkowania atrakcyjności turystycznej zostało poprzedzone badaniem odbiorców, w którym wzięli m.in. udział przedstawiciele i przedstawicielki różnych grup, w celu zapewnienia właściwej – niestereotypizującej – obecności oraz dostępności zaplanowanych rozwiązań?				
2.	Czy przeprowadzono proces konsultacji wstępnie opracowanego studium uwarunkowań atrakcyjności turystycznej z udziałem przedstawicielek i przedstawicieli różnych grup, w tym osób o ograniczonej sprawności?				

idea zmiany

3.	Czy zapewniono zarówno podczas badania jak i konsultacji wszystkim grupom możliwość zapoznania się z dokumentacją i planami zagospodarowania, np. poprzez udostępnienie materiałów w alfabecie Braille'a, przygotowanie wypukłych planów zagospodarowania przestrzennego, możliwych do „obejrzenia” przez osoby niewidome i niedowidzące, zapewnienie tłumaczy języka migowego podczas procesu badania, itp. ?					
4.	Czy osoby biorące udział w konsultacjach otrzymały informację zwrotną na temat efektów procesu konsultacji (które z uwag zostały zaakceptowane, a które odrzucone) w formie umożliwiającej zapoznanie się z nimi, tzn. np. z tłumaczeniem na alfabet Braille'a?					
	Moduł: Przygotowanie obiektów turystycznych Pytania pomocnicze patrz Arkusz 3.B dotyczący spełnienia standardów równości szans w budynkach	nie dotyczy	w ogóle	w części	w pełni	Uzasadnienie oceny
	Moduł: Kampania promocyjna Pytania pomocnicze patrz Arkusz 3.C dotyczący spełnienia standardów równości szans w kampanii promocyjnej					
	Moduł: Informacja turystyczna <i>Pytania pomocnicze:</i>					
1.	Czy zamieszczono tabliczki z audioskrypcją przy telewizorkach w obiektach do zwiedzania?					
2.	Czy najistotniejsze komunikaty są przekazywane w sposób prosty, jednoznaczny i łatwy do zrozumienia?					
3.	Czy stosowane są informacje symboliczne – piktogramy, informacje dotykowe – i czy są one zróżnicowane i niestereotypizujące, np. w odniesieniu do osób z niepełnosprawnościami należy stosować nie tylko wizerunek osoby poruszającej się na wózku?					
4.	Czy w publikacjach informacyjno-promocyjnych, np. przewodnikach po danym obiekcie, podręcznych mapkach po regionie, wykorzystywane są różne formy graficzne (np. powiększony druk, alfabet Braille'a). Czy w materiałach zastosowano oznaczenia informujące o dostępności obiektów dla osób z niepełnosprawnościami, dla dzieci?					
5.	Czy opracowano materiały informacyjne dedykowane osobom z niepełnosprawnością, np. mapy tras i obiektów turystycznych oznakowane pod kątem dostosowania do różnych					

idea zmiany

	niepełnosprawności?					
	Źródło weryfikacji, dokument(y) – wypełnia Beneficjent					
	Uwagi i komentarze – wypełnia Beneficjent					
	Rekomendacje, uwagi – wypełnia IP /IZ					

Arkusz 3.F						
Trasy rowerowe						
W jakim stopniu trasy rowerowe spełniają standard równości szans?						
LP.	Trasy rowerowe są w pełni dostępne i zapewniają, dzięki odpowiednio dostosowanej do potrzeb i możliwości różnych grup użytkowników infrastrukturze, komfort i bezpieczeństwo.					
	Zastosowanie: Działanie V.2	Skala oceny				
	Moduł: Przygotowanie tras rowerowych <i>Pytania pomocnicze:</i>	nie dotyczy	w pełni	w ogóle	w części	Uzasadnienie oceny
1	Czy przeprowadzono proces konsultacji wstępnie opracowanego projektu tras rowerowych z udziałem przedstawicielek i przedstawicieli różnych grup użytkowników, w tym osób o ograniczonej sprawności ? lub czy skonsultowano opracowane plany z przedstawicielami/ przedstawicielkami organizacji zajmującymi się równością szans?					
2.	Czy podczas procesu konsultacji zapewniono wszystkim grupom możliwość zapoznania się z					

idea zmiany

	dokumentacją i planami tras rowerowych, np. poprzez udostępnienie materiałów w alfabecie Braille'a, przygotowanie wypukłych planów tras, możliwych do „obejrzenia” przez osoby niewidome i niedowidzące, zapewnienie tłumaczy języka migowego podczas procesu badania?					
	Moduł: Realizacja tras rowerowych i otoczenia <i>Pytania pomocnicze:</i>	nie dotyczy	w pełni	w ogóle	w części	Uzasadnienie oceny
1.	Czy wytyczone trasy lub ich fragmenty mają różnorodny stopień trudności?					
2.	Czy infrastruktura ścieżek rowerowych, np. toalety, punkty informacyjne, punkty gastronomiczne została przystosowana do potrzeb różnych grup użytkowników w tym osób z ograniczoną sprawnością? Pytania pomocnicze w zakresie zgodności obiektów ze standardem równości szans Arkusz 3.B					
3.	Czy zostały zapewnione miejsca wypoczynkowe, np. ławeczki, siedziska, szczególnie w przypadku ciągów ruchu o dużym stopniu nachylenia?					
4.	Czy zostały zniwelowane przeszkody wokół tras i infrastruktury ścieżki rowerowej i zapewnione bezpieczeństwo jazdy, np. czy usunięto krzewy ograniczające widoczność?					
5.	Czy wyodrębniono miejsca objęte stałym monitoringiem, np. miejsca parkingowe dla rowerów, postoje?					
6.	Czy zapewniono przejazd dla rowerów, np. w obrębie skrzyżowań?					
	Moduł: Oznakowanie tras <i>Pytania pomocnicze:</i>	nie dotyczy	w pełni	w ogóle	w części	Uzasadnienie oceny
1.	Czy oznakowanie tras zawiera wszystkie najważniejsze informacje, m.in. stopień trudności danej trasy lub jej odcinka, funkcjonujące przy trasie zaplecze socjalno-gastronomiczne, z uwzględnieniem informacji np. o stopniu przygotowania zaplecza do potrzeb osób z niepełnosprawnością, osób podróżujących z małymi dziećmi, o bezpiecznych miejscach postoju (objętych stałym monitoringiem) itp.?					

idea zmiany

2.	Czy w oznakowaniu tras stosowane są różnorodne formy informacyjne uwzględniające specyficzne potrzeby komunikacyjne turystów rowerowych?					
3.	Czy tablice i znaki informacyjne są możliwe do odczytania przez osoby z ograniczoną możliwością widzenia, np. tablice znajdują się w miejscach łatwo dostępnych, do których można się maksymalnie zbliżyć, są umieszczone nisko, zastosowano kontrastowe kolory?					
	Moduł: Promocja tras rowerowych Pytania pomocnicze patrz Arkusz 3.C dotyczący spełnienia standardów równości szans w kampanii promocyjnej	nie dotyczy	w pełni	w ogóle	w części	Uzasadnienie oceny
	Źródło weryfikacji, dokument(y) – wypełnia Beneficjent					
	Uwagi i komentarze – wypełnia Beneficjent					
	Rekomendacje, uwagi – wypełnia IP /IŻ					

idea zmiany

Arkusz 3.G						
Organizacja spotkań i szkoleń						
W jakim stopniu spotkania, szkolenia, konferencje spełniają standard równości szans?						
LP.	Spotkania i szkolenia powinny być w pełni dostępne dla wszystkich osób chętnych do uczestniczenia w nich oraz w swoim przekazie nie umacniać stereotypów, w tym stereotypów płci.					
	Zastosowanie: Działanie I.4, II.1	Skala oceny				
	Moduł: Prowadzenie spotkań i szkoleń <i>Pytania pomocnicze:</i>	nie dotyczy	w ogóle	w części	w pełni	Uzasadnienie oceny
1.	Czy skład osób prowadzących spotkanie/szkolenie był zróżnicowany i odzwierciedlał różnorodność danej grupy docelowej, np. czy podczas spotkań/szkoleń kobiety występowały w rolach merytorycznych (ekspertki, przedsiębiorczynie), a nie jedynie w roli pomocniczo-asystenckiej (hostessy, obsługa konferencji)?					
2.	Czy program szkolenia/konferencji odzwierciedlał problemy/oczekiwania reprezentantów/ek różnych grup, wzmacniając widoczność równościowych kwestii, np. odwoływał się do barier równości, które w danym obszarze doświadczają grupy marginalizowane?					
	Moduł: Informacja o szkoleniu i rekrutacja <i>Pytania pomocnicze:</i>	nie dotyczy	w ogóle	w części	w pełni	Uzasadnienie oceny
1.	Czy w informacji na temat szkoleń stosowany jest język, który wyraźnie wskazuje na to, że zwracamy się do kobiet i mężczyzn?					
2.	Czy wykorzystywane w informacji elementy graficzne nie powielają stereotypów na temat poszczególnych grup, uwzględniają różnorodność odbiorców i odbiorczyń?					
3.	Czy umieszczono ogłoszenia w internecie na tzw. mówiących stronach, przygotowanych do odczytania przez syntezatory mowy (czy ogłoszenia i formularze zgłoszeniowe były umieszczane bezpośrednio na stronie, a nie w załącznikach, których syntezatory nie odczytują)?					
4.	Czy umożliwiono zgłaszania uczestnictwa nie tylko w oparciu o formularze, ale także np.					

idea zmiany

przez telefon (dla osób z niepełnosprawnością wzroku)?

5.	Czy formularz zgłoszeniowy uwzględniał pytania o szczególne potrzeby komunikacyjno-transportowo-żywnościowe potencjalnych uczestników i uczestniczek?					
Moduł: Organizacja spotkań i szkoleń <i>Pytania pomocnicze:</i>		nie dotyczy	w ogóle	w części	w pełni	Uzasadnienie oceny
1.	Czy wybrany termin spotkania/szkolenia nie kolidował z <u>kluczowymi</u> świętami różnych wyznań?					
2.	Czy rozkład godzinowy zajęć umożliwiał udział osobom, które opiekują się osobą zależną?					
3.	Czy zapewniono w miejscu i/lub w czasie szkolenia opiekę nad dziećmi i innymi osobami zależnymi?					
4.	Czy zapewniono transport na miejsce wydarzenia, szczególnie osobom mającym ograniczone możliwości dotarcia na miejsce?					
5.	Czy dla osób potrzebujących pomocy w przemieszczaniu się, docieraniu do informacji itd. istniała możliwość skorzystania z pomocy fachowo przygotowanej osoby asystującej?					
6.	Czy materiały dystrybuowane podczas spotkania były dostosowane do potrzeb osób niewidomych?					
Moduł: Miejsce spotkania/szkolenia <i>Pytania pomocnicze:</i>		nie dotyczy	w ogóle	w części	w pełni	Uzasadnienie oceny
1.	Czy wielkość i ustawienie sali zapewniało swobodę poruszania się wszystkim osobom uczestniczącym, w tym osobom o ograniczonej sprawności ruchowej?					
2.	Czy pomieszczenia sanitarne, np. toalety, łazienki były dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnością oraz do potrzeb osób przebywających z małymi dziećmi (jeśli przewidywana była taka możliwość)?					
3.	Czy oznaczenia wszystkich miejsc ważnych z punktu widzenia spotkania/szkolenia, np. sale szkoleniowe, toalety, miejsce spożywania posiłków, były jasne i przejrzyste dla różnych grup odbiorców, w tym dla osób niedowidzących?					

idea zmiany

4.	Czy miejsce noclegowe (w przypadku spotkań/szkoleń) dłuższych niż jeden dzień było dostosowane do potrzeb różnych grup odbiorców, w tym osób niepełnosprawnych?					
5.	Czy w przypadku lokalizacji miejsca noclegowego i/lub miejsca spożywania posiłków w innym miejscu, niż miejsce zajęć został zapewniony sposób przemieszczania się nie wymagający bycia zdanym/zdaną na pomoc innych lub pomoc ta została zapewniona przez organizatora szkolenia?					
6.	Czy wyżywienie oferowane podczas szkolenia uwzględniało indywidualne potrzeby dietetyczne związane z sytuacją zdrowotną, światopoglądową i/lub religijną?					
7.	Czy wejście do budynku było dostępne dla wszystkich osób biorących udział w spotkaniu/szkoleniu bez względu na stopień sprawności, m.in. czy był podjazd, szerokie wejście i szeroko otwierające się drzwi, winda (jeśli wydarzenie odbywa się w sali do której prowadzą schody)?					
8.	Czy parking jest usytuowany blisko wejścia do budynku i dobrze oświetlony?					
	Źródło weryfikacji, dokument(y) – wypełnia Beneficjent					
	Uwagi i komentarze – wypełnia Beneficjent					
	Rekomendacje, uwagi – wypełnia IP/IZ					

idea zmiany

Karta nr 4						
Plan wdrożenia rozwiązań na rzecz zgodności z zasadą równości szans						
Okres sprawozdawczy						
Karta nr 2						
Obecność						
Nazwa modułu	Rekomendacje opracowane w wyniku wypełnienia Karty nr 2	Rozwiązania do wdrożenia w nadchodzącym okresie realizacji projektu	Planowany czas realizacji	Weryfikacja w kolejnym okresie sprawozdawczym		
				W ogóle	W części	W pełni
Moduł: Planowanie projektu						
Moduł: Realizacja projektu						
Karta nr 3						
Dostępność i bezpieczeństwo						
Arkusz 3.B						
Infrastruktura budynku i otoczenia						
Nazwa modułu	Rekomendacje opracowane w wyniku wypełnienia Arkusza 3.B	Rozwiązania do wdrożenia w nadchodzącym okresie realizacji projektu	Planowany czas realizacji	Weryfikacja w kolejnym okresie sprawozdawczym		
				W ogóle	W części	W pełni
Moduł: Obiekt						

idea zmiany

Moduł: Oznaczenia i informacji						
Moduł: Wejście i otoczenie budynku						
Arkusz 3.C Promocja						
Nazwa modułu	Rekomendacje opracowane w wyniku wypełnienia Arkusza 3.C	Rozwiązania do wdrożenia w nadchodzącym okresie realizacji projektu	Planowany czas realizacji	Weryfikacja w kolejnym okresie sprawozdawczym		
				W ogóle	W części	W pełni
Moduł: Przygotowanie kampanii						
Moduł: Strona internetowa						
Moduł: Spoty reklamowe						
Moduł: Druk						
Moduł: dystrybucja						
Arkusz 3.D Transport						
Nazwa modułu	Rekomendacje opracowane w wyniku wypełnienia Arkusza 3.D	Rozwiązania do wdrożenia w nadchodzącym okresie realizacji projektu	Planowany czas realizacji	Weryfikacja w kolejnym okresie sprawozdawczym		
				W ogóle	W części	W pełni

idea zmiany

Moduł: Planowanie rozwiązań transportowych						
Moduł: System drogowy i tabor						
Moduł: Obsługa						
Moduł: Przystanki i drobna infrastruktura						
Moduł: Oznakowanie i informacja						
Arkusz 3.E Turystyka						
Nazwa modułu	Rekomendacje opracowane w wyniku wypełnienia Arkusza 3.E	Rozwiązania do wdrożenia w nadchodzącym okresie realizacji projektu	Planowany czas realizacji	Weryfikacja w kolejnym okresie sprawozdawczym		
				W ogóle	W części	W pełni
Moduł: Przygotowanie studium uwarunkowań atrakcyjności turystycznej						
Moduł: Przygotowanie obiektów turystycznych						
Moduł: Kampania promocyjna						

idea zmiany

Moduł: Informacja turystyczna						
Arkusz 3.F Trasy rowerowe						
Nazwa modułu	Rekomendacje opracowane w wyniku wypełnienia Arkusza 3.F	Rozwiązania do wdrożenia w nadchodzącym okresie realizacji projektu	Planowany czas realizacji	Weryfikacja w kolejnym okresie sprawozdawczym		
				W ogóle	W części	W pełni
Moduł: Przygotowanie tras rowerowych						
Moduł: Realizacja tras rowerowych i otoczenia						
Moduł: Oznakowanie tras						
Moduł: Promocja tras rowerowych						
Arkusz 3.G Organizacja spotkań i szkoleń						
Nazwa modułu	Rekomendacje opracowane w wyniku wypełnienia Arkusza 3.G	Rozwiązania do wdrożenia w nadchodzącym okresie realizacji projektu	Planowany czas realizacji	Weryfikacja w kolejnym okresie sprawozdawczym		
				W ogóle	W części	W pełni
Moduł: Prowadzenie spotkań i szkoleń						

idea zmiany

Moduł: Informacja o szkoleniu i rekrutacja						
Moduł: Organizacja spotkań i szkoleń						
Moduł: Miejsce spotkań/szkolenia						

CZĘŚĆ VIII. Podsumowanie i rekomendacje

Poniższe rekomendacje są prezentowane w podziale na cztery obszary, w nawiązaniu do Komunikatu Komisji Europejskiej nr 2008/2171, który wskazuje cztery sposoby faktycznej realizacji zasady równych szans, uzupełniające – przewidzianą w prawie – zasadę równego traktowania.

Warto podkreślić, za wymienionym wyżej dokumentem: *identyczne traktowanie może zaowocować formalną równością, ale nie doprowadzi do faktycznego wyrównania szans. Dlatego obowiązująca w prawie UE zasada równego traktowania nie stanowi przeszkody dla Państwa Członkowskiego w podejmowaniu przez nie działań, które mają zapobiec lub zrekomensować niekorzystne położenie grup objętych ochroną prawną.*

W tym samym Komunikacie Komisja wskazuje: *faktyczne wyrównywanie szans i przeciwdziałanie dyskryminacji polega zarówno na skuteczniejszym przestrzeganiu prawa, jak i stosowaniu narzędzi politycznych. Te obejmują podnoszenie świadomości, wprowadzanie polityki równości do głównego nurtu, zbieranie i analizowanie danych oraz stosowanie konkretnych działań wyrównawczych.*

1. Podnoszenie świadomości beneficjentów oraz IZ/IP PO RPW

- **Rozumienie i wiedza na temat zasady równości szans** – dotychczasowe rozumienie równości szans w PO RPW dotyczy przede wszystkim dostępności dla wszystkich, co ma wynikać ze stosowania prawa budowlanego oraz działań w obszarze niedyskryminacji w zatrudnieniu. Tak rozumiana równość szans i działania z niej wynikające w zdecydowanej części rozwiązań nie są wystarczające dla zapewnienia pełnej obecności, dostępności i bezpieczeństwa, ponieważ przepisy prawa budowlanego nie zabezpieczają w sposób jednoznaczny faktycznego i skutecznego dostosowania obiektu do potrzeb osób z niepełnosprawnością. Należy zatem podjąć działania na rzecz zwiększenia świadomości dotyczącej rozumienia zasady równości szans. Konieczne jest zwiększenie wiedzy na temat nierówności potrzeb różnych grup: kobiet, osób o różnych rodzajach i stopniach niepełnosprawności, rodziców i osób mających pod opieką osoby zależne, dzieci, cudzoziemców, osób starszych. Dzięki temu uwaga osób projektujących i realizujących projekty zostanie przeniesiona z obiektu na przyszłego użytkownika/użytkowniczkę, którzy staną się obecni w myśleniu o projekcie. Dotychczasowy sposób myślenia, że *budynki i drogi są publiczne i może z nich korzystać ten kto chce* nie zapewnia stosowania równości szans. Konsekwencją takiego podejścia będzie korzystanie z infrastruktury i produktów przez tych którzy *mogą*, a nie tych którzy *chcą*, albo *powinni*.
- Celem tych działań powinno być wzmocnienie rozumienia i stosowania podejścia wertykalnego do równości szans, które zakłada, że grupy w szczególnie trudnym położeniu powinny być wspierane. Dopiero takie podejście – w odróżnieniu od podejścia horyzontalnego, które przyjmuje, że każdy powinien mieć takie same możliwości bez względu na wiek, płeć, niepełnosprawność, itd. – jest skutecznym narzędziem zapewnienia pełnej dostępności dla przedstawicieli/ek wszystkich grup.

- **Klasyfikacja projektów** – konsekwencją niezrozumienia zasady równości szans i przekonania o niemożności jej zastosowania w projektach infrastrukturalnych jest nazbyt często klasyfikowanie projektu jako „neutralny”. Takie kryterium zwalnia z uwzględniania perspektywy równościowej i podejmowania działań ją respektujących. W efekcie, na etapie monitorowania praktycznie nie ma formalnej konieczności sprawdzenia, czy i w jakim stopniu zasada ta była przestrzegana. Ważne byłoby zwiększenie świadomości, że zasada równości szans dotyczy praktycznie wszystkich projektów, bądź części działań projektowych. Wzorem rozwiązań duńskich, korzystne byłoby wprowadzenie zapisu do kryteriów wyboru projektów, mówiącego o tym, że klasyfikowanie projektu jako „neutralny” powinno każdorazowo być mocno uargumentowane, z odwołaniem do zebranych danych.
- **Ukonkretnić zasadę równości** – w dokumentach i wytycznych należy przyjąć bardziej operacyjną definicję zasady równości szans, aby mogła ona być traktowana w bardziej roboczy sposób, zarówno przez projektodawców, jak i IP. Jednym z rozwiązań może być stosowanie zaproponowanej listy kontrolnej, która odwołuje się do trzech kryteriów stosowania zasady równości w kontekście projektów infrastrukturalnych, ale również promocyjnych, czy związanych z przedsiębiorczością. Kryteria te to: obecność, dostępność, bezpieczeństwo. W przypadku projektów infrastrukturalnych pełne zastosowanie będą miały 3 kryteria, w przypadku pozostałych typów projektów będzie to obecność i dostępność.
- **Konsultacje** – narzędziem zapewniającym spełnienie kryteriów równości szans są różne formy konsultacji z przedstawicielami/kami organizacji działających na rzecz różnorodnych grup. Lista organizacji, które wzięły udział w spotkaniu w ramach tego badania ewaluacyjnego jest dostępna w załącznikach. Należy podkreślić, że nie ma wyczerpującej listy rozwiązań równościowych, za każdym razem ważny jest kontekst i dlatego bieżące konsultacje na etapie planowania i realizacji, a także równościowy audyt powinny być przeprowadzane przez osoby / organizacje mające różnorodne doświadczenia i wiedzę.
- **Zasada równości szans w dokumentach przetargowych i kaskadowanie wiedzy** – warto podkreślić, że działania na rzecz zwiększenia świadomości powinny objąć nie tylko osoby odpowiedzialne za planowanie działań, ale również wykonawców – często dobre założenia nie są prawidłowo wdrażane ze względu na brak wiedzy i świadomości po stronie realizatorów i podwykonawców: firm budowlanych, agencji reklamowych itp. Dlatego istotne jest włączanie zoperacjonalizowanych zapisów do procedur przetargowych. Zapisy te muszą być jak najbardziej precyzyjne, nie tylko deklaratywne i odwoływać się do konkretnych kategorii, np., proponowanych wymiarów: obecności, dostępności, bezpieczeństwa. Należy pamiętać, że jeżeli kluczowym kryterium jest estetyka, to zwykle cierpią na tym dostępność i bezpieczeństwo
- **Specjalne informacje na portalu MRR** – ponieważ projektodawcy, jak wynika z wywiadów, czerpią wiedzę na temat przepisów prawa dotyczących ich projektów w głównej mierze ze stron internetowych Instytucji Pośredniczącej i Instytucji Zarządzającej należy stworzyć podstrony specjalnie dedykowane temu zagadnieniu. Podczas wywiadów projektodawcy wskazywali na potrzebę „zobaczenia” na konkretnych przykładach innych projektów, na czym powinno polegać stosowanie zasady równych szans.

2. Włączanie polityki równości do głównego nurtu wdrażania PO RPW przez IP/IZ PO RPW

- **Zmiana sposobu oceny wniosku o dofinansowanie** – jednym ze sposobów na wzmocnienie realizacji zasady równości szans – skutecznym, jak pokazują doświadczenia Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki – jest zmiana sposobu oceny tej zasady na etapie wniosku o dofinansowanie, z kryteriów dostępu na kryteria rankingowe. Jest to również rozwiązanie zgłoszone przez pracownicę IP PO RPW w trakcie wywiadu.
- **Monitorowanie zasady równości szans** – jak wskazują liczne badania, uwzględnienie perspektywy projektowania uniwersalnego jest zdecydowanie tańsze na etapie planowania rozwiązań, niż na etapie modernizacji już istniejących. A zatem kluczowa jest rola IP na etapie planowania inwestycji, a także monitorowania jej realizacji. Dotychczasowy system, polegający na kontrolowaniu realizacji polityki równości szans jedynie na etapie zamknięcia projektu, gdzie kontrola polega na sprawdzaniu zgodności zapisu we wniosku o dofinansowanie z faktyczną realizacją, nie pozwala na wychwycenie wielu niekorzystnych rozwiązań. Monitorowanie polityki równości szans powinno odwoływać się do specyficznych działań równościowych, a nie ogólnej deklaracji zgodności projektu z politykami horyzontalnymi.

3. Zbieranie i analizowanie danych przez beneficjentów oraz IP/IZ PO RPW

- **Zbieranie danych i identyfikacja za ich pomocą grup docelowych** – kluczowym problemem ewaluacji realizacji zasady równości szans jest brak danych. Bez uwzględnienia danych dzielonych na płeć i/ lub niepełnosprawność oraz inne wymiary kluczowe dla PO RPW, nie można precyzyjnie zaplanować równościowych działań. Brak uwzględniania danych skutkuje niewidocznością ważnych, równościowych kwestii. Tak długo, jak planowanie działań np. transportowych będzie się opierać na wyobrażeniu „idealnego użytkownika”, tak długo rozwiązania te nie będą dostępne dla wszystkich. Dopiero wykorzystując zgromadzone dane można na podstawie analizy ilościowej i jakościowej właściwie określić grupy docelowe. Określenie grup docelowych powinno zawsze następować na podstawie płci i niepełnosprawności. Opisywanie grup docelowych jako np. „osoby starsze, niepełnosprawne i kobiety” jest niewłaściwe z punktu widzenia równości szans. Ani kobiety ani mężczyźni nie powinni być określani jako ogólna grupa docelowa. W każdej grupie kobiety i mężczyźni są ilościowo obecni w różny sposób. Pominięcie tych różnic prowadzi do wzmocnienia nierówności płci.

4. Działania wyrównawcze

- **Działania wyrównawcze** – rozwiązania, których celem jest przyspieszenie, bądź w ogóle umożliwienie korzystania z danego rozwiązania grupom, które wymagają wsparcia. W przypadku projektów infrastrukturalnych planowanie takich działań jest niezbędne. Bez specjalnych udogodnień większość rozwiązań, o ile nie jest planowana zgodnie z zasadami projektowania uniwersalnego, jest niedostępna dla osób z niepełnosprawnościami. Podobnie w przypadku promocji – bez rozwiązań przystosowujących materiały promocyjne, spoty reklamowe i strony internetowe – produkty te będą niedostępne dla osób z niepełnosprawnością wzroku i słuchu. Częste argumentowanie, że działania wyrównawcze w efekcie dyskryminują osoby z grupy

dominującą jest nierozumieniem zasady równości szans. Rozwiązania z obszaru polityki lokalnej i przestrzeni publicznej powinny być dostosowane w taki sposób, aby każda osoba mogła z nich skorzystać samodzielnie.

- **Edukacyjna wartość dodana** – działania wyrównawcze – jeżeli są stosowane – mają dodaną wartość edukacyjną – podnoszą świadomość pozostałych użytkowników na temat obecności i potrzeb różnorodnych grup.

CZĘŚĆ IX. Załączniki

1. Kwestionariusz wywiadu dla Instytucji Pośredniczącej i Zarządzającej
2. Kwestionariusz wywiadu dla projektodawców
3. Lista osób, z którymi przeprowadzono wywiady
4. Wyniki analizy literatury
5. Wyniki spotkania z organizacjami

Załącznik nr 1 – Kwestionariusz wywiadu dla przedstawicieli/ek IZ i IP

Część I – Metryczka

Informacja dla respondenta/ki	Zaprezentuj informacje o badaniu – kto, po co, dla kogo, czas trwania. Badanie ewaluacyjne „Zasada równości szans w projektach PO RPW” jest realizowane przez firmę Idea Zmiany na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego. Celem badania jest identyfikacja działań i sposobów realizacji zasady równości szans ze względu na płeć i niepełnosprawność. Efektem badania będzie wypracowana lista działań, które mogą wzmocnić realizację tej zasady w PO RPW oraz system monitorowania tej zasady. Badanie potrwa ok. godziny.
Oś priorytetowa / Działanie którym się Pan/Pani zajmuje	
Data i miejsce badania	
Osoba prowadząca	
Osoba/y uczestnicząca/e	

Część II – Wprowadzenie

1. Od jak dawna zajmuje się Pan/Pani wdrażaniem PO RPW?

☐ Poniżej roku ☐ od roku do dwóch lat ☐ ponad dwa lata

2. Jaką rolę pełni Pan/Pani w Zespole Infrastruktury Nowoczesnej Gospodarki, specjalizującym się w działaniu nr ... (podać właściwe)/Zespole Projektów Infrastrukturalnych/Departamencie Programów Ponadregionalnych MRR? Za jakie zadania Pan/Pani odpowiada w ramach Zespołu?

Pytanie otwarte

Rola/stanowisko w Zespole	Zadania
---------------------------	---------

3. Którymi projektami obecnie się Pan/i zajmuje/opiekuje? Prosimy o podanie tytułów projektów, nazw projektodawców.

Przy małej ilości projektów, przy dużej prośba o podanie typów projektów, którymi się opiekuje.

Typy projektów	
Tytuły poszczególnych projektów	

4. Na czym polega rola opiekuna projektu, jakie zadania się z tym wiążą?

--

5. Na czym wg Pana/Pani polega realizacja zasady równości szans w projekcie infrastrukturalnym/promocyjnym? *Pytanie otwarte, ankieter/ka samodzielnie dopasowuje odpowiedź do odpowiedniej kategorii?*

- ☐ zasada równości szans nie dotyczy projektów infrastrukturalnych/promocyjnych
- ☐ nie wiem
- ☐ dostępność infrastruktury do potrzeb osób niepełnosprawnych
- ☐ realizacja inwestycji, tak aby odpowiadała potrzebom różnych grup, np. kobiet, osób niepełnosprawnych i innych
- ☐ docieranie z przekazem promocyjnym do różnych grup odbiorców
- ☐ używanie niestereotypowych przekazów, wizerunków, grafiki
- ☐ inne, jakie _____

Uwagi

6. Jakie grupy wg Pan/Pani powinny być objęte wsparciem w ramach realizacji zasady równości szans?

Pytanie otwarte ankieter nie czyta poniższych kategorii tylko samodzielnie dopasowuje odpowiedź respondenta/ki do odpowiedniej kategorii

- ☐ osoby niepełnosprawne
- ☐ osoby starsze
- ☐ kobiety
- ☐ mężczyźni
- ☐ mieszkańcy wsi, małych miejscowości
- ☐ mniejszości etniczne
- ☐ grupy wykluczone
- ☐ inne, jakie _____

Uwagi

7. Jakie korzyści wg Pana/Pani są związane z realizacją zasady równości szans w projektach realizowanych w ramach Działania, którym się Pan/Pani zajmuje?

8. Jakie trudności, ograniczenia widzi Pan/Pani w związku z realizacją zasady równości szans w projektach realizowanych w ramach Działania, którym się Pan/Pani zajmuje?

9. Czy zna Pan/Pani regulacje w zakresie wdrażania zasady równości szans w projektach dofinansowanych w ramach PO RPW?

☐ TAK ☐ NIE

Filtr: Jeśli „tak” to przechodzimy do pytania nr 10, jeśli „nie” to przechodzimy do pytania nr 12.

10. Skąd Pan/Pani czerpie informacje na temat wymagań związanych ze stosowaniem zasady równości szans w projektach dofinansowywanych z PO RPW?

Pytanie otwarte ankieter/ka nie czyta poniższych kategorii tylko samodzielnie dopasowuje odpowiedź respondenta/ki do odpowiedniej kategorii.

☐	Dokumenty programowe, jakie_____
☐	Publikacja, jaka, tytuł/autorzy(rki),
☐	IŻ
☐	Szkolenia, jakie
☐	Inne, jakie
Uwagi:	

11. Czy jasne są dla Pana/Pani wymagania unijne związane z realizacją zasady równości szans?

Pytanie zamknięte, ankieterka czyta poszczególne kategorie respondentowi/ce):

na etapie przygotowania wniosku o dofinansowanie	☐ TAK	☐ NIE	Co jest niejasne:
na etapie wdrażania projektu	☐ TAK	☐ NIE	Co jest niejasne:
na etapie monitorowania, ewaluacji i sprawozdawczości z realizacji projektu	☐ TAK	☐ NIE	Co jest niejasne:
Uwagi:			

Część III - Wybór wniosków

12. Jakie elementy są brane pod uwagę przy ocenie projektu pod kątem spełniania zasady równości szans?

Pytanie otwarte, ankieterka dopasowuje swobodną odpowiedź do odpowiedniej kategorii.

☐ Nie wiem	☐ Inne, jakie
☐ dane ilościowe w podziale na płeć	
☐ analiza jakościowa problemu, inwestycji, uwzględnieniem specyfiki ze względu na płeć	
☐ sformułowanie celów z uwzględnieniem zasady równości szans kobiet i mężczyzn	

☐ zaplanowanie działań z uwzględnieniem zgodnych z polityką równości szans kobiet i mężczyzn	
☐ przełamywanie stereotypów płci	

13. W jaki sposób eksperci oceniający projekty, bądź też członkowie/członkinie Komisji Oceniającej zostali przygotowani/e do oceny w projektach zgodności projektu z zasadą równości szans?

☐	Szkolenie, jakie (kto organizował, kto prowadził, ile trwało)
☐	Doradztwo (kto organizuje, prowadzi)
☐	Przekazanie publikacji, jakiej
☐	Inne, jakie
Uwagi:	

14. Jaki jest skład ekspertów/KO pod kątem reprezentacji ze względu na płeć i niepełnosprawność?
Pytanie otwarte, w razie potrzeby dopytać:

Jaka jest ilość kobiet i mężczyzn: Mężczyzn _____ Kobiet _____
czy wśród członków/członkiń są osoby z niepełnosprawnością ☐ nie ☐ tak, ile M, a ile K _____
Uwagi:

Część IV – Wdrażanie projektów

15. W jakim stopniu w projektach, których wdrażanie Pan/Pani monitoruje, jest wdrażana zasada równości szans?

Pytanie zamknięte – przeczytać kafeterię i poprosić o wybór jednej z odpowiedzi

☐ w dużym stopniu	☐ średnim	☐ w niewielkim stopniu	☐ w ogóle
W jaki sposób?	W jakim wymiarze, co wzięto pod uwagę?	W jakim wymiarze, co wzięto pod uwagę?	Dlaczego nie?

16. Prosimy o wskazanie projektów, które mogłyby być dobrą praktyką w obszarze wdrażania równości szans w Pani/Pana typie projektów? (projekty infrastrukturalne / promocyjne)

Tytuł projektu	Zastosowane działania równościowe
----------------	-----------------------------------

--	--

17. Czy widzi Pan/Pani jakieś rozwiązania związane z realizacją zasady równości szans, które są możliwe do wdrożenia w projektach realizowanych w ramach Działania, którym Pan/Pani się zajmuje, a które nie pojawiły się w projektach?

☐ Nie widzę takich rozwiązań
☐ Propozycje rozwiązań, przykłady

18. Co wg Pana/Pani pomogłoby w lepszym wdrażaniu zasady równości szans w projektach, którymi Pan/Pani się zajmuje?

Pytanie otwarte ankieterka decyduje o zamknięciu ich w kafeterię, można wybrać więcej niż jedną kategorię:

☐	Nie wiem
☐	rozwiązania/uregulowania systemowe, jakie
☐	Sprecyzowanie wymagań , jeśli tak to kto powinien je sprecyzować
☐	podniesienie poziomu umiejętności projektodawców, wiedzy w tym zakresie
☐	inne, jakie

Część V – Monitorowanie, ewaluacja i sprawozdawczość

19. Czy kwestia realizacji zasady równości szans była lub jest uwzględniana w ramach monitorowania projektów?

☐ TAK	☐ NIE
W jaki sposób?	Dlaczego nie?

20. Czy przeprowadzał Pan/Pani już kontrolę projektów zDziałania PO RPW?

☐ TAK ☐ NIE

Filtr: Jeśli „nie” przechodzimy do pytania nr 23, jeśli „tak” przechodzimy do pytania nr 21

21. Czy podczas kontroli analizował/a Pan/Pani kwestię stosowania zasady równości szans podczas wdrażania projektów?

☐ TAK ☐ NIE

Filtr: Jeśli „nie” przechodzimy do pytania nr 22, jeśli „tak” przechodzimy do pytania nr 23

22. Na co zwracał/a Pan/Pani uwagę analizując zasadę równości szans we wdrażaniu projektu?

--

23. Czy obecne rozwiązania dotyczące monitorowania (finansowe i merytoryczne) pozwalają monitorować realizację zasady równości szans? W jakim stopniu?

Pytanie otwarte, ankieterka samodzielnie podejmuje decyzję o przypisaniu wypowiedzi do danej kategorii.

☐	W pełni
☐	Częściowo (co dzięki nim można monitorować, a co nie:
☐	W ogóle nie pozwalają
☐	Nie wiem, trudno powiedzieć
Uwagi:	

24. Czy podczas monitorowania projektów beneficjenci zgłaszali jakieś trudności związane z wdrażaniem zasady równości szans? Jeśli tak, to jakie? Czy są one możliwe do usunięcia? Co trzeba w tym celu zrobić?

☐ TAK			☐ NIE
Rodzaj trudności	Możliwość usunięcia	Jeśli tak, to możliwe działania do podjęcia	
	☐ NIE ☐ TAK		
	☐ NIE ☐ TAK		
	☐ NIE ☐ TAK		
	☐ NIE ☐ TAK		

Część VI – Równościowy zespół projektowy

25. Jak jest stosowana zasada równości szans w procesie zarządzania przez Instytucję Pośredniczącą?

--

26. Czy w skład Zespołu Projektów Infrastrukturalnych/ Zespołu Infrastruktury Nowoczesnej Gospodarki/ Departamencie Programów Ponadregionalnych MRR wchodzi osoby mające kompetencje dotyczące zasady równości szans?

☐ TAK	☐ NIE
Jakie to kompetencje?	

27. Czy są organizowane szkolenia dla przedstawicieli/ek IP/IZ z wdrażania zasady równości szans?

☐ TAK ☐ NIE ☐ NIE WIEM

Filtr: Jeśli w pytaniu 29 podano odpowiedź TAK to przechodzimy do pytania 30, jeśli podano odpowiedź NIE lub NIE WIEM, to przechodzimy do pytania 31.

28. Czy brał/a Pan/Pani udział w szkoleniach z zakresu wdrażania zasady równości szans?

☐ TAK	☐ NIE
Jak ocenia Pan/Pani przydatność tych szkoleń dla swojej pracy?	Dlaczego?

29. Jakie działania na rzecz podniesienia poziomu swojej wiedzy z zakresu równości szans chciałby/chciałaby Pan/Pani podjąć, aby lepiej uwzględnić realizację tej zasady w projekcie?

Pytanie zamknięte, ankieterka pokazuje respondentowi/ce poniższe kategorie i prosi o samodzielne zaznaczenie tych, które zostaną wybrane, można wybrać więcej niż 1 kategorię.

☐	Lektura broszury poświęconej równości szans, ds. 20 str.
☐	Udział w 1-dniowym szkoleniu
☐	Przegląd strony www skierowanej do realizatorów projektów w ramach PO RPW
☐	Udział w konferencji
☐	Doradztwo specjalistyczne
☐	Powołanie zespołu doradczego ds. równości szans przy projekcie
☐	Kontakt z organizacjami zajmującymi się tą kwestią

30. Czy zna Pan/Pani podmioty/instytucje/organizacje zajmujące się równością szans?

☐ TAK Prosimy o wymienienie jakie to organizacje/instytucje?	☐ NIE
--	------------------------------

Część VII – Podsumowanie

31. Proszę ocenić na skali od 0 do 6, gdzie 0 oznacza „w ogóle”, a 6 „bardzo istotna”, w jakim stopniu kwestia równości szans jest wg Pana/Pani istotna dla realizacji projektów z zakresu danego działania.

Pytanie zamknięte, ankieterka pokazuje respondentowi/ce kategorie i prosi o wybór, który zaznacza krzyżykiem pod odpowiednią kategorią.

W ogóle nie istotna	Bardzo mało istotna	Mało istotna	Średnio istotna	Dość istotna	Istotna	Bardzo istotna
0 pkt	1 pkt	2 pkt	3 pkt	4 pkt	5 pkt	6 pkt

Załącznik nr 2 – Kwestionariusz wywiadu dla Projektodawców

Część I – Metryczka

Informacje dla respondenta/ki	Zaprezentuj informacje o badaniu – kto, po co, dla kogo, czas trwania. Badanie ewaluacyjne „Zasada równości szans w projektach PO RPW” jest realizowane przez firmę Idea Zmiany na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego. Celem badania jest identyfikacja działań i sposobów realizacji zasady równości szans ze względu na płeć i niepełnosprawność. Efektem badania będzie wypracowana lista działań, które mogą wzmocnić realizację tej zasady w PO RPW oraz system monitorowania tej zasady. Badanie potrwa ok. godziny.
Nazwa projektu	
Działanie / oś priorytetowa	
Data i miejsce badania	
Osoba prowadząca	
Osoba/y uczestnicząca/e	

Część II – Wprowadzenie

1. Jaką rolę pełni Pan/Pani w projekcie? Za jakie zadania Pan/Pani odpowiada w projekcie?

Rola w projekcie	Zadania

2. Na czym wg Pana/Pani polega realizacja zasady równości szans w projekcie infrastrukturalnym?

Pytanie otwarte, ankieter/ka samodzielnie dopasowuje odpowiedź do odpowiedniej kategorii.

☐ Zasada równości szans nie dotyczy projektów infrastrukturalnych

☐ Nie wiem

☐ Dostępność infrastruktury do potrzeb osób niepełnosprawnych

☐ Realizacja inwestycji, tak aby odpowiadała potrzebom różnych grup, np. kobiet, osób niepełnosprawnych i innych

☐ Inne, jakie _____

Uwagi

3. Jakie grupy wg Pan/Pani powinny być objęte wsparciem w ramach realizacji zasady równości szans?

Pytanie otwarte ankieter nie czyta poniższych kategorii, tylko samodzielnie dopasowuje odpowiedź respondenta/ki do odpowiedniej kategorii.

☐ osoby niepełnosprawne ☐ osoby starsze ☐ kobiety ☐ mężczyźni ☐ mieszkańcy wsi, małych miejscowości ☐ mniejszości etniczne ☐ grupy wykluczone ☐ inne, jakie _____
Uwagi

4. Jakie korzyści wg Pana/Pani są związane z realizacją zasady równości szans w projektach dotyczących (wymienić dane działanie)? Czy korzyści te dotyczą też Pana/Pani projektu?

Korzyści ogólnie
Korzyści dla projektu respondenta/ki

5. Jakie trudności, ograniczenia widzi Pan/Pani w związku z realizacją zasady równości szans w projektach dotyczących (wymienić dane działanie)? Czy trudności te wystąpiły też w Pana/Pani projekcie?

Trudności ogólnie
Trudności wskazane przez respondenta/kę, które wystąpiły przy realizacji tego projektu:

6. Czy zna Pan/Pani regulacje w zakresie wdrażania zasady równości szans w projektach dofinansowanych w ramach PO RPW?

☐ TAK ☐ NIE

Filtr: jeśli „tak” to przechodzimy do pytania nr 7, jeśli „nie” to przechodzimy do pytania nr 9

7. Skąd Pan/Pani czerpie informacje na temat wymagań związanych ze stosowaniem zasady równości szans w projektach dofinansowywanych z PO RPW?

Pytanie otwarte ankieterka nie czyta poniższych kategorii tylko samodzielnie dopasowuje odpowiedź respondenta/ki do odpowiedniej kategorii.

☐	Dokumenty programowe, jakie _____
--------------------------	-----------------------------------

☐	Publikacja, tytuł/autorzy(rki)
☐	Pracownik IP, <i>pytanie uzupełniające otwarte, ankieter/ka samodzielnie przyporządkowuje go do kategorii:</i> W jakim stopniu kontakt ten był pomocny w zrozumieniu zasady równości szans: (☐ w ogóle nie był, ☐ częściowo, ☐ był przydatny)
☐	Szkolenia, jakie
☐	Inne, jakie
Uwagi:	

8. Czy jasne są dla Pana/Pani zasady/ wymagania związane z realizacją zasady równości szans?

Pytanie zamknięte, ankieterka czyta poszczególne kategorie respondentowi/ce:

Na etapie przygotowania wniosku o dofinansowanie	☐ TAK	☐ NIE	Co jest niejasne:
Na etapie wdrażania projektu	☐ TAK	☐ NIE	Co jest niejasne:
Na etapie monitorowania, ewaluacji i sprawozdawczości z realizacji projektu	☐ TAK	☐ NIE	Co jest niejasne:
Uwagi:			

9. Czy brał/a Pan/Pani udział w przygotowywaniu tego projektu?

☐ TAK ☐ NIE

Filtr: jeśli choć jedna z osób, z którymi jest przeprowadzany wywiad (w przypadku wywiadu grupowego – diady, triady) brała udział w procesie planowania projektu przechodzimy do pytania nr 10, jeśli nie, przechodzimy do pytania nr 13.

Część III – Planowanie projektu

10. Czy na etapie przygotowywania projektu uwzględniana była przez Państwa zasada równości szans?

Pytanie zamknięte w obrębie kafeterii – wybór 1 odpowiedzi.

☐ TAK	☐ Częściowo	☐ Nie wiem	☐ NIE
------------------------------	------------------------------------	-----------------------------------	------------------------------

Ankieter/ka dopytują o szczegóły po wybraniu odpowiedzi.

☐ TAK	☐ Częściowo	☐ NIE
W jaki sposób?	W jakim wymiarze, co wzięto pod uwagę?	Dlaczego nie?
Uszczegółowienie pytania, jeśli	Uszczegółowienie pytania,	

respondent/ka nie potrafi odpowiedzieć na to pytanie: W jaki sposób zasada równości szans była uwzględniana na poziomie: przeprowadzania analizy sytuacji, formułowania celów i rezultatów, określania działań	jeśli respondent/ka nie potrafi odpowiedzieć na to pytanie: W jakim stopniu zasada równości szans była uwzględniana na poziomie: przeprowadzania analizy sytuacji, formułowania celów i rezultatów, określania działań	
--	--	--

11. Czy złożyli już Państwo wniosek o dofinansowanie?

☐ TAK ☐ NIE

Filtr: jeśli „tak” to przechodzimy do pytania nr 12, jeśli „nie” to przechodzimy do pytania nr 13

12. Czy opisanie we wniosku zgodności projektu z zasadą równości szans sprawiło Państwu trudność? Dlaczego tak? Dlaczego nie? Prosimy o uzasadnienie wypowiedzi.

Pytanie otwarte

--

13. Czy uważają Państwo, że opisanie zgodności projektu z zasadą równości szans jest trudnym zadaniem?

Pytanie otwarte

☐ TAK	☐ NIE	☐ NIE WIEM
<i>Dlaczego?</i>	<i>Dlaczego?</i>	<i>Dlaczego?</i>

Część IV – Realizacja projektu

14. Czy w trakcie realizacji projektu uwzględnicie Państwo kwestię równości szans?

☐ TAK	☐ NIE
W jaki sposób?	Dlaczego nie?
a. W których działaniach, które realizowane są w projekcie, obecny jest temat równości szans? W jaki sposób?	
b. Kto jest odpowiedzialny za wdrażanie zasady równości szans w projekcie?	

15. Czy widzi Pan/Pani inne - w przypadku odpowiedzi „tak” na poprzednie pytanie -/ w przypadku odpowiedzi „nie” na poprzednie pytanie - rozwiązania zakresie realizacji zasady równości szans, które są możliwe do wdrożenia w tym projekcie?

☐ TAK	☐ NIE
Jakie?	

Część V – Monitorowanie, ewaluacja i sprawozdawczość

16. Czy kwestia realizacji zasady równości szans była lub jest uwzględniana w ramach monitorowania i ewaluacji projektu?

☐ TAK	☐ NIE
W jaki sposób?	Dlaczego nie?

17. Czy przeprowadzana była już kontrola projektu przez IP?

☐ TAK ☐ NIE

Filtr: jeśli „nie” przechodzimy do pytania nr 20, jeśli „tak” przechodzimy do pytania nr 18.

18. Czy podczas kontroli ze strony IP była analizowana kwestia stosowania zasady równości szans podczas wdrażania projektu?

☐ TAK ☐ NIE ☐ NIE WIEM CO PODLEGAŁO KONTROLI

Filtr: jeśli „nie”, bądź „nie wiem” przechodzimy do pytania nr 20, jeśli „tak” przechodzimy do pytania nr 19

19. Na co przedstawiciele IP zwracali uwagę podczas analizy tego obszaru?

--

Część VI – Równościowy zespół projektowy

20. Czy w skład zespołu projektowego wchodzi osoby mające kompetencje dotyczące zasady równości szans?

☐ TAK	☐ NIE
Jakie to kompetencje?	

21. Czy podczas przygotowywania projektu korzystał/a Pan/Pani z konsultacji w zakresie wdrażania zasady równości szans kobiet i mężczyzn w projekcie?

☐ TAK	☐ NIE
Prosimy o wymienienie z konsultacji jakiej instytucji/organizacji/osoby Pan/Pani	

korzystał/a?	

22. Czy zna Pan/Pani w swoim mieście/regionie organizacje/instytucje, do których mógłby się Pan/Pani zwrócić poszukując doradztwa/wsparcia/konsultacji w zakresie równości szans?

☐ TAK Prosimy o wymienienie jakie to organizacje/instytucje?	☐ NIE

23. Co pomogłoby Panu/Pani w lepszym wdrażaniu zasady równości szans w realizowanym przez siebie projekcie?

Pytanie otwarte ankieterka decyduje o zamknięciu ich w kafeterię, można wybrać więcej niż jedną kategorię:

☐	rozwiązania/uregulowania systemowe, jakie
☐	Sprecyzowanie oczekiwań ze strony IP
☐	podniesienie poziomu własnych umiejętności, wiedzy w tym zakresie
☐	inne, jakie

24. Jakie działania na rzecz podniesienia poziomu swojej wiedzy z zakresu równości szans ma Pan/Pani gotowość podjąć, aby lepiej uwzględnić realizację tej zasady w projekcie?

Proszę wybrać 3 i uszeregować je od 1 – rozumiane jako „najchętniej zrealizuję”, 2 – „chętnie zrealizuje”, 3 – „mogę zrealizować”.

Pytanie zamknięte, ankieter/ka pokazuje respondentowi/ce poniższe kategorie i prosi o samodzielne wybranie i zaznaczenie od 1 do 3.

☐	Lektura broszury poświęconej równości szans, ok. 20 str.
☐	Udział w 1-dniowym szkoleniu
☐	Przegląd strony www skierowanej do realizatorów projektów w ramach PO RPW
☐	Udział w konferencji
☐	Doradztwo specjalistyczne
☐	Powołanie zespołu doradczy ds. równości szans przy projekcie
☐	Kontakt z organizacjami zajmującymi się tą kwestią

25. Proszę ocenić na skali od 0 do 6, gdzie 0 oznacza „w ogóle”, a 6 „bardzo istotna”, w jakim stopniu kwestia równości szans jest wg Pana/Pani istotna dla realizacji tego projektu?

Pytanie zamknięte, ankieterka pokazuje respondentowi/ce kategorie i prosi o wybór, który zaznacza krzyżykiem pod odpowiednią kategorią:

W ogóle nie istotna	Bardzo mało istotna	Mało istotna	Średnio istotna	Dość istotna	Istotna	Bardzo istotna
0 pkt	1 pkt	2 pkt	3 pkt	4 pkt	5 pkt	6 pkt

Załącznik nr 3 – Lista osób, z którymi przeprowadzono wywiady

Działanie I.1 Infrastruktura uczelni 1. Michał Kober, IZ PO RPW 2. Przemysław Sołtysiak, PARP (IP PO RPW) 3. Barbara Głowacka-Jakubowska – Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Elblągu (beneficjent)
Działanie I.2 Instrumenty inżynierii finansowej 4. Arkadiusz Dewódzki – PARP (IP PO RPW) 5. Elżbieta Bieniecka – Bank Gospodarstwa Krajowego (beneficjent)
Działanie I.3 Wspieranie innowacji 6. Arkadiusz Dewódzki – PARP (IP PO RPW) 7. Andrzej Misiński, Aneta Łuć, Edyta Szkutnicka – Regionalny Ośrodek Badań i Rozwoju w Białej Podlaskiej (beneficjent) 8. Paweł Chojnacki – PZL Świdnik (beneficjent)
Działanie I.4 Promocja i współpraca 9. Izabela Trąmpczyńska, PARP (IP PO RPW)
Działanie II.1 Sieć szerokopasmowa Polski Wschodniej 10. Aneta Sałata – Instytucja Zarządzająca PO RPW 11. Jakub Wilk, Maciej Bułkowski – UM Olsztyn (beneficjent) 12. Andrzej Sztokfisz – UM Kielce (beneficjent)
Działanie III.1 Systemy miejskiego transportu zbiorowego 13. Anna Radzimowska, PARP (IP PO RPW) 14. Konrad Kozioł – PARP (IP PO RPW) 15. Magdalena Onych – UM Olsztyn (beneficjent) 16. Dariusz Salwa – Gmina Kielce (beneficjent) 17. Monika Tałała – Gmina Miasto Białystok (beneficjent)
Działanie III.2 Infrastruktura turystyki kongresowej i targowej 18. Danuta Jamrozik –Szymkiewicz – Targi Kielce (beneficjent) 19. Sebastian Głąbicki, PARP (IP PO RPW) 20. Barbara Schmidt – PARP (IP PO RPW)
Działanie IV.1 Infrastruktura drogowa 21. Agata Daab – Mistewicz, PARP (IP PO RPW)
Działanie V.1 Promowanie zrównoważonego rozwoju turystyki 22. Krzysztof Banach – PARP (IP PO RPW) 23. Anna Bartwicka – POT (beneficjent)
Działanie V.2 Trasy rowerowe 24. Magdalena Puzio – IZ PO RPW 25. Anna Jaroszuk – UM Olsztyn (beneficjent)

Załącznik nr 4 – Wyniki analizy literatury

Wstęp

W ramach badania ewaluacyjnego przeprowadzono analizę literatury dotyczącej realizacji zasady równości szans w odniesieniu do projektów infrastrukturalnych, koncentrując się na zagadnieniu płci i niepełnosprawności. Analizie poddane zostały publikacje w języku polskim oraz angielskim, dostępne w formie drukowanej oraz, przede wszystkim, elektronicznie, w postaci stron internetowych.

W analizowanej literaturze dominują następujące zagadnienia dotyczące kwestii równości szans ze względu na niepełnosprawność i płeć w omawianym zakresie tematycznym:

6. Koncepcja projektowania uniwersalnego.
7. Kluczowe wyzwanie: świadomość i obecność.
8. Dostępność i bezpieczeństwo – kluczowe kryteria projektowania uniwersalnego.
9. Narzędzia analizy, planowania, realizacji oraz monitorowanie działań pod kątem spełniania zasady równości szans.
10. Inspiracje i dobre praktyki.

1. Koncepcja projektowania uniwersalnego

W Deklaracji przyjętej w 2004 r. przez Europejski Instytut Projektowania i Niepełnosprawności (EIDD) z okazji Rocznego Zgromadzenia Ogólnego w Sztokholmie znalazł się następujący zapis:

Po dziesięciu latach, EIDD jako europejska platforma DfA [design for All – przyp. autora], włączając działania zewnętrzne jak również struktury wewnętrzne obejmujące członkostwo organizacji narodowych, korporacje i członkostwo indywidualne w 16 krajach europejskich, jest przekonana, iż nastąpił czas, aby zdefiniować deklarację Projektowania dla wszystkich.

Design for All wywodzi się ze skandynawskiego funkcjonalizmu lat 50. XX w. i projektowania ergonomicznego lat 60. XX w. Zasada skandynawskiej polityki socjalnej była podstawą do zarysowania koncepcji „Społeczeństwa dla wszystkich”, gdzie główny nacisk położony jest na pojęcie szeroko rozumianej „dostępności”.

Ten ideologiczny model został ujęty w Standardowych Zasadach ONZ dotyczących Wyrównywania Szans dla Osób Niepełnosprawnych i przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w grudniu 1993 roku. Skoncentrowanie Standardowych Zasad ONZ na sprawie szeroko pojętej „dostępności”, w ramach czytelnie określonych Zasad Równych Szans, spowodowało rozwój filozofii projektowania uwzględniającego potrzeby wszystkich, co jako idea zostało przyjęte na Zgromadzeniu Ogólnym, EIDD w Barcelonie w 1995 roku.

Podobne koncepcje rozwinęły się także w innych krajach. Amerykanie w Ustawie o Niepełnosprawności wnieśli wkład w rozwój projektowania uniwersalnego (Universal Design),

*podczas gdy w Wielkiej Brytanii przyjęło się określenie „Projektowanie Włączające”, (Inclusive Design).*¹⁰⁰

Deklaracja EIDD podkreśla kluczowe znaczenie jakie w realizacji zasady równości szans ma podejście zwane projektowaniem dla wszystkich. Koncepcja była i jest równolegle rozwijane zarówno w USA jak i w Europie

W USA autorem terminu *Universal Design* (projektowanie uniwersalne) jest amerykański architekt Ronald Mace. Wg niego projektowanie uniwersalne oznacza:

*projektowanie produktów i otoczenia tak, aby nadawały się do użytku przez wszystkich ludzi, w możliwie największym zakresie, bez potrzeby adaptacji lub specjalnego projektu.*¹⁰¹

Ronald Mace był także założycielem Center for Universal Design przy Uniwersytecie Stanowym Północnej Karoliny. W 1997 badacze Center for Universal Design sformułowali 7 zasad projektowania uniwersalnego¹⁰²:

1. *Identyczne zastosowanie – projekt musi nadawać się do użytku oraz do wprowadzenia na rynek dla osób o różnym poziomie sprawności.*
2. *Elastyczność użycia – projekt obejmuje szeroki zakres indywidualnych preferencji sprawności użytkownika.*
3. *Prosta i intuicyjna obsługa – sposób obsługi projektowanego obiektu jest łatwy do zrozumienia bez względu na doświadczenie użytkownika, wiedzę, zdolności językowe lub aktualny poziom koncentracji.*
4. *Zauważalna informacja – projekt skutecznie przekazuje potrzebne informacje użytkownikowi, niezależnie od warunków otoczenia lub sprawności zmysłów użytkownika.*
5. *Tolerancja dla błędów – projekt minimalizuje niebezpieczeństwo i niepożądane skutki przypadkowych lub nieumyślnych czynności.*
6. *Niski poziom wysiłku fizycznego – projekt może być efektywnie i komfortowo użytkowany przy minimalnej ilości wysiłku.*
7. *Wymiary i przestrzeń dla podejścia i użycia – projekt musi zapewniać odpowiednie wymiary i przestrzeń dla podejścia, montażu, obsługi i użycia bez względu na wielkość ciała użytkownika, kondycję lub zdolność poruszania się*¹⁰³.

¹⁰⁰ Cyt. Deklaracja Sztokholmska EIDD, <http://www.designforalleurope.org/Design-for-All/EIDD-Documents/Stockholm-Declaration/>

¹⁰¹ Cyt. za *Wprowadzenie do koncepcji Universal Design*, publikacja w ramach projektu *Projecting friendly and Usefully*, www.profuse.it, str. 1

¹⁰² Ibidem, str. 8-11

¹⁰³ Szczegółowy opis zasad wraz z przykładami znajduje się w broszurze *Wprowadzenie do koncepcji Universal Design* powstałej w ramach projektu *Projecting friendly and Usefully*. Wersja dostępna na stronie projektu www.profuse.it.

Na gruncie europejskim kwestią dostępności zajmowała się m.in. powołana przez Komisję Europejską w 1985 r. Dutch Council of Disabled [Holenderska Rada ds. Niepełnosprawności]. Rozpoczęte w ten sposób działania zaowocowały dokumentami *European Manual for Accessibility – 1990*, *European Concept for Accessibility - 1996* oraz *European Concept for Accessibility – ECA 2003* (opracowany przez członków European Concept for Accessibility Network). W 2003 roku powstał też raport *2010: A Europe Accessible for All* autorstwa grupy ekspertów ds. dostępności powołanych przez Komisję Europejską.

Europejskie podejście do projektowania uniwersalnego opiera się na następujących zasadach:

1. Celem jest zaprojektowanie otoczenia, które jest wygodne, bezpieczne i przyjemne w użytkowaniu dla każdego, w tym dla osób z niepełnosprawnościami.
2. Zasady projektowania dla wszystkich odrzucają podział ludzi na sprawnych i niesprawnych fizycznie.
3. Projektowanie dla wszystkich zakłada dodatkowe ulepszenia tam, gdzie to jest konieczne.¹⁰⁴

Autorzy Europejskiej Koncepcji Dostępności wskazują, że adresatami zasad projektowania uniwersalnego powinni być zarówno architekci, czy projektanci, jak również politycy czy przedsiębiorcy, ponieważ wszystkie te grupy mają wpływ na ostateczny kształt środowiska w którym żyjemy. Europejska Koncepcja Dostępności nie miała charakteru przepisów prawa, ale w założeniach miała stanowić inspirację i wyrażać pewien rodzaj podejścia do zagadnienia dostępności, które powinno być wspólne dla całej Europy.

Wg Europejskiej Koncepcji Dostępności otoczenie (czyli budynki, drogi, infrastruktura użyteczności publicznej ale także inne produkty) jest dostępne, jeśli spełnia poniższe warunki¹⁰⁵:

1. Szacunek – poszanowanie dla różnorodności użytkowników, tak aby nikt nie czuł się pominięty i każdy mógł skorzystać z danego produktu/miejsca/urządzenia.
2. Bezpieczeństwo – produkt/miejsce/urządzenie powinny być wolne od zagrożeń dla każdego z użytkowników. Każdy z elementów otoczenia powinien być projektowany z myślą o bezpieczeństwie (np. śliska podłoga, wystające części, rozmiar itd.).
3. Zdrowie – produkt/miejsce/urządzenie nie powinny powodować zagrożenia zdrowia lub dodatkowych utrudnień dla tych, którzy cierpią na określone choroby (np. alergie). Dodatkowo produkty/miejsca/urządzenia powinny promować zdrowy sposób ich użytkowania.
4. Funkcjonalność – produkt/miejsce/urządzenie powinno być tak zaprojektowane, żeby spełniało funkcje, do których zostało powołane bez generowania dodatkowych utrudnień dla użytkowników.
5. Zrozumiałość – wszyscy użytkownicy powinni mieć możliwość samodzielnego, łatwego zorientowania się w sposobie użytkowania produktu/miejsca/urządzenia. Kluczowe w tym przypadku są:

¹⁰⁴ Tłum. za *European Concept for Accessibility Technical Assistance Manual*, Luxembourg, 2003, str. 14

¹⁰⁵ Ibidem, str. 21-22

- a. jasna informacja – używanie symboli, które są wspólne dla różnych krajów, unikanie skrótów lub słów w lokalnym języku, co może prowadzić do nieporozumień.
 - b. jednoznaczny rozkład przestrzenny – użytkowanie danego produktu/miejsca/urządzenia nie powinno wywoływać poczucia dezorientacji czy zagubienia.
6. Estetyka – ostateczny wygląd produktu/miejsca/urządzenia powinien być zgodny z zasadami estetyki. Ma to wpływ na łatwiejszą akceptację danego produktu/miejsca/urządzenia przez użytkowników.

Oba prezentowane podejścia tj. projektowanie uniwersalne i koncepcja dostępności dla wszystkich zapewniają realizację zasady równości szans w obszarze infrastruktury (architektura, transport ale także maszyny, urządzenia, przedmioty codziennego użytku).

Jakkolwiek oba podejścia powstały w odpowiedzi na potrzeby osób z niepełnosprawnościami (sam Ronald Mace poruszał się na wózku inwalidzkim i korzystał z respiratora – cierpiał na chorobę Heinego-Medina, a Europejska Koncepcja Dostępności wpisuje się w obchody Europejskiego Roku Osób Niepełnosprawnych) to jednak korzyści płynące z ich zastosowania obejmują wszystkich użytkowników. Wiąże się to z szerokim rozumieniem niepełnosprawności przyjętym w Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych.

2. Kluczowe wyzwania: świadomość i obecność

Autorzy analizowanych publikacji podkreślają kluczową rolę, jaką odgrywa kwestia świadomości związanej z dostępnością. Wiele rozwiązań z tej dziedziny będzie możliwe do realizacji, o ile instytucje i organizacje zaangażowane w działania dotyczące infrastruktury transportowej czy budowlanej, a raczej ludzie tam pracujący, będą otwarci na rozwiązania sprzyjające dostępności, a tym samym przeciwdziałające wykluczeniu i dyskryminacji niektórych grup społecznych. Takie podejście wydaje się szczególnie istotne w sytuacjach, kiedy istniejące regulacje prawne teoretycznie zapewniają szeroką dostępność, ale praktyczna ich realizacja nie odpowiada na potrzeby konkretnych grup społecznych.

Pierwszym krokiem do wyrównywania szans jest dostrzeżenie nierówności. Jest to możliwe jeśli uwaga osób projektujących i realizujących projekty zostanie przeniesiona z obiektu na przyszłego użytkownika/użytkowniczkę, którzy staną się obecni w myśleniu o projekcie.

Obecność można zdefiniować jako istnienie w świadomości osób realizujących/wdrażających projekty określonej grupy odbiorców wyodrębnionej w oparciu o różne aspekty ludzkiego funkcjonowania oraz umiejętności sensoryczne, motoryczne i poznawcze człowieka. Takie podejście jest konsekwencją założeń o społecznej różnorodności i podstawowych prawach człowieka¹⁰⁶.

W polskim prawie regulacje dotyczące niepełnosprawności są rozproszone, co utrudnia egzekwowanie przepisów, a niekiedy ich jednoznaczną interpretację. Szczegółowa analiza polskiego prawa pod kątem jego dostosowania do zapisów Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych

¹⁰⁶ Por. 2010. Europe accessible for all, str. 12

przeprowadzona została w opracowaniu *Polska droga do Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych ONZ*¹⁰⁷.

Na kwestię świadomości zwracają uwagę autorzy raportu *Accessibility Legislation in Europe* i podają przykład duński, dotyczący rozwiązań w zakresie monitorowania dostępności nowopowstających budynków. Do połowy lat 90-ych tj. do czasu wprowadzenia nowych regulacji samorządy lokalne, odpowiedzialne za sprawdzanie dostępności, udzielały firmom budowlanym wielu pozwoleń na odstępstwa od przepisów prawa budowlanego w zakresie dostępności. Po wprowadzeniu nowego systemu monitorowania, który zakładał m.in. sporządzanie przez samorząd lokalny szczegółowego uzasadnienia odstępstw od przepisów dotyczących dostępności, liczba wyżej wspomnianych pozwoleń zmalała niemal do zera¹⁰⁸.

Świadomość jest bezpośrednio związana z zagadnieniem widoczności. Autorzy opracowania *Why gender matters in infrastructure*¹⁰⁹ podkreślają, że kwestia płci jest często niewidoczna w programach i projektach dotyczących infrastruktury. Niewidoczność wiąże się z szeregiem przekonań dotyczących wprowadzanych rozwiązań. Jedno z nich zakłada, że z nowopowstającej infrastruktury niejako automatycznie skorzystają wszyscy. Ale takie określenie użytkowników w praktyce rodzi szereg problemów, które ujawniają badania i analizy populacji potencjalnych odbiorców projektowanego produktu¹¹⁰.

Cała populacja oznacza, że absolutnie wszystkie osoby w populacji mają możliwość korzystania z danego produktu. Takie założenie jest nierealistyczne, ponieważ nie uwzględnia chociażby wyłączeń związanych z przepisami prawa czy BHP. Po uwzględnieniu tych ograniczeń powstaje grupa idealnych użytkowników, czyli maksymalna liczba użytkowników, którzy w odpowiednich warunkach mogliby korzystać z danego produktu. Trudnością tego etapu jest określenie wymagań – odpowiednich warunków umożliwiających korzystanie z danego produktu. Dlatego istotne staje się założenie, że populacja, ludzie ją tworzący będą podlegać zmianom i zmianom będą podlegać wymagania odnośnie produktu. Oznacza to w praktyce, że ocena dostępności danego produktu powinna i może być dokonywana na każdym etapie jego powstawania, a po drugie musi uwzględniać zmieniające się potrzeby potencjalnych użytkowników. Mamy zatem niejako do czynienia z przeniesieniem uwagi z produktu na jego użytkownika/cę.

Zapewnienie dostępności wymaga zatem dokładnego zdefiniowania kogo rozumiemy pod pojęciem „wszyscy”. Przystępując do definiowania trzeba mieć na uwadze różne aspekty ludzkiego funkcjonowania np.: chodzenie, wchodzenie po schodach, trzymanie/chwytywanie przedmiotów, podnoszenie ciężkich przedmiotów, widzenie, słyszenie, rozumienie.

Waga świadomości kwestii związanych z dostępnością podkreślona została w *Zaleceniu nr Rec(2006)5 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich. Plan działań Rady Europy w celu promocji praw i pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w społeczeństwie: podnoszenie jakości życia osób*

¹⁰⁷ Por. *Polska droga do Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych ONZ*, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Kraków 2009

¹⁰⁸ Por. *Accessibility Legislation in Europe*, Brussels 2001, str. 17

¹⁰⁹ *Why Gender Matters in Infrastructure*, Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) Development Assistance Committee's Network on Gender Equality, 2004, www.oecd.org/dataoecd/62/34/37033280.pdf

¹¹⁰ Por. opracowanie dotyczące projektowania włączającego (ang. inclusive design) zamieszczone na stronach Department of Engineering Uniwersytetu w Cambridge - www.eng.cam.ac.uk/inclusivedesign

niepełnosprawnych w Europie 2006- 2015. Zalecenie przypomina Rezolucję nr ResAP(2001)1 dotyczącą wprowadzania zasad uniwersalnego projektowania do programów nauczania wszystkich zawodów związanych z tworzeniem środowiska budowlanego, która wskazuje na potrzebę rozwijania wiedzy w zakresie uniwersalnego projektowania nie tylko wśród urbanistów czy architektów, ale także wśród rzemieślników związanych ze środowiskiem budowlanym np. hydraulików, elektryków czy murarzy. Dodatkowo rezolucja zaleca, aby źródłem wiedzy w zakresie specyficznych potrzeb byli użytkownicy, w tym osoby z niepełnosprawnościami.

Niska świadomość dotycząca zagadnień związanych z dostępnością wśród osób zaangażowanych w realizację projektów budowlanych, w tym także użytkowników przestrzeni publicznej, skutkować może pogarszaniem dostępu, czego wyrazem może być dewastacja elementów wyposażenia przestrzeni, która jest jedną z ważnych przyczyn gorszej dostępności przestrzeni publicznej dla osób z niepełnosprawnościami. Innym skutkiem niskiej świadomości w tym zakresie są braki w zakresie analiz dotyczących kosztów wprowadzenia ułatwień w dostępie, a także wąskie rozumienie dostępności w ujęciu technicznym, jako dostępność do budynków dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich.

3. Dostępność i bezpieczeństwo – kluczowe kryteria projektowania uniwersalnego

W analizowanej literaturze pojawia się szereg przykładów odnoszących się do problemów związanych z dostępnością. Problemy te mogą zostać ujawnione poprzez analizę potrzeb poszczególnych użytkowników albo dzięki audytom dostępności.

Przykład takiej analizy potrzeb stanowi poniższa tabela¹¹¹:

Funkcje, możliwości, umiejętności	Potrzeby
Widzenie	
Wszystkie typy trudności widzenia: - ślepota - widzenie częściowe, niedowidzenie połowiczne - osłabiona ostrość widzenia - ograniczenie pola widzenia - daltonizm - wzrok wymagający noszenia okularów	Oznakowanie dotykowe Głosowe komunikaty zwrotne i informacje Duże, wyraźne pismo Wysoki kontrast alfabet Braille’a, pamiętając, że nie jest to gwarancją pełnej dostępności, gdyż nie wszystkie osoby niewidome posługują się tym językiem, wówczas – jeżeli jest to możliwe – rozwiązaniem jest syntezytor mowy Dobre oświetlenie, które nie oślepia, ani nie

¹¹¹ Tłum. na podst. Self-service machines for all! Accessible self-service- Machines, The Norwegian Directorate of Health The Delta Centre, Oslo 2008 str. 10-11

	powoduje odbić.
Słyszenie	
Wszystkie typy ograniczeń w słyszeniu: od lekkiego niedosłuchu, do całkowitej głuchoty. Wielu ludzi używa aparatów słuchowych. Aparaty słuchowe zniekształcają dźwięk, a podgłaśnianie może powodować pogorszenie jakości dźwięku.	Wzrokowe komunikaty zwrotne i informacje Ochrona przed hałasami/szumem pochodzącym z tła Język migowy Pętle indukcyjne lub inne systemy wzmocnienia dźwięku Wyjścia na słuchawki
Ruch i przemieszczanie się	
Problemy z przemieszczaniem się spowodowane paraliżem/porażeniem, starzeniem się, bólem lub złamaniem. Niektórzy ludzie mający problem z poruszaniem się używają wózków inwalidzkich, podczas kiedy inni tzw. balkoników. Osoby przemieszczające się z wózkiem dziecięcym albo ciężkim bagażem też mogą mieć ograniczoną możliwość poruszania się	Dojścia bez przeszkód (np. dostosować progi, krawężniki, schody, ciężkie drzwi itp.) Płaskie, gładkie podłogi Przestrzeń dla balkoników, wózków inwalidzkich, wózków dziecięcych, kul Unikanie schodów/stopni i stromych pochyłości
Inne umiejętności ruchowe	
Problemy koordynacji ruchów dłoni/ palców i/lub ograniczenia sprawności manualnej, siły i sprawności ruchowej ramion i dłoni	Duże przyciski Przyciski, przełączniki, pokrywy, klapy itd. wymagające małej siły fizycznej
Dotyk	
Ograniczona wrażliwość w palcach spowodowana chorobą lub skaleczeniem Trudności w czytaniu alfabetu Braille’a i różnych faktur powierzchni	Wyróżnione klawisze Dotykowe oporniki w przyciskach

Rozmiar	
Niestandardowa wysokość lub szerokość w porównaniu z przeciętnym dorosłym np. osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich lub dorośli o bardzo niskim wzroście, dzieci	Niższy poziom montażu urządzeń wyjścia/wejścia
Komunikacja	
Ograniczone - zdolności rozumienia - koncentracji -orientacji -pamięci - umiejętności językowe - zdolność uczenia się spowodowane wiekiem, uszkodzeniem, chorobą, brakiem czasu, stresem.	Prosty, logiczny wygląd Symbole występujące razem z tekstem Prosty, bezpośredni język Kilka kanałów informacji Krótkie sekwencje informacji Zwięzła informacja Zmniejszone tempo przekazywania informacji Maszyny samoobsługowe utrzymane w jednym standardzie Możliwość uzyskania wsparcia - osoba asystująca, tłumacz
Wiedza i umiejętności	
Nieadekwatne umiejętności językowe np. ludzie głusi, obcokrajowcy, turyści	Informacje w różnych językach Tabliczki informacyjne, oznakowania w różnych językach Asystent osobisty

Przegląd problemów związanych z dostępnością zawiera także publikacja Jolanty Budny pt. *Projektowanie dla wszystkich*, dostępna na stronach portalu niepełnosprawni.pl.¹¹²

Katalog problemów dostępności do obiektów/infrastruktury podzielić można na te, które dotyczą obiektów już istniejących oraz te, które mogą się pojawić w nowo powstających obiektach. Pierwsza kategoria problemów wymaga interwencji i działań dostosowawczych. W przypadku drugiej kategorii - uwzględnienia potencjalnych problemów na odpowiednio wczesnym etapie przygotowywania obiektu poprzez zapobieganie ich wystąpieniu. Takie podejście charakterystyczne jest dla zasady projektowania dla wszystkich.

¹¹² Por. <http://www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/11518>

Dostępność – specyfika płci

Jeszcze inne ujęcie dostępności związane jest z perspektywą płci. Problemy w tym obszarze wynikają z różnic w społecznym funkcjonowaniu między kobietami i mężczyznami, które znajdują swoje odzwierciedlenie w intensywności i charakterze korzystania z infrastruktury publicznej (budynki, drogi itd.). Brak opracowań dotyczących warunków polskich stanowi niewątpliwą trudność w precyzyjnym zdefiniowaniu problemów występujących w tym obszarze. Jest to szczególnie istotne z uwagi na lokalny charakter sposobów społecznego funkcjonowania kobiet i mężczyzn.

Opracowania Banku Światowego dotyczące tego tematu w dużej mierze opisują problemy występujące na obszarze Afryki i Azji (brak połączeń komunikacji miejskiej między terenami wiejskimi a terenami zurbanizowanymi, mniejszy odsetek kobiet [w porównaniu do mężczyzn] dysponujących własnym środkiem transportu, zależność ekonomiczna kobiet, a tym samym ograniczone możliwości korzystania z płatnego transportu publicznego itd.), jakkolwiek część problemów jest wspólnych i obecnych również w Polsce.

Badania prowadzone w warunkach europejskich¹¹³ wskazują m.in. na konieczność przyglądania się kwestiom związanym:

- Ze sposobem portretowania przeciętnego użytkownika (np. komunikacji miejskiej) – szczególnie istotne jest tutaj określenie płci „idealnego użytkownika”, ponieważ na podstawie tego założenia projektowane są w dalszej kolejności systemy transportowe odpowiadające na potrzeby tak zdefiniowanego użytkownika. Warto, aby planować również z uwzględnieniem potrzeb użytkowników.
- Z różnicą we wzorach podróżowania między kobietami i mężczyznami, które wynikają nie tylko z tradycyjnego podziału obowiązków w gospodarstwie domowym, ale dają się też zauważyć w przypadku jednoosobowych gospodarstw domowych, np. samodzielni rodzice.
- Ze znaczeniem transportu i mobilności w rozumieniu kobiet i mężczyzn – szwedzkie badania dotyczące transportu ujawniły różnicę w postrzeganiu przez kobiety i mężczyzn np. kwestii spowolnienia ruchu: kobiety zwracały uwagę na kwestie związane ze środowiskiem (z uwagi na zwiększoną emisję spalin podczas hamowania, przyspieszania i stania w korku), podczas gdy dla mężczyzn zasadniczą kwestią było wyraźne oznakowanie takich „niespodziewanych przeszkód” na jezdni¹¹⁴.

Ponadto zwraca się uwagę na różne grupy użytkowników tej samej przestrzeni publicznej oraz konieczność godzenia ich interesów (np. piesi, kierowcy, rowerzyści). Na przykład: dla pieszych możliwość parkowania samochodów na poboczach lub łamanie prawa przez kierowców stanowi barierę dostępności, ścieżki rowerowe wytyczone bezpośrednio na chodnikach bez pasów wyznaczających ścieżkę stanowią utrudnienie i potencjalne zagrożenie dla osób niewidomych, instalowanie przewijaka dla dzieci jedynie w damskiej toalecie uniemożliwia ojcom opiekującym się dzieckiem swobodne wypełnianie swoich funkcji rodzicielskich w przestrzeni publicznej.

¹¹³ Por. Research on women's issues in transportation. Report of conference, Chicago 2004, str. 181

¹¹⁴ ibidem, str. 185

Dostępność – korzyści

- Dostępność jest sprawą wszystkich ludzi, a nie tylko mniejszości z niepełnosprawnościami. Takie podejście ma związek z interaktywnym modelem niepełnosprawności, w którym podstawowym założeniem jest uznanie, że niepełnosprawność wywodzi się z wzajemnego oddziaływania danej osoby i społeczeństwa. W takiej perspektywie każda osoba może okresowo doświadczać trudności w dostępie. Niepełnosprawność zatem okresowo obejmuje nie tylko osoby z niepełnościami, ale także osoby bardzo młode, osoby starsze, osoby opiekujące się małymi dziećmi lub innymi osobami zależnymi czy osoby podróżujące z ciężkim bagażem.
- Dostępność wyrażona zasadą projektowania dla wszystkich jest konsekwencją budowania spójności społecznej w obliczu rosnącego zróżnicowania obywateli zarówno UE, jak i Polski.
- Dostępność jest kluczowa dla zrównoważonego rozwoju ponieważ podnosi jakość życia i sprawia, że otoczenie (wieś, miasto, dom) staje się bardziej użyteczne i ułatwiające codzienne funkcjonowanie.
- Dostępność jest ważnym zagadnieniem w kontekście prognoz demograficznych, które przewidują, że w ciągu najbliższych 20 lat zmieni się struktura wieku w naszym kraju i znacząco wzrośnie liczba osób w wieku poprodukcyjnym¹¹⁵. Ponieważ obserwowana jest bardzo wyraźna korelacja między wiekiem, a trudnościami w funkcjonowaniu dlatego kwestia dostępności przestrzeni jest kluczowa dla utrzymania aktywności starzejącej się części społeczeństwa.
- Umożliwienie samodzielnego funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami w przestrzeni publicznej z jednej strony odpowiada na potrzebę samodzielności, a z drugiej obniża nakłady państwa na opiekę instytucjonalną.
- Dostępne budynki i infrastruktura wpływa na zwiększenie liczby osób z niepełnosprawnościami, które skorzystają z usług oferowanych w tych budynkach.
- Im bardziej dostępna jest przestrzeń publiczna, tym mniej potrzeba wsparcia technicznego/aparatowego dla osób doświadczających niepełnosprawności.
- Dostępne otoczenie zwiększa liczbę nowych potencjalnych pracowników, a także pomaga utrzymać tych, którzy już są zatrudnieni, ale zmianie uległ ich stopień sprawności.
- Dostępne otoczenie pozytywnie wpływa na postrzeganie danego urzędu/przedsiębiorstwa itp. przez klientów oraz pracowników co przyczynia się do poprawy wizerunku urzędu/przedsiębiorstwa.
- Amerykańskie badania pokazują, że dostępność nie jest aż tak droga jak się wydaje: w 69% przypadków, gdy zaplanowano racjonalne dostosowanie, koszt tego dostosowania był zerowy¹¹⁶.

¹¹⁵ Por.: *Prognoza ludności na lata 2008-2035*, GUS, Warszawa 2009

¹¹⁶ Por.: <http://www.ada.gov/pubs/mythfct.txt>

- Spełnianie kryteriów dostępności w procedurach przetargowych przyczynia się w sposób znaczący do wypełnienia zasady najkorzystniejszej relacji jakości do ceny.
- Dostępność ma wpływ na budowanie rynku konsumenckiego. Przeprowadzone przez niemieckie ministerstwo pracy studium dostępności w przemyśle turystycznym wskazuje, że m.in.: aż 48% osób z niepełnosprawnością ruchową podróżowałoby częściej gdyby usługa była bardziej dostępna, a aż 62% osób zapłaciłoby więcej za usługi dla nich dostępne¹¹⁷.
- Rozwiązania w dziedzinie dostępności poprawiają bezpieczeństwo, co ma bezpośredni wpływ na zmniejszenie liczby wypadków i kosztów z nimi związanych.
- Kobiety przywiązują większą wagę do aspektów bezpieczeństwa. Ale mężczyźni z uwagi na to, że częściej prowadzą samochód są bardziej narażeni na urazy. Projektowanie z uwzględnieniem bezpieczeństwa sprzyjać będzie poprawie dostępności i użyteczności zarówno dla mężczyzn, jak i dla kobiet.
- Zwiększenie dostępności budynków ma wpływ na obniżenie wypadkowości (upadek, poślizg). Ponad 31% wypadków przy pracy w Polsce w I kwartale 2010r. było spowodowanych przez upadek lub poślizg¹¹⁸.

Bezpieczeństwo

Kwestia bezpieczeństwa ujmowana jest w dwóch wymiarach: wewnętrznego poczucia bezpieczeństwa oraz bezpieczeństwa obiektu (np. drogi).

Badania w tym zakresie pokazują różnice w podejściu do kwestii bezpieczeństwa wśród kobiet i mężczyzn. Kobiety opisywały jako stresujące te sytuacje, w których musiały skonfrontować się z niebezpieczeństwem na drodze np. ryzykownym zachowaniem innego kierowcy. Dla mężczyzn stresującą była sytuacja, kiedy inni użytkownicy ruchu powstrzymywali kierowanie pojazdem (np. jechali zbyt wolno).

Wybór drogi również zależał od płci. Kobiety częściej kierowały się w swoich wyborach znacznie większą ilością czynników, takich jak natężenie ruchu, urozmaicenie czy bezpieczeństwo. Dla mężczyzn najważniejszy był czas, w jakim mogą pokonać daną odległość.

Warto tu również przytoczyć polskie badania: mężczyźni w ciągu tygodnia pracują zawodowo średnio o 9 godzin i 27 minut więcej niż kobiety (z dojazdami). Kobiety natomiast w ciągu tygodnia poświęcają na opiekę i prace domowe o 45 godzin 21 minut więcej od mężczyzn.

Kobiety znacznie częściej niż mężczyźni doświadczają poczucia zagrożenia w przestrzeni publicznej. Te odczucia potwierdzają komunikaty Komendy Głównej Policji¹¹⁹:

- *Nie akceptuj jazdy windą z nieznanymi.*
- *Nigdy nie chodź na skróty, trzymaj się miejsc uczęszczanych i dobrze oświetlonych. Po zmierzchu noś ze sobą latarkę.*

¹¹⁷ Por.: *Built for All. Reference manual*, Luxembourg 2006, str. 14

¹¹⁸ Por. *Wypadki przy pracy w I kwartale 2010 r.*, GUS, Warszawa 2010

¹¹⁹ Cyt. za: *Przestępstwa zgwałcenia: statystyka i rady prewencyjne*, Komenda Główna Policji, www.statystyka.policja.pl

- *Podróżując środkami komunikacji miejskiej siadaj zawsze w grupie kilku osób lub blisko kierowcy. Nie podróżuj pociągiem w pustym przedziale. Nie zgadzaj się na podwiezienie przez nieznaną Ci osobę. Nie korzystaj z tzw. "okazji".*
- *Zapewnij sobie powrót do domu w towarzystwie osoby zaprzyjaźnionej lub weź taksówkę – w takim przypadku poproś kierowcę aby poczekał, aż wejdiesz bezpiecznie do domu.*

Chociaż statystyki pokazują, że kobiety są najbardziej narażone na atak we własnym domu ze strony osoby, którą znają, to jednak strach przed napaścią na tle seksualnym ma znaczący wpływ na obecność kobiet w przestrzeni publicznej. Konsekwencja takiego stanu rzeczy jest, jak wskazuje Wandy Davis autorka artykułu *Safety in Public Urban Space: The Work of Women's Design Service*¹²⁰ skazywanie się przez kobiety na pozostawanie w domu po zmroku. W przypadku miesięcy zimowych na półkuli północnej zmrok zaczyna się o 16.00. Taki stan rzeczy ma ogromny wpływ na aktywność kobiet, zatrudnienie, kształcenie się, a także czas wolny.

Spśród wielu aspektów związanych z poczuciem bezpieczeństwa Davis wymienia m.in.:

- dobre oświetlenie,
- dobrą widoczność (bez krzaków, drzew itd. np. wokół przystanku),
- zastąpienie podziemnych przejść dla pieszych – przejściami naziemnymi.

Do poprawy poczucia bezpieczeństwa kobiet przyczynia się także obecność personelu płci żeńskiej lub personelu różnicowanego płciowo.

Autorzy podręcznika *Toolkit for the assessment of Bus Stop Accessibility and Safety*¹²¹ wskazują na jeszcze inne kwestie związane z bezpieczeństwem obiektów użyteczności publicznej – poniższe wskazówki dotyczące infrastruktury przystankowej odnoszą się także do innych elementów otoczenia (np. miejsca postoju przy drogach czy ścieżkach rowerowych):

- oświetlenie przystanków jest niezwykle istotne z punktu widzenia poczucia bezpieczeństwa pasażerów, niemniej jednak należy unikać zbyt intensywnego oświetlenia, które mogłoby spowodować, że pasażer oczekujący na przystanku jest doskonale widoczny dla obserwatora z zewnątrz ale sam ma trudności w obserwowaniu otoczenia przystanku,
- zapewnienie takich rozwiązań technicznych, które będą trudno dostępne dla wandal (odpowiednie materiały, osłony, żarówki LED-owe, unikanie elementów, które łatwo ukręcić) – widok zdewastowanego urządzenia/miejsca znacząco wpływa na obniżenie poczucia bezpieczeństwa,
- lokowanie reklam na tym skrzydle przystanku/wiaty, które nie zasłania wnętrza i znajdujących się tam pasażerów dla nadjeżdżającego kierowcy,
- zapewnienie zarówno dotykowych jak i wzrokowych oznaczeń i punktów orientacyjnych w ciągu pieszym np. chodnik z trawiastym poboczem, ławki, kosze na śmieci przystające do chodnika ale

¹²⁰ Artykuł dostępny na stronie: *Gender and the Built Environment Database*: www.gendersite.org

¹²¹ *Toolkit for the assessment of Bus Stop Accessibility and Safety*, Easter Seals Project ACTION, Washington, 2005, on-line: <http://projectaction.easterseals.com>, str. 8

nie na chodniku, wyraźnie kontrastowe z otoczeniem oznakowanie wejść do wiat/osłon itp. - usytuowanie w pobliżu istniejących lamp,

- umieszczenie infrastruktury ulicznej (np. ławki, kosze na śmieci itp.) w taki sposób aby tworzyła ona ochronę przed niebezpieczeństwami drogowymi (np. nieumyślnym wejściem na drogę),
- podkreślenie istnienia niebezpieczeństw poprzez wyróżniające oznakowanie i większą intensywność oświetlenia tam gdzie jest możliwe przypadkowe narażenie się na niebezpieczeństwo,
- zapewnienie antypoślizgowych wykończeń np. stopni, dobrych uchwytów i stabilnego podłoża,
- zapewnienie konsekwencji i uniformizacji w oznakowaniu i wyglądzie poszczególnych elementów infrastruktury przystankowej,
- usytuowanie telefonu alarmowego w pobliżu przystanku z możliwością skorzystania także przez osoby głuchonieme,
- rozszerzenie chodnika w pobliżu przystanku aby zapewnić możliwość komfortowego poruszania się w obrębie przystanku zarówno pieszym, jak i osobom oczekującym.

Maciej Błaszczak i Łukasz Błaszczak w publikacji *Rzeczy są dla ludzi. Niepełnosprawność i Idea uniwersalnego projektowania*¹²² przytaczają wyniki badań, z których wynika, że 2% badanej populacji osób starszych przy poruszaniu się w przestrzeni miejskiej towarzyszy lęk przed upadkiem, 23% lęk przed zgubieniem się, 25% trudności w chodzeniu, a 10% osób ma trudności w przejściu przez skrzyżowanie. Problem ten dotyczy zarówno kobiet jak i mężczyzn, choć ze względu na polskie uwarunkowania demograficzne częściej dotyczyć będzie starszych kobiet. Autorzy tego opracowania także przytaczają szereg rekomendacji powstałych w ramach brytyjskiego projektu badawczego *Streets for Life* dotyczących budowania ulic i chodników.

Najistotniejszymi kwestiami z punktu widzenia poprawy bezpieczeństwa są m.in.:

- *Zmiany w poziomach ulic (uskoki, schody) powinny być wyraźnie oznakowane i posiadać zabezpieczenia (np. poręcze),*
- *Często występujące drewniane ławki z oparciami i podparciami na łokcie na traktach miejskich,*
- *Czytelne drogowskazy (np. teatr 200 m),*
- *Czytelne oznaczenia miejsc specjalnej aktywności (place zabaw, centra handlowe itd.),*
- *Częste skrzyżowania z sygnalizatorami dźwiękowymi i wzrokowymi,*
- *Wejścia do budynków wyraźnie widoczne (np. od frontu, oznaczone napisami itd.),*
- *Charakterystyczne, łatwo zauważalne obiekty w pobliżu przejść dla pieszych (np. budki telefoniczne),*
- *Przy bardzo ruchliwych ulicach powinny znajdować się strefy buforowe pomiędzy chodnikiem a jezdnią (np. pasy zieleni),*
- *Chodniki powinny być szerokie, o równej nawierzchni z dobrą przyczepnością, wyraźnie oddzielone od tras rowerowych*¹²³.

¹²² Por. M. Błaszczak, Ł. Błaszczak *Rzeczy są dla ludzi. Niepełnosprawność i Idea uniwersalnego projektowania*, Warszawa 2010, str. 78

¹²³ Ibidem, str. 79

Szczególnie istotne z punktu widzenia bezpieczeństwa są także kwestie związane z ochroną przeciwpożarową budynków. W przypadku osób z niepełnosprawnościami sensorycznymi szczególnie istotne staje się wyposażenie budynku w systemy alarmowe, zarówno słuchowe, jak i wzrokowe oraz w czytelne oznakowania dróg ewakuacyjnych.

4. Narzędzia analizy, planowania, realizacji oraz monitorowania działań pod kątem spełniania zasady równości szans.

Poniżej opisujemy kluczowe działania – opisywane w literaturze – które można podejmować uwzględniając perspektywę równości szans w procesie planowania i realizacji transportu oraz przestrzeni publicznej:

1. Zbieranie danych, analiza, opracowanie wskaźników
2. Audyt jako narzędzie analizy i ewaluacji
3. Równość szans a procedura przetargowa
4. Planowanie działań oraz środki techniczne

4. 1. Zbieranie danych, analiza, opracowanie wskaźników

Punktem wyjścia dla zaplanowania jakichkolwiek działań jest diagnoza. Dla jej przeprowadzenia niezbędne jest zgromadzenie danych, które pozwolą ocenić bieżącą sytuację. Dane powinny być zbierane w taki sposób, aby możliwe było wyróżnienie i opisanie poszczególnych grup np. osób pełno i niepełnosprawnych, kobiet i mężczyzn, kobiet z niepełnosprawnością słuchową itd. Zbieranie danych z podziałem na płeć czy niepełnosprawność umożliwia, jak wskazują autorzy opracowania *Why Gender Matters in Infrastructure*¹²⁴:

- zrozumienie i śledzenie demograficznych, społecznych, ekonomicznych i kulturowych czynników i kierunków zmian,
- zrozumienie sposobów w jaki poszczególne grupy (np. kobiety, mężczyźni, osoby z niepełnosprawnościami itd.) przejawiają swoją aktywność, pracują czy wykorzystują czas,
- określenie, na które z grup możemy mieć wpływ (zarówno pozytywny jak i negatywny) naszym projektem,
- określenie bazowego poziomu wskaźników, które chcemy monitorować.

Oczywiście od sposobu zaprojektowania badania i zdefiniowania podstawowych pojęć zależą wyniki jakie uzyskamy. Sposób w jaki zaczęto definiować „podróż” w badaniach gospodarstw domowych w USA był kluczowy dla ukazania różnic pomiędzy płciami oraz uwzględnienia charakteru i celu podróży każdej z płci. Mężczyźni przez podróż rozumieli przede wszystkim podróże do pracy i podróże długodystansowe – przemieszczenie się z punktu A, do punktu B. Dla kobiet podróż oznaczała przede wszystkim codzienne przemieszczanie się na krótkich odcinkach, przesiadki i wykonywanie przy tym różnych czynności (zakupy, odprowadzanie dzieci do przedszkola, itp.), wg wzoru A-B-C-D. Niestety nie ma polskich badań, jednakże wydaje się, że wyniki byłyby podobne.

¹²⁴ Por. *Why Gender Matters in Infrastructure*, str. 4

Szwedzkie narodowe badanie podróżowania może stanowić przykład takiego pogłębionego spojrzenia na użytkowników infrastruktury. Badanie zawiera dane dotyczące codziennych podróży (długich i krótkich) mieszkańców Szwecji w wieku od 6 do 84 lat. Badanie zbiera też informacje o poszczególnych osobach (płeć, wiek), o ich gospodarstwie domowym, a także środkach transportu jakimi się posługują¹²⁵.

Wyposażeni w materiał badawczy możemy przystąpić do analizy. Jak zwraca uwagę Todd Litman, autor opracowania *Evaluating Transportation Equity*¹²⁶ proces analizowania uwikłany jest w szereg, często sprzecznych, zależności. Analiza równościowa zależy od:

- przyjętego rozumienia równości: podejście horyzontalne przyjmuje, że każdy powinien mieć takie same możliwości bez względu na wiek, płeć, niepełnosprawność itd., natomiast podejście wertykalne zakłada, że osoby w szczególnie trudnym położeniu powinny być wspierane,
- sposobu ujęcia analizowanej społeczności w kategorii (demograficzne albo poziomu zamożności),
- badanego wpływu (obecność, dostępność, bezpieczeństwo, jakość usług),
- przyjętych jednostek miary.

Pomimo tych oczywistych ograniczeń analiza równościowa w obszarze infrastruktury umożliwia:

- zidentyfikowanie tych elementów infrastruktury, które mają wpływ na potrzeby poszczególnych grup użytkowników,
- zidentyfikowanie grup odbiorców w szczególnym położeniu poprzez np. dokładne zidentyfikowanie tych grup,
- zrozumienie jak zróżnicowany wpływ mają nasze działania na poszczególne grupy użytkowników,
- poznanie kontekstu socjo-ekonomicznego i kulturowego planowanej inwestycji,
- identyfikacja potencjalnych problemów dostępu do nowej infrastruktury, które mogą wynikać z tradycyjnego/stereotypowego podziału ról wśród członków poszczególnych grup,
- zrewidowanie własnych przekonań na temat poszczególnych grup użytkowników,
- poznanie specyficznych barier dostępu poszczególnych grup użytkowników,
- możliwość podjęcia strategicznych decyzji dotyczących zastosowania specjalnych środków finansowych, rozwiązań technicznych itd. w celu uniknięcia negatywnego wpływu planowanych działań na poszczególne grupy odbiorców¹²⁷.

Analizy wzorów podróżowania ujawniają m.in., że kobiety odbywają więcej krótszych podróży. Częściej też z uwagi na pełnione obowiązki domowe albo prace związane z opieką nad osobami starszymi ich podróże odbywają się we wczesnych godzinach porannych lub w późnych godzinach wieczornych. Częściej też poruszają się poza obrębem ścisłego centrum miasta. Kobiety mają tendencję do planowania swoich podróży w taki sposób, aby osiągnąć kilka celów (sklep,

¹²⁵ Zobacz raporty dostępne na stronie: Swedish National Road and Transport Research Institute, <http://www.vti.se>

¹²⁶ T. Litman *Evaluating Transportation Equity. Guidance for incorporating distributional impacts in transportation planning*, Canada, 2007, dostęp on-line: www.vtpi.org/equity.pdf

¹²⁷ Opracowane na podst. *Why Gender Matters in Infrastructure*, str. 4

przedszkole, urząd itd.). Dlatego preferują bardziej elastyczne rozwiązania transportowe, które umożliwią im dotarcie jak najbliżej celu podróży¹²⁸.

Zaplanowanie wskaźników dostępu i bezpieczeństwa jest warunkiem koniecznym do ewaluacji i monitorowania zasady równości szans. Wybór poszczególnych rodzajów wskaźników zależy oczywiście od specyfiki projektu infrastrukturalnego, ale przy ich projektowaniu warto zwrócić uwagę na kilka podstawowych kwestii¹²⁹:

1. wskaźniki powinny uwzględniać różne kategorie takie jak płeć, wiek, niepełnosprawność (też różne jej rodzaje), zamożność, miejsce zamieszkania itd. żeby możliwa była obserwacja zmiany w poziomie dostępu osobno dla każdej z wyróżnionych grup,
2. wskaźniki powinny odnosić się do różnych sposobów i celów wykorzystania infrastruktury (np. podróżowanie pieszo, rowerem, samochodem, środkiem transportu miejskiego, do pracy, w nagłych przypadkach, turystycznie itd.),
3. wskaźniki powinny uwzględniać zarówno aspekty ilościowe (np. liczba kobiet/mężczyzn, osób pełnosprawnych/osób z niepełnosprawnościami) jak i jakościowe (np. poziom satysfakcji kobiet/mężczyzn z korzystania z danej infrastruktury),
4. wskaźniki powinny uwzględniać zróżnicowane sposoby społecznego funkcjonowania poszczególnych grup użytkowników np. pytając o poczucie bezpieczeństwa warto zwrócić uwagę na zróżnicowane rozumienie tej kategorii wśród poszczególnych grup użytkowników (różnice dotyczące przyczyn stresu opisane zostały w szwedzkim badaniu użytkowników infrastruktury transportowej¹³⁰),
5. wskaźniki dotyczące realizacji zasady równości szans powinny uwzględniać horyzontalne i wertykalne ujęcie równości,
6. wskaźniki mierzące realizację zasady równości szans powinny odnosić się do kwestii związanych ze sprzętem, urządzeniami, infrastrukturą ale też nakładami finansowymi na poszczególne grupy użytkowników.

Jednym z przykładów narzędzia służącego analizie dostępności może być poniższy katalog pytań. Bada on zasadę nr 5 dotyczącą dostępności Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych, które zostały przyjęte podczas 48 sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych w dniu 20 grudnia 1993:

Państwa powinny zdawać sobie sprawę z ogromnego znaczenia problemu dostępności w procesie wyrównywania szans we wszystkich sferach życia społecznego. Wobec osób dotkniętych jakkolwiek formą niepełnosprawności, Państwa powinny (a) inicjować programy działania zmierzające do

¹²⁸ Por. http://www.cityshelter.org/13_mobil/14tend.htm

¹²⁹ Por. *Gender and Urban Transport: Smart and Affordable Sustainable Transport: A Sourcebook for Policy-makers in Developing Cities*, Germany, 2007, str. 22

¹³⁰ Zob. *Women's and men's valuations of road system infrastructure in Sweden*, Göteborg University, 2005, dostępne na stronie: www.20vv.se/fudinfoexternwebb/pages/PublikationVisa.aspx?

udostępnienia im środowiska fizycznego; i (b) wprowadzić rozwiązania ułatwiające dostęp do informacji i środków komunikacji międzyludzkiej.¹³¹

Poniższy katalog pytań został opracowany przez Szwedzką Federację Osób Niepełnosprawnych, która opracowała dokument *Agenda 22. Wytyczne dla władz lokalnych w zakresie planowania polityki wobec osób niepełnosprawnych*. W Polsce ten dokument został przyjęty przez Urząd Miasta Gdyni w 2002 r.

Zasada 5:1

- Czy władze lokalne posiadają program działań zwiększający w sposób systematyczny dostępność środowiska fizycznego dla każdego, np.: w:
 - domach?, innych budynkach?
 - środkach komunikacji zbiorowej oraz innych środkach komunikacji?
 - na ulicach?
 - innych rodzajach środowiska zewnętrznego?

Zasada 5:2

- Czy osoby zawodowo zaangażowane w projektowanie i tworzenie infrastruktury zewnętrznej mają stały dostęp do informacji dot. polityki w zakresie osób niepełnosprawnych oraz działań podejmowanych w celu osiągnięcia dostępności?

Zasada 5:3

- Czy wymagania w zakresie dostępności otoczenia dla osób niepełnosprawnych zostały uwzględnione na początku procesu projektowania i tworzenia infrastruktury zewnętrznej?

Zasada 5:4

- Czy prowadzone są konsultacje z organizacjami osób niepełnosprawnych:
 - podczas opracowywania standardów i norm dotyczących dostępności?
 - podczas planowania projektów budowlanych?

Zasada 5:5

- Czy informacje udzielane przez władze na temat diagnozy, praw, oferowanych usług oraz programów są dostępne:
 - dla osób niepełnosprawnych, których takie informacje dotyczą?
 - dla ich rodzin?, dla ich przedstawicieli?

Zasada 5:6

- Jakie strategie są stosowane przy udostępnianiu usług informacyjnych oraz dokumentacji:
 - osobom mającym problemy ze wzrokiem?
 - osobom niesłyszącym/niewidomym?
 - osobom niesłyszącym oraz osobom mającym problemy ze słuchem?
 - osobom niepełnosprawnym umysłowo?
 - dyslektykom?

¹³¹ Cyt. Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych: www.mpips.gov.pl/pliki_do_pobrania/ONZ.doc

- Czy stosowane środki odpowiadają rzeczywistym potrzebom?

Zasada 5:7

- W jaki sposób dzieci niesłyszące oraz dzieci mające problemy ze słuchem uzyskują dostęp do lekcji języka migowego w ramach ich kształcenia?
- Czy władze pomagają rodzicom w otrzymaniu szkolenia w zakresie języka migowego?
- Czy władze wiedzą, ile osób niesłyszących, niesłyszących/niewidomych oraz osób mających problemy ze słuchem potrzebuje korzystać z usług tłumacza?
- Czy są dostępni tłumacze dla każdej osoby ich potrzebującej?

Zasada 5:8

- W jaki sposób władze monitorują dostępność telewizji, radia i gazet:
 - dla osób posiadających problemy ze wzrokiem
 - dla niesłyszących/niewidomych?
 - dla niesłyszących i mających problemy ze słuchem?
 - dla osób niepełnosprawnych umysłowo?
 - dla dyslektyków?

Zasada 5:9

- Czy kwestie dostępności dla wszystkich rozważanych grup brane są pod uwagę od samego początku przy tworzeniu nowych skomputeryzowanych systemów informacyjno-usługowych?
- Jeśli nie, to czy istniejące systemy będą zaadoptowane w sposób gwarantujący ich dostępność osobom niepełnosprawnym?

Zasada 5:10

- Czy prowadzone są konsultacje z organizacjami osób niepełnosprawnych przed opracowaniem nowych serwisów informacyjnych?¹³²

Lista kontrolna – płeć i transport

Oto przykład innej jeszcze listy kontrolnej, która służyć może wstępnej analizie kwestii gender i transportu:

1. Czy plan dotyczący transportu miejskiego identyfikuje osobno mężczyzn i kobiety jako użytkowników/użytkowniczki?
2. Czy dane dotyczące sytuacji wyjściowej są zbierane i analizowane z perspektywy płci: ról, relacji i tożsamości kobiet i mężczyzn w korzystaniu z przestrzeni miejskiej i transportu?
3. Czy projekty dotyczące transportu miejskiego uwzględniają analizę płci i wprowadzają komponenty albo wskaźniki transportu odnoszące się do kwestii płci?
4. Czy projekty dotyczące transportu miejskiego posiadają wskaźniki, które mierzą wpływ działań transportowych na płeć i pozwalają ocenić efektywność komponentu/wskaźników dotyczących kwestii płci?

¹³² Załącznik do Uchwały nr xliii/1393/2002 Rady Miasta Gdyni z dnia 28 sierpnia 2002 roku, str. 37-39, dostęp on-line: www.um.warszawa.pl/ngo/files/File/AGENDA_22_wersja_gdynska.doc

5. Czy plany dotyczące transportu są oparte na lokalnych warunkach i specyficznych lokalnych potrzebach kobiet, mężczyzn, osób młodych, starszych oraz z niepełnosprawnościami? Czy korzysta się z dobrych praktyk/rozwiązań/wniosków zastosowanych w innych krajach?
6. Czy kwestia mobilności i dostępu osób nie będących kierowcami, z których większość stanowią kobiety i osoby starsze, została rozważona? Czy uniknięto planów, polityk i praktyki inwestycyjnej, w których faworyzowany jest transport samochodowy?
7. Czy została zapewnione uczestnictwo różnych grup uczestników transportu w procesach planowania i podejmowania decyzji?¹³³

4.2. Audyt jako narzędzie analizy i ewaluacji

Pierwszy etap budowania dostępnej infrastruktury może stanowić audyt dostępności/równości. Audyt pomaga wyznaczyć kierunki zmian i zaplanować proces dostosowywania przestrzeni, a także być narzędziem ewaluacji już wprowadzonych zmian. Autorzy opracowania *Guidelines for Access Auditing of the Built Environment*¹³⁴ wskazują na szerokie rozumienie audytu jako działania wykraczającego poza listy kontrolne. Audyt powinien uwzględniać także sposób zarządzania budynkiem, strategię związane z bezpieczeństwem (strefy bezpieczeństwa, drogi ewakuacyjne, oznakowanie, sprzęt) czy wreszcie typ, przeznaczenie i przebieg dotychczasowej eksploatacji budynku/obiektu.

Audyt może zostać przeprowadzony na etapie planowania/projektowania obiektu jak również w formie wizyty/spaceru po obiekcie najczęściej z udziałem osób z obniżoną sprawnością (np. osoba mająca trudności w poruszaniu się z powodu wieku, osoba niewidoma, z uszkodzonym słuchem albo osoba z dzieckiem). Audyt przeprowadza się w warunkach codziennego użytkowania budynku tak, aby możliwa była obserwacja jak największej liczby czynników, np. w jaki sposób osoby (klienci/obsługa) użytkują budynek, opinia użytkowników budynku, funkcjonalność różnego typu urządzeń ułatwiających dostęp. Obszary podlegające audytowi to:

- otoczenie budynku (np. odległość od najbliższego przystanku autobusowego)
- przemieszczanie się w pionie i w poziomie (drzwi, windy, schody itp.)
- urządzenia (np. tablice informacyjne, automaty samoobsługowe, telefony itd.)
- wnętrze (np. oświetlenie, rodzaj powierzchni)
- ewakuacja

4.3. Równość szans a procedura przetargowa

Na osobną uwagę zasługuje procedura przetargowa, w której można zastosować regulacje odnoszące się do równości szans. Szczegółową analizę oraz wskazówki praktyczne dotyczące tego zagadnienia znaleźć można w publikacji *The built for all. Reference manual*.

W tym miejscu wskażemy jedynie obszary procedur, które mogą uwzględniać zasadę dostępności:

- wyraźne zaznaczenie w dokumentacji przetargowej, że zamawiający przyjmuje dostępność i zasadę projektowania uniwersalnego jako jedno z kryterium wyboru wraz z określeniem wagi

¹³³ Tłum. własne za: *Gender and Urban Transport: Smart and Affordable Sustainable Transport: A Sourcebook for Policy-makers in Developing Cities*, Germany, 2007, str. 34

¹³⁴ Por. [www.nda.ie/cntmgmtnew.nsf/0/71BAD80838B7B0C8802570C00050DFE6/\\$File/access_audit_guidelines_01.html](http://www.nda.ie/cntmgmtnew.nsf/0/71BAD80838B7B0C8802570C00050DFE6/$File/access_audit_guidelines_01.html)

przypisanej do każdego z kryteriów – włączenie pozacenowych kryteriów umożliwia wybór najkorzystniejszej oferty także z uwagi na kwestie związane z dostępnością i równością szans,

- zapisy dotyczące kwalifikacji personelu wykonawcy w zakresie dostępności i zasady projektowania dla wszystkich lub zapewnienie współpracy z odpowiednimi ekspertami w tym zakresie,
- opisanie warunku jakości wykonania zamówienia i wskazanie sposobu jego spełnienia np. poprzez wykonanie audytu dotyczącego dostępności,
- zapisy dotyczące wymogów dostępności w specyfikacji technicznej (np. konkretne wymiary lub zastosowanie produktu),
- sposoby komunikacji z oferentami powinny zapewniać dostępność (np. oprócz formy drukowanej także forma elektroniczna zapewniająca dostęp osobom z niepełnosprawnością wzroku).

4.4. Środki techniczne

Środki techniczne to z jednej strony rozwiązania służące poprawie dostępności i bezpieczeństwa jak np.: czytelne oznakowanie krawędzi jezdni, fakturowe oznaczenia ostrzegawcze czy barierki uniemożliwiające parkowanie w niedozwolonym miejscu na chodniku. Z drugiej strony to katalog wskazówek dotyczących kształtu i wymiaru projektowanych rozwiązań architektonicznych czy drogowych np. dopuszczalna szerokość drzwi, odpowiedni stopień nachylenia w przypadku podjazdów. Katalog środków technicznych służących zwiększeniu dostępności i bezpieczeństwa znaleźć można w następujących publikacjach:

w języku polskim:

- Projektowanie Uniwersalne, Udostępnianie otoczenia osobom niepełnosprawnym, E. Kuryłowicz, Warszawa, 1995
- Dostosowanie budynków użyteczności publicznej. Teoria i narzędzia, Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, Warszawa 2009
- Dostępna przestrzeń publiczna. Samorząd równych szans, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Kraków 2009, s.48, publikacja dostępna na stronach www.firr.org.pl
- Dostępna komunikacja miejska. Samorząd równych szans, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Kraków 2009, s.52, publikacja dostępna na stronach www.firr.org.pl
- Zenon Błądek, Hotele bez barier, *Przystosowanie do potrzeb osób niepełnosprawnych*, Wydawnictwo Albus, Poznań 2004
- Bartłomiej Nowak, *Niepełnosprawni, wymagania techniczno-budowlane*, Państwowa Inspekcja Pracy Główny Inspektorat, Warszawa 2010
- Jolanta Budny *Projektowanie dla wszystkich*, broszura dostępna na stronach portalu niepełnosprawni.pl

w języku angielskim:

- *Making access to goods and services easier for disabled customers. A practical guide for small businesses and other small service providers.*

Publikacja dostępna na stronach: <http://www.direct.gov.uk>

- *Accessibility for the Disabled A Design Manual for a Barrier Free Environment,*

Publikacja dostępna na stronach: www.un.org

5. Inspiracje i dobre praktyki

Kanada – audyty bezpieczeństwa

W 1989 r. dzięki zwiększającej się świadomości władz publicznych dotyczącej przemocy wobec kobiet oraz poczucia zagrożenia wśród kobiet opracowano narzędzie: audyt bezpieczeństwa kobiet – *Women's Safety Audit*. Narzędzie opracował Komitet ds. Przeciwdziałania Przemocy Wobec Kobiet z Toronto (Metropolitan Toronto Action Committee on Violence Against Women and Children – METRAC). Od tego czasu narzędzie było wielokrotnie stosowane zarówno w Kanadzie, jak i poza jej granicami.

Audyt bezpieczeństwa angażuje wybraną grupę kobiet, które razem z grupą lokalnych urzędników przemierzają badany teren w celu wskazania miejsc niebezpiecznych lub odczuwanych jako niebezpieczne przez kobiety. Kiedy miejsca zostaną wskazane, grupa kobiet (najczęściej są to użytkowniczki danego obszaru – mieszkają tam albo pracują albo spacerują tam często) wyposażona w specjalne listy kontrolne ponownie przemierza wybrany obszar w celu identyfikacji konkretnych czynników niebezpieczeństwa (np. złe oświetlenie albo wulgarne napisy graffiti, które budzą poczucie zagrożenia). Na podstawie tych obserwacji przygotowuje się raporty, które są przedstawiane lokalnym decydom.

Audyt bezpieczeństwa jest stosunkowo prostym narzędziem, które można wykorzystać np. do planowania infrastruktury transportu miejskiego innych obiektów w przestrzeni publicznej.

Więcej na ten temat znaleźć można w publikacji: WOMEN'S SAFETY AUDITS. What Works and Where?, UN-Habitat Safer Cities Programme, Nairobi, Women in Cities International, Montreal, SIDA, Stockholm. Wersja PDF: http://www.unhabitat.org/downloads/docs/7381_86263_WICI.pdf

Hiszpania – włączanie zasad projektowania uniwersalnego w procedury przetargowe

Zarząd komunikacji miejskiej w Barcelonie przygotowując przetarg na świadczenie specjalnych usług komunikacyjnych („od drzwi do drzwi”) rozesłał do konsultacji projekt ogłoszenia przetargowego do organizacji pozarządowych i innych organów administracji publicznej.

W wyniku konsultacji zmienione zostały kryteria udzielania zamówienia m.in. wprowadzono kryteria oceny polityki socjalnej (zatrudnienie osób z grup marginalizowanych, standardy antydyskryminacyjne, kompetencje w obszarze równości szans) danego oferenta, jak również wprowadzono szereg uwag natury technicznej.

Takie rozwiązanie szczególnie dobrze nadaje się dla instytucji, które mają małe doświadczenie we wdrażaniu zasad dostępności.

Więcej przykładów dotyczących przygotowywania procesów przetargowych znaleźć można w publikacji : *The built for all. Reference manual. Good intentions are not enough* – polskie tłumaczenie podręcznika dostępne jest na stronie www.build-for-all.net.

Szwecja – badania użytkowników transportu

Szwedzki Narodowy Instytut Badawczy ds. Dróg i Transportu (*Swedish National Road and Transport Research Institute*) jest niezależną jednostką badawczą, której obszar zainteresowań skupia się wokół zagadnień związanych z transportem. Na stronie internetowej Instytutu znajduje się szereg opracowań (część z nich dostępna w języku angielskim) poruszających tematy związane m.in. z bezpieczeństwem transportu, inżynierią transportu czy infrastrukturą transportu. Na uwagę zasługują szczególnie dwa aspekty prowadzonych działań:

- dane w raportach przedstawiane są z podziałem na płeć i inne czynniki demograficzne
- prowadzone są odrębne projekty badawcze dotyczące kwestii płci np. *Gender dimensions in Swedish municipal planning and crisis management [Płeć kulturowa w planowaniu miejskim i zarządzaniu kryzysowym]*.

Takie kompleksowe podejście zapewnia widoczność kwestii płci (i nie tylko – badacze zajmują się wieloma wymiarami tj. wiek, niepełnosprawność itd.) oraz daje możliwość adekwatnego planowania rozwiązań służących równości szans i poprawie dostępności oraz bezpieczeństwa.

Więcej na ten temat znaleźć można na stronie Instytutu – www.vti.se.

Dania – przykład dostosowania infrastruktury uczelni

Na stronach EMU| **Danmarks** Undervisningsportal – duńskiego portalu poświęconego edukacji zamieszczono poradnik dotyczący dostępności duńskich instytucji edukacyjnych.

Poradnik zawiera przegląd rozwiązań wraz z ilustracjami, które służą poprawie dostępności. Jest to zbiór dobrych praktyk – rozwiązań już zastosowanych w budynkach uczelni i szkół w całej Danii. Poradnik omawia rozwiązania związane z dostępnością w odniesieniu do poszczególnych grup ludzi (osoby z uszkodzonym wzrokiem, osoby z uszkodzonym słuchem, osoby z obniżonymi umiejętnościami poznawczymi itd.) jak również z perspektywy budynku (informacja, urządzenia zewnętrzne, urządzenia parkingowe, wejścia, toalety, windy itd.)

Poradnik służyć może jako przykład zarówno prezentacji dobrych praktyk jak i narzędzia informacji na temat tego jak można rozumieć dostępność w obrębie istniejących przepisów i regulacji prawnych.

Poradnik w języku angielskim jest dostępny pod adresem:

<http://tilgaengelighed.emu.dk/tilgaengelighed/English/fysiskt/expl.html>

Polska – Gdynia Agenda 22

W 2002 roku Rada Miasta Gdyni przyjęła wytyczne dotyczące realizacji polityki społecznej dla osób z niepełnosprawnościami, zgodnie z zasadami zawartymi w dokumencie pt. „Agenda 22”. Przyjęty przez władze Gdyni dokument stanowi tłumaczenie dokumentu opracowanego przez Szwedzką Federację Osób Niepełnosprawnych. Agenda 22 przedstawia szereg rozwiązań, które mogą zostać wdrożone w celu zapewnienia realizacji zasady równości szans. Oto niektóre z proponowanych rozwiązań:

- w procedurze przetargowej – zastosowanie wymogu oświadczenie oferenta, na temat posiadanej wiedzy dotyczącej zasady równości szans oraz zobowiązania do niedyskryminacji żadnej z wymienionych grup,
- obowiązek przeprowadzenia analizy pod kątem płci i równości,
- przy konstrukcji wskaźników – np. obowiązek opisu stanu końcowego (co to znaczy dostępny budynek i spełnianie zasady równości),
- konieczność opisu przyjętych/planowanych rozwiązań w celu umożliwienia równościowego audytu.

Dokument Agenda 22 dostępny jest do pobrania pod adresem:

http://www.um.warszawa.pl/ngo/files/File/AGENDA_22_wersja_gdynska.doc

Anglia – film dokumentalny o doświadczeniach rodziców i opiekunów w środkach komunikacji miejskiej

Projekt „*How people do it: taking young children on public transport in London*” [Jak ludzie to robią: podróżowanie z małymi dziećmi transportem publicznym w Londynie] jest jednym z wielu studiów przypadku opracowanych w ramach badań prowadzonych w Helen Hamlyn Centre.

Wyjściowym założeniem projektu, była konstatacja, że dla miasta, które ma być funkcjonalne i tętniące życiem, niezmiernie istotny jest transport publiczny zorganizowany tak, aby był dostępny dla wszystkich. Celem projektu, było zwiększenie świadomości dotyczącej trudności, na jakie napotykają rodzice i opiekunowie podróżujący z dziećmi i korzystający ze środków komunikacji miejskiej. Początkowo w ramach pracy dyplomowej, we współpracy i z pomocą partnerów badawczych – Reid Architecture i Transport for London TfL, autorka wyprodukowała króciutki film dokumentalny „*And Those Less Able To Stand*”, w którym rodzice, opiekunowie i eksperci dzielą się swoimi opiniami na temat znaczenia transportu publicznego jako narzędzia społecznego włączania. Film zapoczątkował szereg dyskusji i jeszcze dokładniejsze badania. W efekcie powstał kolejny 16-minutowy kolorowy dokument, w którym znalazły się wywiady z rodzicami, komentarze ekspertów z dziedziny transportu i zajmujących się kwestią niepełnosprawności oraz wizualizacje prezentujące kontekst i doświadczenia związane z barierami, na jakie napotykają przy poruszaniu się po mieście osoby podróżujące z dziećmi i korzystające z transportu publicznego. Film był następnie wykorzystywany na forach i wykładach do zainicjowania dyskusji nt. dostępności transportu i konsekwencji, jakie niesie jej brak. Pokazywał, że przez źle zaprojektowany i zorganizowany, nieuwzględniający potrzeb różnych grup społecznych, system transportu dochodzi do wykluczenia nie tylko rodziców i opiekunów, ale także innych fizycznie lub finansowo marginalizowanych grup.

W rezultacie wokół projektu powstała sieć ekspertów, postulujących i nagłaśniających konieczność uwzględniania przez osoby odpowiedzialne za projektowanie, planowanie, prowadzenie i zarządzanie publicznym transportem, opinii i potrzeb grup faktycznie korzystających z tego transportu.

Więcej: <http://www.hhc.rca.ac.uk/resources/publications/CaseStudies/id4219.pdf>

Spis analizowanych publikacji i stron internetowych

Literatura w języku polskim dotycząca niepełnosprawności

- Polska droga do Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych ONZ, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Kraków 2008, **publikacja dostępna**: www.firr.org.pl

Publikacja stanowi kompleksowy przegląd prawa polskiego oraz mechanizmów jego funkcjonowania w perspektywie dostosowania do wymogów Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych ONZ. W opracowaniu omówionych zostało kilkanaście obszarów tematycznych związanych z osobami niepełnosprawnymi m.in.: dostępność architektoniczna i transportowa. W publikacji zawarto zarówno główne problemy występujące w danym obszarze, jak i dobre praktyki oraz rekomendacje zmian.

- Dostosowanie budynków użyteczności publicznej. Teoria i narzędzia, Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, Warszawa 2009

Publikacja stanowi katalog zasad i rozwiązań technicznych dotyczących dostosowywania budynków i ich otoczenia do potrzeb osób z niepełnosprawnościami ruchowymi (osoby poruszające się na wózkach)

- Dostępna przestrzeń publiczna. Samorząd równych szans, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Kraków 2009, s.48, **publikacja dostępna**: www.firr.org.pl
- Dostępna komunikacja miejska. Samorząd równych szans, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Kraków 2009, s.52, **publikacja dostępna**: www.firr.org.pl

Publikacje są rodzajem poradnika dla samorządów na temat udostępniania komunikacji miejskiej osobom z niepełnosprawnościami (głównie niepełnosprawność ruchowa i wzroku). W publikacji poruszane są zarówno aspekty prawne, proceduralne, jak i techniczne.

- Bartłomiej Nowak, *Niepełnosprawni, wymagania techniczno-budowlane*, Państwowa Inspekcja Pracy Główny Inspektorat, Warszawa 2010

Broszura zawierająca podstawowe informacje techniczne dotyczące dostosowania budynków i ich otoczenia do potrzeb osób z niepełnosprawnościami w kontekście rozporządzenia Ministra Infrastruktury z 12 kwietnia 2002r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz.U. nr 75, poz. 690 z późn. zm.)

Literatura w języku polskim dotycząca równości płci

W Polsce mamy do czynienia z brakiem fachowych i kompletnych publikacji poświęconych zagadnieniu planowania przestrzeni z uwzględnieniem perspektywy równości płci. Dlatego poniżej przedstawiamy wybór opracowań ogólnie odnoszących się do równości płci, ze szczególnym uwzględnieniem Funduszy Strukturalnych, a zwłaszcza Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki:

- Maja Branka, Marta Rawłuszko, Agnieszka Siekiera, *Zasada równości szans kobiet i mężczyzn w projektach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Poradnik - aktualizacja*, Warszawa 2010. **Podręcznik dostępny:**
<http://www.efs.gov.pl/dzialaniapromocyjne/Documents/Poradnikaktualizacja2010.pdf>
- *Krajowy monitoring równego statusu kobiet i mężczyzn. Raporty eksperckie*, Warszawa 2006.
- Plan działań na rzecz równości kobiet i mężczyzn 2006 - 2010, Komisja Europejska.
Publikacja dostępna:
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0092:FIN:PL:PDF>
- *Polityka równości płci. Podręcznik*, Warszawa 2006.
- *Polityka równości płci. Polska 2007. Raport*, Warszawa 2007.
- *Polityka równości płci. Przewodnik Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL*, Warszawa 2005.
- Muriel MacKenzie, *Praktyczny poradnik w zakresie równego traktowania kobiet i mężczyzn w funduszach strukturalnych*, Warszawa 2003.
- Maja Branka, Małgorzata Dymowska, Katarzyna Sekutowicz, *Wdrażanie perspektywy równości szans kobiet i mężczyzn w projektach Europejskiego Funduszu Społecznego. Program Operacyjny Kapitał Ludzki. Podręcznik*, Warszawa 2008.

Literatura w języku angielskim

- *Wheelchair accessible housing. Designing homes that can be easily adapted for residents who are wheelchair users*. Best Practice Guidance, Greater London Authority, September 2007

Celem poradnika jest zaprezentowanie najlepszych rozwiązań związanych z projektowaniem uniwersalnym mieszkań dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich.

Publikacja dostępna: <http://legacy.london.gov.uk/mayor/strategies/sds/docs/bpg-wheelchair-accessible-housing.pdf>

- *Why Gender Matters in Infrastructure*, Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) Development Assistance Committee's Network on Gender Equality, 2004

Publikacja przedstawia sposoby włączania kwestii związanych z równością szans kobiet i mężczyzn w projekty infrastrukturalne. Publikacja zawiera listę narzędzi i bibliografię opracowań poświęconych kwestiom gender i infrastruktury.

Raport dostępny: <http://www.oecd.org/dataoecd/62/34/37033280.pdf>

- Mika Kunieda, Aimée Gauthier, *Gender and Urban Transport: Smart and Affordable*, Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung, Germany 2007

Publikacja poświęcona analizie transportu w aspekcie płci społeczno-kulturowej. Jest to podręcznik dla decydentów krajów rozwijających się na temat zrównoważonego transportu. Podręcznik omawia kwestie związane m.in. z rolą transportu w rozwoju, kwestiami mobilności i zagospodarowania przestrzeni, różnymi formami podróżowania, wpływem transportu na środowisko i zdrowie mieszkańców a także aspektami socjo-ekonomicznymi i kulturowymi transportu.

Publikacja dostępna: http://www.itdp.org/index.php?/information_center/documents/

- 2010: Europe accessible for all. Report from the Group of Experts set up by the European Commission, October 2003.

W raporcie dokonano analizy sytuacji dotyczącej kwestii dostępności na poziomie instytucji UE, sformułowano szereg postulatów i propozycji podjęcia działań koniecznych do włączenia kwestii niepełnosprawności i rzeczywistego dostępu dla wszystkich do głównego nurtu polityk.

Raport dostępny: <http://www.accessibletourism.org/?i=enat.en.reports.442>

- Accessibility legislation in Europe. Status report on building regulations, standards, design guidelines and other measure for ensuring access to the built environment for persons with disabilities, Hasselt, Brussels 2001,

Publikacja dostępna: <http://www.toegankelijkheidsbureau.be/wetgeving.html>

Raport holenderskiego stowarzyszenia Toegankelijkheidsbureau zawierający przegląd rozwiązań legislacyjnych oraz innych mechanizmów mających na celu poprawę dostępności miejsc użyteczności publicznej dla mieszkańców. W raporcie zebrano doświadczenia takich krajów jak: Dania, Belgia, Norwegia, Szwecja, Wielka Brytania oraz USA. Raport został przygotowany przy okazji prac legislacyjnych dotyczących poprawy dostępności do miejsc użyteczności publicznej dla osób z niepełnosprawnościami.

- The built for all. Reference manual. Good intentions are not enough, Luxembourg 2006,

Publikacja dostępna: [http://www.build-for-all.net/userimage/File/Part1_Preamble\(1\).pdf](http://www.build-for-all.net/userimage/File/Part1_Preamble(1).pdf)

Publikacja powstała w ramach pilotażowego projektu „The built for all”¹³⁵, którego celem było wytyczenie głównego nurtu polityki UE w zakresie niepełnosprawności. Dokument zawiera wskazówki dotyczące włączania kryteriów dostępności w budownictwie w procedurach dotyczących zamówień publicznych. Podręcznik przygotowany został zgodnie z Dyrektywą dot. Zamówień Publicznych Unii Europejskiej.

¹³⁵ Więcej na temat projektu można przeczytać na stronie <http://www.build-for-all.net/en/home/>

- *European Concept for Accessibility - ECA 2003. Technical assistance manual 2003,*

Publikacja dostępna: <http://www.eca.lu>

Publikacja powstała w ramach *European Concept for Accessibility Network* jako efekt współpracy 22 ekspertów z różnych krajów europejskich. W publikacji zawarte zostały: informacje dotyczące koncepcji dostępności i projektowania dla wszystkich, analizy opłacalności projektowania dla wszystkich, praktyczne wskazówki dotyczące dostępności w projektowaniu przestrzeni publicznej oraz wskazówki dla władz dotyczące zarządzania kwestią dostępności.

Przydatne strony internetowe

- **<http://www.cae.org.uk>**

Strona brytyjskiej organizacji zajmującej się poradnictwem, ekspertyzą i edukacją w zakresie dostosowywania otoczenia/budowli do potrzeb osób z niepełnosprawnością.

- **<http://www.rtpi.org.uk/item/505/23/5/3>**

Strona *The Royal Town Planning Institute* – brytyjskiej organizacji specjalizującej się w planowaniu przestrzeni uwzględniających zrównoważoną, integracyjną oraz włączającą perspektywę. Strona zawiera specjalny dział *Równość i różnorodność* gdzie można znaleźć między innymi opis dobrych praktyk oraz podręczniki do planowania przestrzeni uwzględniające potrzeby kobiet i mężczyzn w różnym wieku, z różnymi niepełnosprawnościami. Na stronie znajduje się podręcznik do uwzględniania równości płci w planowaniu lokalnym: *Gender Equality and Plan Making Mainstreaming Toolkit* dostępny w postaci PDF.

- **<http://www.gendersite.org/pages/help.html>**

Strona – efekt wspólnego projektu Women's Design Service i Wydziału Geografii Queen Mary University of London, stanowi bogatą bazę źródeł z zakresu włączania perspektywy gender w budownictwo. Są tutaj zamieszczone transmisje, książki, bibliografie, materiały konferencyjne, raporty, a także studia przypadków, dotyczące transportu, bezpieczeństwa, mieszkalnictwa z uwzględnieniem perspektywy różnych grup kobiet

- **<http://www.rali.boku.ac.at/gdus.html>**

„*Gender, Diversity and Urban Sustainability*” to nieformalna sieć badaczy i praktyków zajmujących się urbanistyką z perspektywy różnych dyscyplin naukowych. Celem organizacji jest włączanie kwestii związanych z gender i różnorodnością do studiów urbanistycznych i teorii planowania. Na stronie znajdują się szczegółowe informacje o przedsięwzięciu, opisy aktualnych aktywności, lista partnerów.

- **<http://www.access-board.gov/adaag/checklist/a16.html>**

Pod tym adresem znajdziemy „*Checklist for Buildings and Facilities*” – listę kontrolną stworzoną w celu ułatwienia włączania wymagań nałożonych przez „*Americans with Disabilities Act Accessibility Guidelines*” (ADAAG) w zakresie budownictwa i obiektów użyteczności publicznej. Lista stanowi kompleksowy przewodnik po regulacjach amerykańskich Ministerstw Transportu i Sprawiedliwości dotyczących uwzględniania potrzeb osób z niepełnosprawnościami w projektowaniu obiektów.

- <http://www.wbdg.org/design>

„Web Building Design Guide” to program realizowany w sieci przez amerykański *National Institute of Building Sciences* w partnerstwie z agencjami rządowymi, sektorem prywatnym, organizacjami pozarządowymi i placówkami naukowymi. Portal oferuje dostęp do aktualnych informacji z obszaru szeroko rozumianego budownictwa w zakresie obowiązujących regulacji i rekomendowanych technologii. Znajdziemy tu także odniesienia do zasad przystosowywania obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnością.

- <http://www.designcouncil.info/inclusivedesignresource/index.html>

Strona poświęcona projektowaniu uniwersalnemu – uwzględniającemu potrzeby jak najszerzego grona odbiorców i odbiorczyń. W zbiorze dobrych praktyk przeczytamy o pomysłach i rozwiązaniach z zakresu projektowania mebli, produktów, opakowań, ale także tworzenia niedyskryminującej infrastruktury.

- <http://www.inclusivedesigntoolkit.com/>

Strona powstała na zlecenie BT, w ramach polityki społecznej odpowiedzialności firmy, a stworzona została przez Cambridge Engineering Design Centre, firmę Sagentia i Helen Hamlyn Centre. Zawiera opis tego, czym jest inkluzyjne projektowanie, charakterystykę kolejnych etapów procesu takiego projektowania, a także dostarcza praktycznych narzędzi (m.in. kalkulator wykluczenia) do jego implementacji.

- http://www.cityshelter.org/13_mobil/14tend.htm

Na stronie znajdziemy szereg artykułów, zaprezentowanych w 1996 roku w Baltimore na Drugiej Narodowej Konferencji poświęconej zagadnieniom związanym z podróżowaniem kobiet. Publikowane materiały wskazują na różnice we wzorach podróżowania kobiet i mężczyzn, a także w obrębie różnych grup samych kobiet. Teksty zwracają uwagę decydentów i projektantów na konieczność uwzględniania tych różnic w procesie planowania systemów transportu i zagospodarowywaniu przestrzeni.

- <http://www.uel.ac.uk/womenandtransport/gender.html>

Strona „*Women and Transport. The Gender Audit*” jest rezultatem programu badawczego, przeprowadzonego na zlecenie brytyjskiego Ministerstwa Środowiska, Transportu i Regionów, w celu rozpoznania komunikacyjnych potrzeb kobiet i sposobów sprostania im. Na stronie znajdziemy obszerny raport adresowany m.in. do decydentów, urbanistów i organizacji transportowych.

- <http://www.wwda.org>

Strona Women’s With Disabilities Australia – australijskiej organizacji kobiet i dla kobiet z wszystkimi rodzajami niepełnosprawności. WWDA stawia sobie za cel reprezentowanie na skalę krajową interesów i praw kobiet z niepełnosprawnościami, a także wspieranie i promowanie poprawienia jakości ich szans życiowych. Na stronie zgromadzone zostały istotne publikacje związane z sytuacją kobiet niepełnosprawnych, także w temacie problemów np. z niedostosowaniem do ich potrzeb systemu transportu, czy infrastruktury.

- **<http://www.unhabitat.org/pmss/listItemDetails.aspx?publicationID=2847>**

Tu można pobrać publikację „Women's Safety Audits: What Works and Where?”, przygotowaną przez ONZ-HABITAT, będącą raportem z przeprowadzenia ewaluacji przestrzeni miejskich pod kątem bezpieczeństwa dla kobiet. „The Women's Safety Audit” jest narzędziem, początkowo rozwijanym w Kanadzie, w następstwie rekomendacji po opublikowaniu w 1989 roku raportu o przemocy wobec kobiet. Następnie audyty przeprowadzał ONZ-HABITAT m.in. w takich miastach jak Cape Town, Johannesburg, Durban, czy Warszawa.

- **<http://www.anuhd.org>**

Strona *Australian Network for Universal Housing Design* (ANUHD) – australijskiej sieci instytucji, przedsiębiorstw, organizacji, projektantów, badaczy, budowniczych i użytkowników zainteresowanych uniwersalnym budownictwem mieszkaniowym. Sieć stawia sobie za cel promowanie projektowania takich przestrzeni mieszkalnych, które są wrażliwe na potrzeby różnych grup m.in. osób niepełnosprawnych i seniorów. Na stronie – studia przypadków, przewodniki, interesujące publikacje.

- **<http://www.w3.org/WAI/>**

Strona organizacji Web Accessibility Initiative (WAI), która działa we współpracy z innymi podmiotami z całego świata. Celem WAI jest przygotowywanie strategii, wskazówek i zasobów ułatwiających dostępność do Internetu ludziom niepełnosprawnym.

- **<http://www.nda.ie>**

Strona *The National Disability Authority*, irlandzkiej instytucji rządowej do spraw niepełnosprawności. Na stronach NDA znaleźć można szereg publikacji dotyczących kwestii związanych z dostępnością (m.in. podręczniki dotyczące dostępnego transportu i budowli).

- **<http://pubsindex.trb.org>**

Strona amerykańskiego *Transportation Research Board* pełniącego funkcje doradcze i badawcze dla władz stanowych. Na stronie znajduje się m.in. publikacja *Research on Women's Issues in Transportation, Report of a Conference, Volume 2: Technical Papers*, a także wiele innych poświęconych kwestiom gender w obszarze transportu.

- **<http://projectaction.easterseals.com>**

Strona amerykańskiego projektu Easter Seals Project ACTION rozpoczętego przez Kongres USA w roku 1988 w celu badania i popularyzacji działań na rzecz zwiększenia dostępu transportu publicznego dla osób z niepełnosprawnościami. Na stronie dostępne są poradniki dot. m.in. dostępności przystanków.

Załącznik nr 5 – Przykłady równościowych działań

Poniższe przykłady równościowych działań zostały wypracowane podczas spotkania z organizacjami działającymi na rzecz równości szans w trakcie seminarium eksperckiego.

Kryterium OBECNOŚĆ – przykłady rozwiązań dla transportu

- Analiza użytkowników transportu miejskiego – kto będzie z niego korzystał, jakie są potrzeby różnych grup społecznych związane z korzystaniem z transportu
- Konsultacje z użytkownikami transportu, z uwzględnieniem klientów z różnymi rodzajami niepełnosprawności, starszych, rodziców, dzieci
- Ścieżki rowerowe – analiza potrzeb turystycznych osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności, starszych, rodziców, dzieci
- Zagwarantowanie środków finansowych na realizację rozwiązań przeznaczonych dla użytkowników z niepełno sprawnościami, starszych, rodziców
- Planowanie zakupów taborów zgodnie z potrzebami różnych grup społecznych, w tym osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności, rodziców z dziećmi, osób starszych...
- Remonty w obrębie transportu miejskiego (drogi, przystanki, przejścia itd.) muszą być planowane zgodnie z potrzebami różnych grup społecznych
- Analiza poziomu wiedzy i świadomości wykonawców co do potrzeb użytkowników
- Monitorowanie realizacji planów zgodnie z potrzebami zgłoszonymi przez użytkowników
- Szkolenia dla osób pracujących w transporcie, uświadamiających potrzeby różnych grup społecznych, korzystających z transportu miejskiego, w tym osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności, rodziców z dziećmi, osób starszych, dzieci...
- Zwrócenie uwagi w szkoleniach na podejście do klienta-dziecka: przejście z perspektywy komunikowania dziecku informacji na zasadach zakazów/ nakazów na myślenie o potrzebach rozwojowych dziecka (jest ciekawe, musi się dużo poruszać itd.)
- Zmiana postrzegania - z podejścia, że transport musi być dostosowany do „trudnego klienta” na zapewnienie wygody, bezpieczeństwa, komfortu wszystkim użytkownikom, tak aby odpowiadać na różnorodne potrzeby użytkowników

Kryterium DOSTĘPNOŚĆ – przykłady rozwiązań dla transportu

- Szkolenia dla obsługi transportu w zakresie pomocy użytkownikom – zapisanie obowiązku udzielania pomocy w zakresie obowiązków kierowcy; dbanie o najwyższe standardy obsługi klienta
- Zapewnianie informacji np. o planowanych/ przeprowadzanym remoncie, o zmianach w rozkładzie jazdy, tak aby dotarła ona do wszystkich użytkowników (np. język migowy dla głuchych nie posługujących się językiem polskim; sygnały świetlne; wielokanałowe systemy alarmowe)
- Ścieżki rowerowe – mapy i wszelkie informacje dostępne dla wszystkich użytkowników (osoby głuche – j. migowy, osoby niewidome/ słabowidzące – wypukłe mapy itd)
- Mapy miast, mapy komunikacji miejskiej – wypukłe (os. niewidome/ słabowidzące)
- Pętle indukcyjne (os. głuche/ słabosłyszące)

- Wszelkie przyciski/ urządzenia powinny być montowane na wysokości takiej, aby mogły z nich korzystać także osoby niskie (w tym dzieci, osoby na wózkach)
- Przyciski otwierające drzwi w tramwajach/ autobusach; spłuczki w toaletach nie mogą być płaskie, muszą być wypukłe, aby mogły z nich korzystać osoby niewidome i słabowidzące
- Zamontowanie przycisku samo wypuszczającego platformę do wjechania wózkiem do tramwaju/ autobusu (komentarz: to rozwiązanie zmierzające do większej automatyzacji, które z jednej strony zwiększa samodzielność osoby np. na wózku, a z drugiej eliminuje zawodny czynnik ludzi, czyli kierowcę, który powinien pomóc a nie robi tego)
- Tabliczki na drzwiach/ tablice informacyjne pisane - duże, skonstrastowane, wypukłe
- Toalety/ przewijaki/ pokoje rodzinne – sanitariaty, umywalki zamontowane na wysokości dostępnej dla małego dziecka; montowanie odpowiedniej ilości wieszaków, haczyków
- Udrożnienie ciągów komunikacyjnych :
 - o Platformy dźwigowe
 - o Wysepki przystankowe odpowiednie
 - o Automaty do biletów także z informacją głosową
 - o Odpowiednio oświetlone i bezpieczne przejścia podziemne
 - o Materiały wykorzystywane do budowy nawierzchni nie mogą być śliskie
 - o Zapewnienie infrastruktury „towarzyszącej” – toalet, przewijaków
 - o SPÓJNOŚĆ WSZYSTKICH ROZWIĄZAŃ
- Na dworcach – zamieszczanie pętli indukcyjnych, tablic informacyjnych, możliwości skorzystania z pomocy asystenta/ tki
- Zapewnienie różnorodnych systemów transportu – np. „od drzwi do drzwi”, asystent/ asystentka dla osób na wózku (szczególnie dla tych, których wózki uniemożliwiają poruszanie się autobusami)
- Zamówienia publiczne – określenie w nich np. materiałów, z których będą zbudowane schody/ chodniki (żeby spełniały normy bezpieczeństwa)

Kryterium BEZPIECZEŃSTWO – przykłady rozwiązań dla transportu

- Dopasowanie środków/ narzędzi/ urządzeń służących zapewnieniu bezpieczeństwa do potrzeb różnych grup społecznych
- Szkolenia dla personelu uświadamiające potrzeby rozwojowe dziecka – należy wziąć pod uwagę, że dziecko inaczej niż dorosły rozumie i postrzega własne bezpieczeństwo
- Płeć – należy wziąć pod uwagę różnice w potrzebach bezpieczeństwa pomiędzy kobietami i mężczyznami – kobiety częściej zgłaszają konieczność zapewnienia bezpieczeństwa niż mężczyźni – odpowiednie oświetlenie, widoczność, czystość, stały monitoring itp.
- Telefony alarmowe przy autostradach powinny być dostępne także dla osób niesłyszących (inna poza mówienie możliwość poinformowania o sytuacji)
- Wyodrębnienie miejsc objętych stałym monitoringiem (w metrze, na dworcach)

Promocja – przykłady rozwiązań zapewniających zachowanie zasady równych szans

- Prowadzenie grup fokusowych z udziałem osób niepełnosprawnych, starszych...
- Konsultacje prowadzone przez wykonawców – instytucje odpowiedzialne za zaplanowanie i przeprowadzenie kampanii promocyjnej powinny przeprowadzić rzetelne konsultacje

- Brać pod uwagę różnorodność osób w obrębie jednej grupy (np. nie każdy niewidomy porusza się z laską lub z psem przewodnikiem)
- Odwoływanie się wyłącznie do niepełnosprawności jest mało nośne – należy brać pod uwagę inne cechy – umiejętności, zainteresowania, hobby
- Zagwarantowanie środków finansowych na promocję skierowaną do konkretnych grup (np. tłumacz j. migowego)
- Wykorzystać marketing szeptany – zorganizować osobom z różnymi rodzajami niepełnosprawności wizytę w jakimś miejscu/ skorzystanie ze ścieżki rowerowej itp., po to, żeby te osoby rozpowszechniły informacje o danym miejscu w swojej grupie towarzyskiej, w swoim środowisku
- Język przekazu w materiałach informacyjnych – uwzględniający końcówki męskie i żeńskie, niestygmatyzujący (np. „inwalida”)
- Unikania sformułowań typu „dzieci mile widziane” – zamiast tego zapewnić różnorodną i atrakcyjną ofertę, zachęcać poprzez konkretne produkty/ korzyści, a nie hasła
- Lektor posługujący się językiem migowym na stronach www
- W informacji - używanie kontrastowych kolorów, odpowiedniej wielkości czcionki, umieszczanie informacji na odpowiedniej wysokości
- Internet – budowa stron spełniająca zasady dostępności dla różnych grup i zapewniająca łatwość korzystania
- Tabliczki z audio-skrypcją przy telewizorkach w muzeach/ innych obiektach do zwiedzania
- Maksymalne uproszczenie komunikatu (szczególnie tych najistotniejszych) – jednoznaczny komunikat to ma być
- Przewodnicy posługujący się jęz. Migowym
- Punkty Informacji Turystycznej: ekran z tłumaczem migającym, w tym w innych językach narodowych – niemieckim, ukraińskim; napisy – audio-skrypcja w jęz. Niemieckim, ukraińskim)
- Informacja symboliczna – piktogramy, także dotykowe (ale uwaga na tradycyjny piktogram oznaczający niepełnosprawność – to osoba na wózku, stąd skojarzenie, że niepełnosprawność to niepełnosprawność fizyczna, uniemożliwiająca samodzielne poruszanie się)
- Zapewnienie atrakcji turystycznej dla dzieci – aktywnych form, działania – oraz poinformowanie o tym co jest dostępne dla dzieci w materiałach (rodzic ma możliwość zdecydowania czy to odpowiedni rodzaj aktywności dla jego dziecka)
- W ogóle zadbanie o aktywne atrakcje turystyczne – np. zwiedzanie połączone z możliwością zrobienia czegoś, sprawdzenia działania jakiegoś urządzenia – to także ważne dla osób niewidomych czy słabo widzących, które nie mogą skorzystać ze zwiedzania „oczami”, ale mogą innymi zmysłami np. dotykiem
- Nie proponować stereotypowych form aktywności
- Proponować nieschematyczne aktywności (np. pająki linowe dla dorosłych)
- Oderwać aktywności/ pomysły na atrakcje dla turystów od tego co się „automatycznie” i stereotypowo narzuca – np. osoby na wózku to skojarzenia – tereny płaskie, aktywności łatwe, raczej bierne, nie angażujące
- Właściwie profilować przekaz promocyjny

- o Dostosować „technicznie” do różnych potrzeb (np. powiększony druk, skontrastowane kolory)
- o W jednym wydawnictwie (np. przewodniku turystyczny) skierowanym do wszystkich użytkowników, wykorzystać różne formy (np. powiększony druk, braille) – to zapewni że informacja dotrze do osób z określoną niepełnosprawnością, ale także będzie niosło wartość dodaną w postaci zwiększenia widoczności, obecności osób niepełnosprawnych w społeczeństwie
- Ulotki nie powinny wyłącznie odsyłać do stron www
- Zadbać o język migowy w promocji – w ogóle nie ma informacji skierowanej do tej grupy niesłyszących, którzy nie posługują się j. polskim tylko wyłącznie migowym
- Spoty telewizyjne – napisy plus tłumacz j. migowego
- Nie posługiwać się stereotypami typu „głuchy = głupi” – cała treść komunikatu/ informacji/ reklamy itd. dostępna dla słyszącego, powinna być dostępna dla głuchego
- Wszelkie obiekty turystyczne/ gastronomiczne/ hotele powinny być dostępne dla osób z psami przewodnikami
- Korzystać w rozpowszechnianiu materiału promocyjnego z baz osób/ organizacji branżowych – żeby dotrzeć do konkretnego klienta/ odbiorcy
- Promować poprzez media (gazety, strony, wydawnictwa) przeznaczone dla konkretnych grup – np. czasopisma dla niewidomych